

FESTIVAL PRIČE - ZAVIČAJNE STAZE 2025.

ZLATNI BIHOR

Izbor sa četrnaestog konkursa za
neobjavljenu priču inspirisanu Bihorom

Petnjica, 2026.

Biblioteka Savremena proza
Montenegro, 2026.

Zlatni Bihor
(Zbornik priča)

Izdavač: NVO Centar za kulturu Bihor, Petnjica

E-mail: ck.bihor@t-com.me

Urednik: Mirsad Rastoder

Lektorka: Nada Bukilić

Recenzenti: Salko Luboder, Marko Radojević

Prelom i dizajn: Jasna Kalač

Dizajn naslovnice: Alma Rastoder

Fotografije: Adem Ado Softić, Lion Hodžić

Koordinatori/ke: Rebeka Čilović, Semir Škrijelj,
Selma Rastoder-Skenderović, Enver Rastoder

Štampa: GOLBI, Podgorica

Tiraž: 400

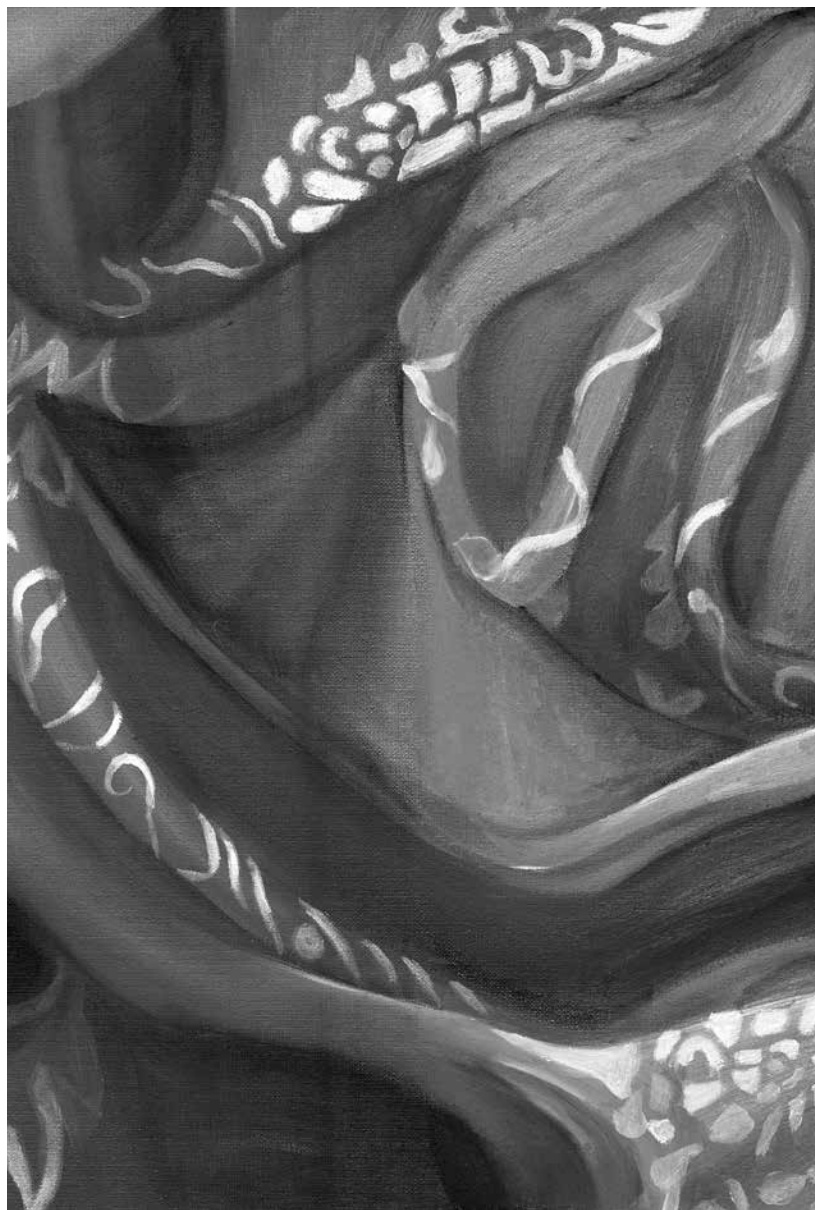
Ova knjiga je dio projekta „Zlatni Bihor“ koji je 2026. podržan od Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava u Crnoj Gori. Stavovi izneseni u knjizi nužno ne predstavljaju stavove Fonda.

Nagrade za autore odabranih priča donirali su: Zavičajni klub Bihor, Luksemburg, Bošnjački donatorski Fond, Luksemburg-Montenegro i Bošnjačko vijeće u Crnoj Gori.

FESTIVAL PRIČE - ZAVIČAJNE STAZE 2025.

ZLATNI BIHOR

Arabela Hot

Ismet Rebronja

UMJESTO UVODA NIC ZE ZLATA

Rešo Durović¹ ratovao je na Galiciji. Durović je jednom prilikom u rovu našao Čeha kojeg je zvao Riđo. Nađeni Čeh je bio polu mrtav. Čeh je ipak ozdravio. Nakon propasti Beča, Čeh se vratio u svoje Češko, a Durović u svoje Bihorsko. Bihorsko je bilo u sastavu onog što se zvalo docnije Jugoslovensko. Rešov put je, nakon propasti sultanove Turske, bio dug. Durović se kući vraćao preko kavkazkih podnožja. Negdje u Siriji je bio zarobljen od gospodstvene engleske vojske. Sva se đurimlijska vojska bila predala, a Rešo ne. U rukama je držao svoju pušku, a o ramena bio okačio još dvije bačene. Imao je dakle tri puške (nekad je govorio da je na sebi imao pet pušaka). Kao opasan, s toliko pušaka, bio je sproveden kod oficira. Ovaj oficir se vrlo smijao. Čak je dugonogog Reša bio izmjerio metrom. Durović je zbog toga dobio povlasticu. U logoru, u toru od asura, Durović je imao lak posao i više hrane. Svako jutro je rukovodio onima koji su kupili mrtve (preko noći umrle), tovarili ih na kola vučena mazgama i lešine bacali u more. Durović je bio prvi koji je dobio papir da slobodno ode u Stambol. Iz Stambola je vozom otišao do Mitrovice na Kosovu. Na Kosovu kupio pušku da se noću brani od zvijeri, a danju od ljudi. U Bihoru se prvo raspitao o svojim kod kuće, ne kazujući se. Saznao je da su mu Vlasi oteli sestru. Zato je Rešo riješio da ubije zeta. Otišao je u Hazane. Kroz prozor je video zetovu glavu na sestrinom krilu. Ušao je u kuću, rekao da je on Rešo đurumlja i da je došao da ubije zeta i oslobodi sestru. Položaj glave muža na ženinom krilu mu je kazao da nije samo Rešo đurumlja, no je đurumlja (=gönüllü)

¹ Rešo Durović (=räsad: onaj koji ide pravim putem + durus /latinski/ tvrd/jak/surov) đurumlja (=gönüllü)

i Đuza. Samo ona žena koja je drage volje izabrala sebi mužjaka, može tako nježno držati glavu svoga čoveka na svom krilu. Zatražio je rakiju. Kad se dobro napio, udario je šenluk². Priča kao po Marku Miljanovom.

Čeh Riđo je nakon deset godina bio došao u posjetu Rešu. Došao je vojnik vojniku, ratnik ratniku, Sloven Slovenu. Čeh je došao u Bihor da vidi svojega prijatelja, ako je Bihorac živ, ako živ nije ili se vratio nije, da Rešovima ispriča o Rešu. I ako bude živ, da vidi bihorska zlatna brda, bihorske zlatne potoke, bihorske zlatne izvore, bihorske srebrne šume i bihorsku srebrnu vunu i ispod vune zlatne ovce. Bihorac je Čehu govorio da je u Bihoru sve zlatno i tek ponešto srebrno. Bihorac zborio, a Čeh slušao. Sad je došlo vrijeme da Čeh vidi zlatan Bihor, bio Durović živ, mrtav ili nestao bez traga i bez glasa. Čeh³ je našao zdrava i živa Bihorca. Ali nije vidio ništa zlatno u Bihoru. U Bihoru je vidio prljave ovce, mršava goveda, vašljive ljude, svrabavu djecu i iznemogle konje. Bihorac je Čeha ispratio do varoši Čačka⁴. U Čačku Čeh, ipak, reče Bihorcu da je u Bihoru sve bilo lijepo, ali, ipak, nema ništa od zlata. Nic ze zlata. Bihorac je bio tužan, više što mu je prijatelj slijep, pa ne može sam otići kući, nego što se od prijatelja rastaje. Samo slijep ne može vidjeti da je Bihor tako lijep. Osjetivši tugu, Čeh reče da se šalio, u Bihoru je sve zlatno. Všechno ze zlata.

(Iz knjige „Sokratov pas“, Almanah 2009)

2 Šenluk (= slavljeničko pucanje iz puške, tursko šenlik: veselje)

3 Čeh (= četa: odred/grupa/gomila, shodno latinskom centuria: odred, centum: sto/stotina/= mnoštvo/ = gomila/grupa)

4 Čačak (Çiçek/çiçekli: cvet/cvetan, jer su turski vojnici oko Morave brali rogozov macasti cvet /dug i u obliku onog što sada zovu praško za čišćenje prašine / za ukrašavanje čalme u miru i za zaustavljanje krvi iz rane u nemiru)

LICE ČOVJEKA

(Saopštenje žirija)

Žiri Festivala priče inspirisane Bihorom, za 2025. godinu, radio je u sastavu: Nada Bukilić (PG) dr Nadija Rebronja (NP) i Azra Hodžić-Čavkić (SA). Imao je zadatak da od 28 rukopisa, pristigla pod šiframa na Konkurs za neobjavljenu priču inspirisanu Bihorom, odabere tri najbolje priče, dodijeli specijalnu nagradu i pohvali ostale priče koje se izdvajaju svojim kvalitetom.

Dr Nadija Rebronja

Dr Azra Hodžić-Čavkić

Nada Bukilić

Ostaviti sve po strani i odvažiti se da napišete priču za jedan već renomirani festival priča, ozbiljan je zadatak. Zato je vrlo ozbiljan zadatak i pristigle priče iščitati, savjesno i sa uvažavanjem prema njihovim autorima (iako je konkurs anoniman ili tim prije što je anoniman), onda ih ocijeniti i rangirati prema njihovom kvalitetu, jezičkom bogatstvu, originalnosti i – kada i pisci i žiri imaju sreće – po stilskoj vještini i umijeću pripovijedanja.

Ovog puta, na Konkurs je pristiglo tridesetak priča, uz nekoliko onih koje su poklon-priče, pa zadatak nas u žiriju nije bio pretjerano obiman. No, istovremeno, bio je težak zato što svako od

nas članica žirija ima svoje i čitalačko i životno iskustvo, kao i svoj književni ukus, i ma koliko se trudili da budemo što objektivniji, baš to iskustvo i taj ukus utiču i u procesu ocjenjivanja.

Tendencija koja je bila primjetna ovog puta u skoro svim pričama, nažalost, jeste istrajavanje na temama koje još more naš svijet, pa priče uglavnom tretiraju: teški život, glad, čežnju za nekim bivšim vremenima, ljubav – naravno, i to onu nesrećnu, kao i neprolaznu potrebu da se ispovijeda svaka muka koja je snalazila ljude od davnoga vakta. Moguće je da ljudi koji pišu zaista doživljavaju konkurs (osobito ovaj konkurs koji je tako „zavičajan“ i time otvoren za sve, baš kao da je „majčinski“, a majke smo svi imali) čuju poziv, čuju glas koji ih mami na pisanje, ne bi li stvorili makar imaginarnu vezu sa komadom zemlje po kojoj više ne koračaju i sa ljudima koje više ne bi ni poznali da ih će na putu sretnu. Kao da zbog toga zastrane, zaborave na književne uzuse, zanemare sve drugo osim onoga što im u datom trenutku padne na pamet. Ili, još teže, na dušu. Valjda se zato i desilo ovog puta da je sami zavičaj, kao kulturološka, mentalitetska, pa i geografska odrednica, kao osobit fenomen, malo pomjeren u stranu – sada ljudi koji pišu traže zavičaj u sopstvenim sjećanjima i među uspomenama, čime se, nažalost, samo dokazuje da su poodavno otišli. Malo je veza među samim ljudima ostalo i sve ih manje opstaje. Tome svjedoče i ovogodišnje priče.

Sa druge strane, to potvrđuje vrijednost i značaj/značenje ovog Festivala – bez njega bi se te veze brže gasile.

No, za one koji redovnije prate zbivanja i priče sa bihorskog Festivala, biće značajan još jedan tematski kolosjek, da ne kažemo tendencija. I do sada je bio nezaobilazan, naravno, ali ovog puta je dominantniji: žena! Žena, ženski život i usud, okretanje patrijarhalnih točkova preko ženine kičme, ženino mjesto u svijetu i životu, njeno trajanje, značenje i značaj.

Time se, čini se, zavičaj vraća onamo odakle je i krenuo: u ženino krilo.

Zanimljivo je da smo nas tri članice žirija dale najbolju ocjenu za tri posve različite priče. Takođe su i one sa najmanjim ocjenama bile sasvim suprotne jedna drugoj, odnosno trećoj. Tako smo dobili zbir ocjena za tri najbolje priče među onim pričama koje smo sve tri ocijenile visokim, ali ne i najvišim ocjenama. Ne može ni preciznije ni savjesnije, a u datoj situaciji – ni objektivnije.

Odluke:

I nagrada – „Okamenjena“ (šifra: Bihor 2025)

II nagrada – „Kako nastaju priče“ (šifra: Aleksa)

III nagrada – „Rane“ (šifra: Brk)

Nagrada za autentičnost pripovijedanja – „Tišina“ (šifra: Svitanje)

I nagrada

Za najbolju priču, sa najviše zbirnih bodova, izabrale smo priču **„Okamenjena“** (šifra: Bihor 2025). U ovoj priči poznata predanja (uobičajena u širem podneblju) dobijaju glas žene, sa tonom koji svaku riječ boji skoro gotičkom atmosferom, čime je, u stvari, opisana duga istorija samožrtvovanja žene, ali i tuđe (muškarčevo) žrtvovanje žena, kao najprikladnijih „objekata“ za žrtvu, radi nekog cilja, zamišljenog višim od svega, a to znači, prije svega, višim od žene. Naratorka govori u ime i iz zidova tvrđave, u ime kamena od kojeg je sazidana, progovara kamernim glasom uzidane žene. Ova metaforična ispovijest tvrđave glasom žene snažno izražava istinu da je polovina čovječanstva trajala iskorišćavajući, ponižavajući i lomeći drugu polovinu, onu žensku. A ta lomljena je svejedno opstajala i to isto čovječanstvo rađala, njivila, odgajala, vaspitavala. Istorija svijeta, odnosno zavičaja, je istorija ženskog roda, a „okamenjena“ svjedokinja te istorije je naša pramajka. Koja je u precizno i posvećeno napisanoj priči dobila i svoj glas.

II nagrada

Drugoplasirana, prema našim ocjenama, jeste priča „**Kako nastaju priče**“ (šifra: Aleksa), koja se, čak i naporom da se spisateljski bude što bliže velikom Čamilu Sijariću, „naslanja“ upravo na jednu od poznatijih Sijarićevih priča. Svojevrсна porodična storija o djedu inadžiji, o njegovom nadgornjavanju sa jednim velikanom pisane riječi, istinita ili izmišljena, ipak jeste i omaž Sijariću i, mimo njega, zanimljiva pripovijest o tome kako se i riječi mogu pogubiti i zaboraviti, kako se i jezik može prosijati kroz sito vremena, te time udaljiti čovjeka od onog njegovog suštinskog i jedinstvenog. Odlaskom u svijet, sa čovjekom putuje i njegov jezik. No, on se može izgubiti, baš kao i svaki drugi prtljag. Ali se može i pronaći. Upravo o tome govori ova priča.

III nagrada

Za trećenagrađenu smo izabrale priču „**Rane**“ (šifra: Brk). No, nakon ovog zastrašujućeg naslova slijedi jedna prilično duhovita i vrcava priča o nekoliko neuobičajenih dana u životu jedne „obične“ žene, koja uz peripetije postiže svoje ciljeve. A kada ih postigne, sav njen trud, sve njene želje i cijeli njen svijet opet se završavaju u onoj istoj avliji odakle je i krenula da traži rješenje za svoju žensku nevolju, koja muči sve žene svijeta i kad su „obične“ i kad su „neobične“: da lijepo izgleda na važan dan. Nasuprot protagonistkinji je njen muž, samoživi čovjek, siguran u svoju ljepotu i divotu, kojemu se priviđa da se dopada lijepoj i mladoj nepoznatoj ženi. Zahvaljujući tome, stiće „rane“ po licu baš kad ne treba. Tek tada shvatimo da je sam naslov unaprijed podrugljiv, nikako zloslutan. Duhovita, lijepo građena priča sa jasnom predstavom o tome šta je važno u jednoj priči. Uz to, ova priča ima prilično preciziran karakter ali i svjetonazor protagonistkinje, uz „alat“ (narodni jezik) kojim ona predočava taj svjetonazor. Pisac je uspio da ne dâ svojoj junakinji previše pameti, no taman onoliko koliko treba, da bi se dočarali i njen karakter i sve ono o čemu ta „obična“ žena uopšte može da misli i kako može da opiše sopstvena osjećanja.

Nagrada za autentičnost pripovijedanja

Veoma je teško odrediti koja od priča sadrži najviše autentičnog karaktera, jer nema tog pisca koji se ne trudi da bude što autentičniji, što više „svoj“ a opet naš, nama blizak. Odlučile smo se za priču **„Tišina“** (šifra: Svitanje) jer je napisana lijepim jezikom, čiste je strukture i vrlo autentično dočarava određene običaje. Osnovni motiv ove priče je očaj majke koja je bila prinuđena da bira između dva sina kojeg da spasiti, da bi joj upravo taj „spaseni“ nastradao vrlo brzo. A onaj ostavljeni, zamišlja ga majka, prvi hoda za mejtom tj. za njom mrtvom, dok ju nose ka mezarju. Slojevi i slojevi njenih misli i prisjećanja na sve ono što joj je život pružio naspram sitne kiše koja ne prestaje, svode se na isto – bezglasje i tišinu, na ono svejednačenje svega i svakog živog i mrtvog, nakon one nekadašnje nezamislivo teške odluke. Osim jezika, ova priča ima i etnoloških zanimljivosti, a u odluci nam je pomoglo i to što je polučila visok broj bodova.

Sublimirano, ove priče potvrđuju nezaobilaznost žena – junakinja svih naroda i svih doba, u svim književnim djelima, od lirske poezije do najobimnijih epova i romana.

Osim izdvojenih, pažnju valja posvetiti i drugim pričama. Posebno priči **„Trava“** (šifra: Ruzmarin). Nesvakidašnji, neočekivani i prelijepi lirski zapis o djetinjstvu i prolaznosti, kratka je, zaista kratka pjesma/priča oko koje su se takođe „lomila koplja“, ali je, očito, kod nas u žiriju prevladala sklonost ka tradicionalnim pripovjedačkim modelima. Ipak, „Travu“, književni minjon, svesrdno preporučujemo, jer ćete teško naći jednu minijaturu sa toliko ljepote. **„Bihorski Muslihun-aga“**, **„Kolačarska radnja“**, **„Voz smrti“**, **„Lovćen – 671“** i **„Grad i đavo“** će vam takođe pružiti istinski čitalački doživljaj. Svaka na svoj način, ove priče upotpunjuju psiho-sociološki portret, ne samo bihorskog ili bošnjačkog čovjeka, ne samo balkanskog insana (koji neđe ima

zavičaj), već onog kakav je uopšte u našoj svijesti taj božji stvor, taj Čovjek – žena ili muškarac, onog kakvog svako od nas, u svom (ne)sveznanju, zamišlja da može sresti bilo kad i bilo đe na ovom vilajetu. I, naravno, nije taj Čovjek odviše lijep. Čak ni vanredno duhovita „Kolačarska radnja“, čiji autor pokazuje dar za dramski tekst i dijaloški žar, ne može tu sliku Čovjeka uljepšati. Dovoljan je „Voz smrti“ da to znamo.

Svim autorima se zahvaljujemo na učešću, u svoje i u ime organizatora konkursa i Festivala, i pozivamo ih da i dalje pišu svoje priče. Nadamo se da će im se priključivati i drugi pisci, bez obzira na to kako će njihove priče ocijeniti žiri. Jer, priče se pišu publici i uvijek je samo ona mjerodavna. To je usud svih umjetnosti.

Žiri:

- Dr Nadija Rebronja
- Dr Azra Hodžić-Čavkić
- Nada Bukilić

Nagrađene i druge priče

Eldin Suljević

Senada Užičanin

PRVONAGRAĐENA PRIČA

OKAMENJENA

Donator nagrade: ZAVIČAJNI KLUB -BIHOR, LUKSEMBURG

Kamena utvrda je bila prazna. Progutana hladnim noćima. Na tragovima mračne spoznaje krenuh niz vijugavu popločanu stazu i prepustih se glasu vodiča. Velika drvena lučno svedena vrata s utisnutom halkom hitro otvori kao da iza njih užurbano kuca živo srce. Činilo mi se da će samo jedan marmor uskovitlat' dolinu rijeke Tinje. Koračajući uz oštro modelirane uglove, stigoh do sjevernog kraka iznad kojeg mi se ukaza kameni polumjesec. Između dva procjepa skriva se nepristupačan ulaz. Grubo tesane kamene ploče izviru mi ispod nožnog palca. U bedeme uranja izdužena potkovica.

Mračna soba je bačva.

Nestajem u okruglom otvoru veličine bunara...

To nisam bila ja. Stanovala sam u nekoj drugoj ženi koja živi među kamenim zidinama. U tvrđavi potpuno nalik na srednjovjekovni štit s čvrstim bedemima uronjenim u strmu stijenu. U meni se kovitlaju strahovi i nemir. Iz mojih grudi cijedi se mlijeko kao gnoj iz čira niz sive kamene kupole, ostavljajući bjeličastu masu. U meni je nestao porod. Ugrađena među zidove snatrim sve proživjele živote i one što vidjeh očima svojim i one što čuh i poznadoh po koraku. Sve žene očutih u sebi zarobljena u vlastitom tijelu.

Ja nisam truplo.

Stoljećima moju lobanju nadlijeću ptice. Čelo i obrazi su čvrsti. Oči modre od plakanja.

Traže li me? Pričaju li o meni?

Moje vrijeme ne poznaje zakone vašeg vremena. Živo je i vrti se u krug. Drhturi kao plavičasta svjetlost izronjena iz tmine. Moja smrt nepodnošljivo je živa. Mirisom ću povratiti vid. Sebičnost i pohlepu namirišem na parhetnom rukavu tadašnjeg vladara.

U trenutku kad se tajna otkriva, moja usta će govorit iz kame-
na. Iz bunara punog odsječenih glava ja vikat ću kroz otkose vre-
mena. Čedna i čestita ja bjeh žena, zato se susreta s Gospodarom
ne bojim. Treba se bojati nevaljalog uraslog kao korov u čovjeka.
Ja nisam preplovila četiri rijeke niti sam oslobođena tijela. Tjesnac
kameni mi stišće bedrenu kost. Ne pomjeram od kišnice zahrđale
kosti. U meni se savija bol.

Ja živim u legendama o jednom gradu.

Do mene vodi drveni most izronjen iz magličastog rastinja i
kameni šiljci stepenica. Na plećima držim četvorostrani donžon i
kameni lučni svod.

Ja sam čvrsti omotač.

Živim u mračnoj sebi. Konačište sam bila askerima, dizdari-
ma, banovima...

Na mom ramenu princeze bjehu rođene i poslate u svijet.
Takva bješe i Elizabeta, kćerka bosanskog bana. Najljepša žena
kraljevske loze.

I sve žene moja sudba može snaći. Neupitane dovest će vas
pred urušeni zid. Uzidati u njega. Kroz kamen curit će vam mlije-
ko. Žena je isturena ploha za tuđa potkusurivanja.

Ja sam jedna od tri.

Tvrđavu doživjeh kao mračno kameno svratište. Sivo i sumor-
no. Zaglavljena između zidova pogled bacam niz padine. Kupam
se u sunčevoj pjeni. Ljudi se smjenjuju kao crna i bijela nit. Po-
hode kamenu utvrdu. Volim njihovo prisustvo. Donose mir. Žene
zastanu u mračnoj sobi. Ispruže dlan. Uhvate kaplju. Žene osjete
priču druge žene. Utrnu. Stave ruku podno stomaka. Pamtim nji-
hova lica. Stisnute jedna uz drugu zure u žuti endemski cvijet što
otvori svoje lule za sunčana dana.

Žene namirišu bjeličastu tekućinu iz grudi. Ukislu. Zgrušanu.
Ponekad dotaknu kamen. Osjete vibracije moga tijela. Plaču za
mene živu zazidanu. I ja bih kao i sve druge žene napustila tamu
zamišljajući da sam lampion koji se diže ka oblacima.

Skidam tada kamene ploče, jednu po jednu, sa vrha čeonog reznja, ispod vrata, raskopavam udove i baš tada osjećam svoju raskošnu puninu. Rukom prelazim preko mrvica baruta zalijepljenog za bosa stopala. Mirišem zadah vlage. Skidam s tijela nastanjene plijesni. U meni vri izvor. Dojke su mi nabrekle i vrele. Spremne za novi život.

Za žene kažu da su neuništive kao bube zlatice.

Dok vladar još uvijek nije napustio grad, glasnik mu ubaci crva u uho. U čaršiji gdje rođena bjeh raznese se vijest da samo žena može spasiti grad. Vladar unajmi najbolje zidare. Samo tvrđava može spasiti od najeзде varvara. Svaki put kad iznikne visoki kameni zid do jutra završi u kotlini. Vladar je dao naslutiti šta mu je činiti. U kofu zgrabih vode da napojim žedna usta zidara. Kruh zamotah u poderani komad platna.

U kamenu vidjeh brižljivo urezan crtež. Odgovarao je proporcijama ženskog tijela. Preteča je Vitruvijevoг čovjeka s naznačenim bokovima. Oko kule vlada gužva. Neizdrživo je toplo. Znoj mi struji niz leđa. Kroz otvore oka nazire se stijena. Na njoj stoje vuci oštarih kutnjaka.

Omeđena sam kamenim zidovima. Za onog ko zna čuti jezik mrtve žene, ja glasno vičem. Ja sam glasonošica. Nevidljiva. Čuvarica kamene kule.

Ne tražite me na grobljima zaraslim maslačkom. Ne zavjetujte se meni, ja sam kao i vi. Nisam sklonjena u pećinu niti sam zaspala. Mojim novčićem ne možete sebi pribavit bogatstvo.

Ja sam pojela sve godine što cure niz moje tijelo.

Kad su ljudi napustili svoje izbje izbilo je krvoproliće. Sa svakojakih strana jurišalo se na Bosnu. Jedan se neprijatelj stropoštao, drugi razbio nos. Vojske su dolazile u čoporima kao psi. Gradovi su pogubljeni kao i ljudi u njima.

Prije nego što uistinu umrem, želim reći da sam silno željela da se bedemi raspadnu i da smrskaju moje kosti. Tako ću naći smiraj. Nestati. Skončati. Zaputiti se putem nebeskih visina. Ako postanem vidljiva, neko će me ipak u boju ubiti. Zato sam ispus-

tila sav teret iz grudi da curi niz kamen. Kad su se vojske počele razilaziti, u mrklom mraku, uvučena u kamen ostadoh. Vidjeh di-jaka kako u hartiju utisnu slova. Čuh vrisak rađanja. Pored svog nepomičnog hoda oslušnuh bahat koraka, ali niko ne vidje mene.

Ni živu, ni mrtvu.

U mračnoj sobi umirem svaki dan, iznova. Kad snijeg zametne ljudske tragove tad i kula zašuti. Kao i moja usta.

Dok sam slušala naredbu vladara, nisam se opirala. S jedne strane vuci su izvukli zube nadojene pljuvačnim žlijezdama, s druge dželati pripremaju omču.

Bezbožnici!

Širom sam otvorila oči kad sam se opraštala sa svijetom. Nikako nisam željela da mi čedo u stomaku razvuku vuci. Ne-prestano sam držala ruku na stomaku i tiho jecala. Natrag se nije imalo kud. Odbrojavala sam korake.

Na zemlji tražit' će me čovjek.

Način na koji mi pričvrstiše ruke odavao je njihov strah. Prvi zidar izgledao je prilično zdepast kao moj otac. Zarivao je plavi pogled u kamen. Rukom vještog majstora zali mi stopala kašom gašenog vapna i slaganog kamena. Nedugo potom učiniše se tro-ma. Obasuše ih trnci. Iscrtavao je gotovo minimalistički šaru u moja izlivena stopala. Izgledala sam kao ovjekovječen trenutak. Umjetnina za dražbu. Koliko god se trudio zadržati mirnu ruku, ona je klecala. Gotovo na dopadljiv način pomjeri mi ručne zglobove u već uklesan kalup. Nakon što je doznao da nosim sina, otkučio se u stranu.

Ne, ja ovo ne mogu.

Vladar naredi drugom zidaru da pristupi. Osjećala sam ču-dan sram ispod njegovih obrva. Nije me gledao u oči. Razgovarao je s kamenom. Dao bi svo bogatstvo da se sada negdje krije. Plašio se moje snage. Dok je zidaio moju besmrtnost, plašio se vlastite smrtnosti. Treći zidar je znao da sputava još jedan život. Ispupčena jagodična kost postajala je modroljubičasta. Stražari

su uperili koplja. Oslanjala sam se na njegove čeljusti dok mi je ucrtavao kalup lica. Nisam više osjećala tijelo, postajalo je utrnuti vazdušasta masa. Zidari su gledali u lice smrti. Dugo su šutjeli. Bijela svjetlost nadnosila se iznad naših glava.

Da li je mrtva? – upita vladar.

Zidari nevoljko slegnuše ramenima.

Ostavite nas sada nasamo – zapovijedi vladar.

Dugo je svoje šiljato lice pomjerao u smjeru kazaljke na satu. Piljio u svjež kameni zid. Nos mu savijen strši kao orlov kljun. Gorušica mu oblaže usnu šupljinu. Krivnja ga siše iznutra kao ogladnjela pijavica. Oko spljošteno do vjeđa, zamagljeno, baca čas na kamen čas u nadneseni tmurni oblak. Umjesto da siđe niz drveni most, odlučio je čuti vlastito lupkanje koraka niz padinu. Valjda se tako osjećao živim.

Prošla su tri dana, zid je čvrsto stojao na mjestu gdje se mračna soba odvaja od kamenog luka.

Čim sam prvi put ugledala dijete, znala sam da je teška sudbina čeka. Elizabeta je poslušno izvršavala očeve zapovijedi. Udalila su je za Ludovika, a potom je skončala u Novigradskoj tvrđavi gdje je vezla kraljevski plašt. I sad čujem njen zvonak smijeh među kamenim zidinama...

Dugo sam pamtila njenu bijelu put. Brada joj je bila malo izdužena i špicasta. Kosa garava.

Bježi niz kulu – željela sam joj reći.

Usne su mi bile utrnuti i nepomične. Na osami sam izvijen kameni luk. Ne bojim se samoće. Svikla sam na tišinu. Omotavam svojim tijelom strme usjeke. Nestajem u mirisu endemskog bilja. Ispupčena. Ne bojim se protoka vremena, onog što je bilo i ono što dolazi. U mene su sažidane sve ljudske tajne. Sklupčana sam u svitak. Mirišem na usidrenu krv i crknute štakore. Na čudan način ne bojim se više neprisustva ljudi. Dogorijevam noću u ognjištu.

Tvrđava je srebrena i sjajna. Nepodnošljivo tiha. Umotana u kameni povitak. Tvrđava govori ustima zazidane žene. Topot ata odzvanja u srebrenom zatišju.

Za ime moje ne proču se nikad, ali nije bilo žene koja ne znade da sam živa uzidana u kamen.

Tako se srebreničkom mahalom pronese priča.

Prvi put kula se spominje 1333. godine u ugovoru bana Stjepana II Kotromanića. Smještena je na obroncima Majevice u selu Gornji Srebrenik – nizao je vodič historijske podatke.

Ima li neki spis o imenu zazidane žene? – upitah vodiča.

Jedna od zanimljivih legendi vezanih za tvrđavu je ta o ženi koja je zazidana u jednoj prostoriji. U djetinjstvu su nam pričali različite verzije – objašnjava vodič.

A ime? – insistirala sam na odgovoru.

Nije poznato – kratko odgovori vodič.

Da li još u nekoj prostoriji osim mračne sobe teče ona bjeličasta tvar niz zidove?

Ne.

Kažu da iz njenih grudi još teče mlijeko?

Tako nekako.

A endemski cvijet?

Raste na jednom mjestu.

Put uz kamene plohe bio je uzak i strm. Most se pružio nad stjenovitim grotlom. Oborila sam glavu. Iz vodom natopljene zemlje sunce izvodi magličastu siluetu. Ispružena je i tanka. U barici skače nešto nalik na obrise.

Kula je noću prozračna čemer. Na okrugli otvor naslanjaju se zvijezde. Iznad kapi-kule jedna se ugasi. Oko puškarnice grakću vrane. Loš su one znak. Vjetar se kovitla raznoseći žute lapove. Nesreće ne dolaze na krilima ptica.

U ovoj tvrđavi neko će umrijeti – reče zidar.

Žena pognu glavu. Zašto sam se našla baš u mliječnoj sobi, ne znam. Dotakla mokr zid. Zašto sam vidjevši magličasti trag, dugo

posmatrala kamene stube i omirisala cvijet žut, ne znam. U međuvremenu sam se uzverala na podzid sagrađen na vanjskoj strani bedema. Oslobodila sam se napetosti. Pomjerala ručne zglobove. Nehotično dodakla lice. Željela sam pogledati crvenkasto sunce. Između dvije granice svijeta naslikati lice žene. Ona je rosa obješena na luli žutog cvijeta. Kiša joj umiva kapke. Iz sivih stijena koje nalikuju na drvene oblutke raste zelena paprat. Kroz otvor za puškarnice činilo se da izlazi gust dim i bezbroj lica što se razapinju na istok i zapad, a kula nepodnošljivo izmiče vrat pruženom konopcu. U svakom gradu ima viška stvarnosti. U toj stvarnosti žene šute. Bivaju raznesene lišćem. O njima treba pričati.

Jasmina Lucević

Emina Selimović

DRUGONAGRAĐENA PRIČA

KAKO NASTAJU PRIČE

Donator nagrade: BD FOND LUKSEMBURG/MONTENEGRO

Na ostavinskoj raspravi nakon djedove smrti, meni je u sjećanje dodijeljena samo jedna kutija, i to po djedovoj odredbi. Djed i ja smo nekad bili bliski, voljeli smo iste stvari. Zapravo, to što sam ja sada ovo što jesam, bilo je isključivo zbog djeda i ljubavi prema pričama koju mi je usadio. Kutiju sam donio kući nakon ostavinske. Bilo je kasno popodne, pa sam malo prilegao. Tek nakon buđenja, mogao sam se posvetiti sadržaju kutije. Kada sam otvorio djedovu kutiju, na dnu je ležala izlizana kopija Sijarićeve knjige „Miris lišća orahovog“, objavljenog iste godine kada sam ja rođen. Na margini naslovnice je bila bilješka ispisana djedovom rukom: „Ovo više niko ne pamti.“ Okrenuo sam stranicu i na požutjelom papiru pročitao rečenicu koja me ubola: „Čovjek bez prošlosti je kao drvo bez korijena – vjetar će ga srušiti prvom prilikom. Avdo Čengić – posljednji čuvar glagoljice; Zumra Kadrić – pjevala dječije pjesme; Mehmed-beg – pisao o narodnim običajima...“ Imena koja više nisu postojala su se redala dalje na papiru. Unutar knjige su spajalicom bili zakačeni listovi, iskinuti iz nekog bloka. Svi su bili ispisani djedovim rukopisom, malim štampanim slovima, zbijenih redova. Na prvom listu je stajao naslov „Korijen i vjetar“

Bihor je bio tih tog jutra. Magla se spuštala niz obronke, obavijajući kamene kuće poput starog izlizanog šala. Zuhdija je stajao na pragu očevog doma, s rukom na drvenim dverima koje su se odvojile od vlage i vremena. Osjećao je miris hladnog pe-

pela iz ognjišta, onaj isti koji ga je dočekivao svake zime kad bi se vraćao iz grada. Ali ovaj put nije dolazio samo u posjetu. Došao je da uzme nešto što je ostavio.

U ruci je držao stari, izlizani ključ. Otac mu ga je predao na samrti i šaptom rekao: „Tamo gdje su se staze račvale, našao si se ti.“ Te riječi su ga pratile godinama, dok je gradio život u stranom gradu, među stranim licima, pod tuđim nebom. Nešto je uvijek nedostajalo – kao da hoda sa pijeskom u cipelama, nevidljiv, ali uporan. Ušao je u kuću. Zidovi su šaputali priče koje je zaboravio. U kutku je stajala stara tambura, sa žicama napuklim od vlage i nemara. Podigao ju je, a prsti su mu automatski tražili akorde koji su mu nekad bili drugi dah.

„Kad si otišao, otišao si i od sebe“, rekla mu je majka prije odlaska. On se nasmijao, misleći da pretjeruje. Sada je shvatao.

U ormaru je pronašao sanduk prekriven prašinom. Unutra, stari rukopisi djedovi, pjesme koje niko više ne pjeva, crteži sela koje je izmijenilo lice. I fotografija. Na njoj čitava porodica stajala je ispred kuće, a mala Zuhdijina ruka držala se očevog jakog stiska.

„Kad ćeš se vratiti?“, pitali su ga u selu, svaki put kad bi došao.

„Usput sam samo“, odgovarao bi.

Izašao je napolje. Bihor je sada bio osvijetljen prvim zracima, a magla se povlačila kao da joj je dosta. Osjetio je vjetar kako mu dodiruje lice. Isti onaj vjetar koji je nosio miris borova i kamena kad ga je prvi put napustio. U gradu su ga čekali posao, stan, život koji je izgradio. Ali sada je znao, ne možeš nositi kuću u ruksaku, ali možeš ponijeti njen glas u sebi. Okrenuo se, pogledao krovove još jednom, i prsti su mu ponovo pronašli žice tambure. Vjetar je odnio pjesmu. A Bihor je ćutke znao da će se jednom vratiti.

Priča mi se činila nekako poznatom. Siguran sam da sam je već čuo ili pročitao, prolazilo mi je kroz glavu. „Putokaz od žita“ pisalo je iznad naredne priče.

Deda Ilija je umro u subotu ujutro, baš kad su se kokoši probudile. Niko nije čuo njegov posljednji dah, samo je šum vjetra u šljivicama ostao da prati taj trenutak. A ja, koji sam godinama bježao od tog kraja, stajao sam sada pred njegovim praznim krevetom i gledao u njegove izlizane cipele, ostavljene kao da će mu uskoro opet trebati. U dvorištu je visila ona stara košarica za kukuruz, iskrivljena od vremena. Sjećam se da me je deda učio da pletem prutove od žitnih vlati. „Svaki put kad odeš daleko, ostavi za sobom nit koja vodi kući“, govorio je. Ali ja sam te niti lomio, misleći da su teret.

U kutku sobe, među hrpom starinskih predmeta, našao sam svežanj pisama koja nikad nisu bila poslata. Jedno je bilo upućeno meni, počinjalo je riječima: „Znaš li još da pjevaš onu pjesmu što smo je pjevali kad si bio dijete?“ Nisam znao. Nisam pjevao decenijama. Izišao sam u baštu gdje je deda Ilija sijao bosiljak i metvicu. Zemlja je bila mekana, puna sjećanja na neka sretnija vremena. Posegao sam u džep i izvadio komad gradskog asfalta. Mali crni kamenčić koji sam ponio sa sobom kao talisman. Sramota me je bilo kad sam shvatio koliko sam ga čvrsto držao, dok mi je korijenje mog porijekla ispadalo iz ruku.

U selu su se polahko okupljali ljudi da se oproste od dede. Niko nije plakao glasno. Tugovali su onako kako su i živjeli, tiho, sa pjesmom iza zuba. Jedna starica mi je pružila šolju kafe. „On je znao da ćeš doći“, rekla je. „Uvijek je pričao o tebi“.

Kad su ga nosili, vjetar je poigrao s njegovim praznim tanjirom na stolu, običaj iz prošlosti, znak za one koji su otišli. Shvatio sam da nisam došao samo da ispratim deda Iliju. Došao sam da nađem i dio sebe koji je ostao zakopan ovdje, u zemlji punoj zaboravljenih riječi.

Kad sam se vraćao autobusom, držao sam u ruci praznu košaricu za kukuruz. Nije služila više ničemu, ali sam osjećao da ako je ispunim žitom, možda ću ponovo znati kako da ispletem put kući.

Bilo mi je jasno da priče propituju identitet i vlastite korijene. Isprva sam mislio da se djed negdje dokopao ranih priča Ćamila Sijarića. Ali ovo je previše jednostavno i egzistencijalističko za Ćamila. Drugih misli nije bilo, osim da su priče djedovo djelo i da iz nekog njemu znanog razloga je to vezano za Bihor i Ćamila Sijarića. Mada je djed i cijela porodica život provela u Sarajevu.

Jezik

Moj prvi jezik umro je kad sam imao šest godina. Nije nestao odjednom, već se polahko gasio, kao žar u pepelu, dok su mu riječi otpadale jedna za drugom. Majka je prestala da govori tim čudnim, melodioznim dijalektom našeg sela kad smo se preselili u grad. „Ovdje se tako ne priča“, šapnula mi je kad sam je pitao zašto više ne pjeva one pjesme dok pere sudove.

Godinama kasnije, u čitaonici univerzitetske biblioteke, slučajno sam naletio na knjigu o izumrlim jezicima Balkana. Moje selo je bilo označeno malom crnom tačkom, a pored je bilo napisano: „Posljednji govornik umro 1997.“ To je tačno godinu dana nakon našeg odlaska iz sela. Požurio sam kući i nazvao majku. „Šta znači koločić“, upitao sam. Dugo je šutila. „To je bilo ono što smo stavljali na vrata kad smo željeli da nas sreća pronađe“, konačno je odgovorila glasom koji je zvučao kao da dolazi iz podzemlja. „Zašto pitaš?“

Počeo sam da skupljam te ostatke kao arheolog. „Bubreg“ nije bio samo organ već i naziv za oblutak savršenog oblika. „Vjetropir“ nije bila igračka, već opis čovjeka koji mijenja mišljenje kao pravac vjetrova. Svaka riječ je bila kutija sa iznenađenjem iz koje je izlazila cijela priča. U selu sam pronašao starog Ismeta, posljednjeg čovjeka koji se još sjećao nekih od tih riječi. Sjedili smo ispred njegove kuće dok je on crtao po pijesku štapom. „To je bio znak za kišu“, rekao je pokazujući na zamršene linije. „Tako smo

pisali prije nego što smo naučili ono što vi zovete pismom.“ Kada sam se vratio u grad, moja soba je bila prekrivena bilješkama, riječima koje su bile jezički fosili, mrtve ali ne i nestale. Spavao sam okružen njima, sanjajući da hodam kroz šumu gdje drveće šapuće na tom izgubljenom jeziku. Jednog jutra sam probudio majku pozivom u tri sata ujutro. „Znaš li još onu pjesmu o zvijezdama?“, upitao sam. Čuo sam kako se ona na drugoj strani linije smješka. „Naravno“, rekla je. I onda je počela da pjeva, a ja sam zatvorio oči i vidio sve one koji su pjevali prije nje, njene roditelje, njihove roditelje, cijelu tu nit koja seže daleko u prošlost. Tog momenta mi je bilo jasno da nisam samo pronašao svoj izgubljeni jezik. Pronašao sam i dječaka koji ga je nekada govorio.

U glavi su se i dalje vrzmala pitanja. Nastavio sam roviti po kutiji u potrazi za odgovorima jer u listovima ih nisam nalazio. Bila je tu i slika neke žene. Žena je izrazito lijepa. Stajala je naslonjena na auto koje je djed nekad vozio. Na pozadini je pisalo: Aida, ljetu, 1955. Aida je bila moja baka, koja je umrla prije mog rođenja. Nikad je nisam upoznao. Tu je i pismo naslovljeno na djeda i jedno na Čamila Sijarića. Ovo na Čamilovo ime je glasilo vrlo kratko: „Druže Čamil, prešao si me, ali i ja ću tebe!“ Iz pisma naslovljenog djedu sam saznao da su on i Čamil bili drugovi, i da je Aida bila djedova ljubav koju je Čamil zaveo i preteo od djeda. Pa se djed zarekao da će preoteti Čamilovu književnu slavu. Međutim stvari se nisu završile kako je djed mislio. Aida se vratila djedu, a djed je primio natrag i oženio. Za Čamila nije bilo mjesta u njegovu životu, zato je spakovao svoje priče i poslao ih njemu da budu kvit. Tako je knjiga „Miris lišća orahova“ dobila ideju na kojoj je nastala.

Nejla Međedović

Ivona Grgić**TREĆENAGRAĐENA PRIČA**

RANE

Donator nagrade: NVO CENTAR ZA KULTURU-BIHOR

Osjećala je kako joj kaiš crne torbe reže rame, iako je unutra bilo samo osnovno. Ceger visi na podlaktici desne ruke i u njemu su dvije prazne, plastične zdjele pa šiba mršave butine. Srušiću se, jedna mi mati, pa ukvarit' djetetu i ono malo radosti k'o da nije dovoljno što sam ga rodila u četeres' i trećoj godini i svi ga na otijem školama pitali jesam li mu nena – mislila je dok korača do autobuskog stajališta male kasabe odakle saobraća tri puta dnevno autobus za selo. Mogla je dakako naći nekog s kolima il' reći sinu da je odveze, ali naviknuta da nikad rukave ne povlači radi sebe, spakovala je domaće proizvode i na pijacu na uranak kako bi zaradila ono što će taj dan potrošiti na sebe. Jaja su otišla odmah, pet sireva nakon desetak minuta, a kajmaku je trebalo nekih pola sata, taman dok sunce nije pokazalo avgustovske, nemilosrdne zube. Sa pijace zaputila se u frizerski salon, prvi, drugi, treći, ali svugdje je odgovor bio isti – ništa bez termina. U svakom se potrudila da objasni kako joj se sin prekosutra ženi, kako joj kosa uprkos godinama brzo raste i da nikako nije mogla prije doći, jer bi samo sedmica dana razmaka između frizure i veselja nagradila željeno, ali bez ikakve naznake da bi neka od prisutnih mladih ženica koje imaju unaprijed ugovorene termine ustupile svoj onako iz ljudskosti i saosjećanja, pobogu radost je u pitanju, šta bi tek da je kakva žalost... Nijedna od njih je nije ni otpozdravila, a kamoli pogledala. U ovo sa terminima nije bila upućena, kao ni u mnoge stvari koje su se dešavale u kasabi. Ono što je ona znala o čaršiji ticalo se samo povoda zbog kojeg odlazi svakog četvrtka, pa je tučija jaja nosila samo po narudžbi, kao i kravlje maslo i riježge oraha. Ostale čaršijske stvari bile su joj nepoznate,

a dok je prije posjećivala frizerske salone kojih je, kako vidi, iz godine u godinu sve više i više, stvari su bile drugačije. Dođeš i čekaš svoj red na 'ladnu trajnu i oplavljanje sijede kose nekom tekućinom ehotonom. Tokom čekanja nekako među ženama nikne i kutija keksa, pa serbesli promuhabete koju i pored frizure iz salona izneseš uvjerenje da je mnogima teže neg' tebi, pa se kući zaputiš lakše glave i izvana i iznutra. Doduše, osam godina nije olakšavala glavu na ovaj način samo zato što su u selu imali ličnu na kursu priučenu frizerku – Fikretovu malu koja se učila na njima nakon završenog šestomjesečnog 'odanja i svaka je glava u selu svoj dinar gledala da ostavi pod svojim parčem neba ne bi li se Fikretovoj osladilo da oстане na rodnom ognju i tu skući kuću s nekim od momaka iz sela, ali ne dade šejtan, pa umače za nekog deliju još na početku ljeta i to u švapsku zemlju u kojoj među neke dvije tačke na određena slova i drže kujiće u kući čim materi otpanu od sise. I njen je sin umakao za boljim, a i dvije kćeri koje su se neđi tam u svijetu zanenile. Ušla je u poluprazan autobus razočarana što joj nijedna od onih mladica nije ustupila komad sebi unaprijed naručenog vremena, a bile su lijepe i nije im potrebna nikakva frizura. Nek stave kak'u finu šnalu i malo narumene usne i tamam im, a vidi mi mene... – pomisli – Zar makar otaj jedan dan ne zaslužujem bit' lijepa? Mjesec se dana nije čestito naspavala obigravajući oko stoke koja u kuću namakne još jednu penziju, a ni spremit' svatove nije mala stvar, iako su komšije pritekly u pomoć. Svaka je travka u avliji morala biti na svom mjestu. Obraz se lako uprlja. Izašla je iz autobusa svarena i skaljena zaputivši se kući do koje se moralo pješaćiti tri kilometra.

- Grome moj – povika njen muž čim je ugleda – šta ti jadna bi? Ja te posl'o na frizuru, a ti kodab si došla iz zijana...

Grohotan smijeh komšija na ovu opasku prisjede joj, a ni obuću izula nije.

- Sve se izokrenilo i sad svuđe trebaju njaki termini k'o da smo u Švabe.

- Zar nisi napravila termin? – začuđeno će sin mladoženja oštrim tonom kao da je to nešto što je oduvijek tako – I što me nisi probudila da te odvezem?

Šta god učiniš nekom' ne valjaš i to ti je najkraći i naискreniji opis ženskog života ovdje. Nije rodila muško i zbog toga nije valjala. Kad je ostala noseća u četrdeset trećoj godini života vikali su joj da postoje neke trave kojima se dijete jami ako ih ispijaš tri puta dnevno na gladno, jer ne valja da se mati i 'ći ubližu obebe. Zamisli ti samo da neko sa svojim dajdžom u isti razred ide, ha? Nije ih poslušala, jer kud ćeš i na kog, a kamol' na svog, i još gore ko je ona, Hanumica Akimova, da čeprka po božijoj volji u svojoj utrobi tam' nekim travama? I evo sad tom istom sinu ne valja, a zna kaki je muhnat bio cijelog života kad mu se na uranak šta izvoljeva.

- Prija te zvala, nazovi je, reče da je hitno.

Samo mi oto i treba, baš je malo ona jedna guja da me ujede danas, pa treba još njija upustit' ne bi l' mene u bijelo obukli, ako ne danas, onda sjutra 'mjesto mladenku. Prija je rekla da je još ne zovu prijo dok matičar ne obavi svoje i sumnjala je Hanumica da se ona nešto zna, ćeri materama još i ispovijedaju stvari, a ovaj njen vazda na mater i oca gleda malo k'o na starce kojima je vrijeme za u mezar, malo k'o na dvoje djece koja nisu dorasla ikakvim saznanjima za odrasle. Et, ne znam u kući šta mi je, a da znam šta se u kasabi dešaje. Šta ako smo sve ovo džabe spremali, eno pazarene ovce za pečenje uredno bleje? I sve smo zgotovili, sve. Ušla je u kuću brišući znoj. Šta li će izić' iz telefonske slušalice i kud posluša da se ta sprava unese u ovu kuću? Troje je tela-di išćerala iz košare da se podmire troškovi doćerivanja tananih kablova za priključak, a za te se pare moglo nešto pametnije. Pa ja, ko nju šta pita. Doduše, pitaju je đe su čarape, šta si pravila danas, što nisi turila još makar zehru cukera u sutlijaš i to bi bilo to. Uzela je svesku i okrenula broj. Ako me srce sad ne izda živicu sto godina. Duboko je uzdahnula i baš u trenutku ispuštanja

ogromne količine izdisajnog zraka, javi se prija koja još nije prija.

- Šta ti je? – zabrinuto upita glas s onu stranu žice prije pozdrava.

- Nijedan me frizer ne šćede uzet' danas, kako ću 'vaka prid svatove? Njaki termini se traže, okle sam ja to mogla znat'? Unijeli tu Evropu u sve.

- Riješeno! – reče prija – Za sat ti dolazi moja frizerka, dovuće je već neko, samo ti odmah idi i operi kosu. Ona mene godinama frizira, znaš li ti da ja svog šampona nemam, sve ona ponese.

Spasonosno je uzdahnula. Prija je mlada, ima samo četrdeset pet i zamisli ti nema žena ni svoj šampon. Ko bi rek'o da u selu udaljenom samo dvadeset i dva kilometra bliže kasabi, mjerili su, ima žena kojima stalno neko drugi za pare pere glavu. I okle im pare za otoga?

I zaista ubrzo se obrete ženska pojava u njihovom skromnom domu. Nazdravi sa muškarcima koji je uvedoše u kuću do maloprije ožalošćene, a sad oradošćene buduće svekrve.

- Hajte, momci, hajte, imamo mi posla! - uputi ih hanumica da idu napolje.

Ostade samo budući svekar koji je odmjeravao frizerku dok je pokušavala upristojiti glavu njegove žene vadeći iz ogromnog ruksaka frizerske alatke. Svekar nije zatvarao usta i od čovjeka koji samo još oči ne maže onim mazama za zglobove što mirišu na kaladont pretvori se verbalno u skoro pa omladinca koji od starosti ima samo penziju i datum rođenja u rodnom listu. Hanumici je sve ovo bilo pomalo i smiješno i iskoristiće svaku riječ protiv njega samo kad matičar obavi svoje. Šarada vitalnosti će raskrčivati avliju, samo bože zdravlja, i nek samo stisne da rekne mene boli. Nije se osjećala nimalo ugroženom, iako joj ženska sujeta pomalo vrijucka, jer pobogu ko će njega penzinisanog rudara koji ne bi im'o gaća na gu'ici da nije nje 'nako radišne, pa taj penziju skoro čitavu dadne za maze i tablete na kojima ne piše ni za šta su tačno, ni ko za njima ima potrebu. Nakon što je skinula metalne viklere, frizerka reče ha-

numici da ide oprati kosu, ali njenim šamponom, jer ima nešto jako ljekovito u sebi. Frizerka je taj šampon pazarila na kanister, pa je mušterijama sipala pomalo na poklon ne bi li ih zadržala. I Hanumici je nasula kada je ona izjavila da lijepo miri. Svekrovo su hvaljenje prekidali muškarci koračajući do friždera po šta hladno, pokušavajući da makar koju prevrnu s jezika sa pridošli-com žaleći se na nesnošljive vrućine.

- Kol'ko sam ti dužna, dijete? – upita radosna Hanumica prije nego joj je stavila ehoton i počela sušiti kosu.

- Petn'est maraka, ako može?

- Džaba! Počastiću ja tebe...

- Samo još nešto – uzvratu frizerka i umiješa nešto bjeličasto u malu zdjelicu, pa se približi svekru sa makazama i malo mu podašiša obrve i poravna brkove.

Gledao je u njen diskretni deklote niz koji se slijevala pokoja kapljica znoja odbjegla sa glave od tamo iza ušiju. Grudi su joj kao dva brda između kojih je nekad dok se nije oženio čuvao goveda uz potocić tanak k'o malo bolji konac što siđe negdje s Majevice iz ko zna koje državne šume. Došlo mu je da zagnjuri glavu u taj znoj isto onako kako je davno lice kvasio saginjući se na sve četiri ne bi li svježina duže ostala na obrazima. Ovdje su ljeta nemi-losrdna, a zime im uzvraćaju. Ono malo proljeća i jeseni Majevice nije naročito trpila, pa je okretala po svom planinskom ćejfu i nikad ne znaš kad će prvi mraz. Frizerka je četkicom prelazila po obrvama i brkovima. Nije ni pitao šta je. Zna da joj se dopao i da je morala makar ovako suptilno prinijeti poprsje njegovom licu.

- Operite brkove i obrve nakon dvadeset minuta i izgledaćete deset mlađe, jer već izgledate vitalnije od svoje generacije. Sad idemo srediti gospođu, pa točkove pod noge. Imam još posla, neću do ponoći završiti, ovo sam samo uradila što ste vi u pitanju.

Kosa se brzo osuši i zadovoljstvo nastani Hanumicino lice dok se gledala u ogledalu. Reće svi sutra jesu mladenci lijepi, a reće i za mene da se dobro držim i da još nisam za bacit'. Jesam

lijepa... Frizerka se zaputi kraj grupe muškaraca koji je pogledom ispratiše. On se nakon dvadesete minute zaputi do kupatila i oprao obrve i brkove. Izgledam k'o strašilo nasađeno u po žita u Musinu dolu. Zgrozio se. Uzeo je brijач i počeo brijati brkove. Tek tad nastupi šok. Na mjestu gdje su bili brkovi koža tamno crvena. Obrve nije smio ni pipnuti. Iskočio je među narod poput zeca i odmah uhvati Almasu za mišicu.

- Idi mi dadni makar kap zelenke da izbrišem ovaj rug!

Prisutni su se smijali nakaznoj pojavi, a Hanumica ustanovi da može joj muž i potrčati kad je njegova glava u pitanju. Pitanje je sad – koga je lagao, frizerku da je vitalan ili nju da je u procesu raspadanja. Koliko je treptaj oka Almasa mu tutnu u ruku zelenu flašu crvena čepa i smrdljive sadržine. To je sredstvo za čišćenje dolazilo iz inostranstva i kružilo je po selu po principu daj da ti malo naspem nek se nađe. Plikovi su odmah počeli da iskaču između gornje usne i nosa, a nimalo boje nije spalo. Po plikovima su gostovale crne tačkice – farba koja se zavukla u kanale iz kojih izlaze dlake. Stavili su mu kiselog mlijeka ne bi li otok spao.

- Ima li dana kad vi nećete napraviti neki cirkus? – derao se sin dok su prisutni pokušavali suzbiti salve smijeha od kojih su im grudni koševi podrhtavali sami od sebe.

Hanumici zasmeta množina kojom se obraćao. Šta je ona sinja kukavica kriva? Samo je htjela biti lijepa sinu i svatovima da ga ne obruka. Sjeti se kako se i ona djeci obraćala u množini kad on, sin, napravi zijana, što je smetalo kćerima, a kada one budu krivci, sina nije uzimala u množinu nego se isključivo osipala riječima na težinu roditeljstva ženskoj djeci. I evo sad, tu pred svjetinom, njen sin to radi njoj, ni krivoj ni dužnoj.

- Nek ide hećimu! – uzviknu neko iz mase.

Od hećima se nije dalo pobjeći u ovoj situaciji, jer su bolni plikovi polako prelazili rub usana, ali sačekće veće, u hitnoj se ne čeka puno, još ako bude sreće da radi doktorica koja zna radit'...

Doktorica se spremala za posao. Plakalo joj se na samu pomisao da će još jednu noć provesti u domu zdravlja male kasa-be u koju se udala bježeći baš iz velikog grada na Dunavu gdje su se ljudi počeli polako, ali sigurno otuđivati. Obradovala se čistom majevičkom zraku, jesenima koje nekako tu prvo dođu, pa zasijedaju kud dalje, vodi koju rukom grabiš iz potoka i piješ i liječenju radišnih ljudi koje zatrpa sva ovozemaljska težina, jer su eto rođeni baš gdje se od zemlje živjelo bez neke naročite mogućnosti da promijeniš ono što te zapalo osim ako te neko ne odvede na gast rad Švabi ili ako nemaš nekoga svog ko se iz vojske oženio u grad gdje je služio, pa tamo i ostao kao što je to bio slučaj sa njenim mužem čiji se stric malo ud'o u grad, pa ga privolio na školovanje da ne živi vas život k'o vo pod teretom. Bio je sretan kada su unajmili stančić rahmetli Munje dok ne uzmu svoj jednog dana. Ubrzo se razočarala u sve osim prirode.

Svako se ovdje ponašao kao da je svijet zlatna ribica sastavljena iz pregršt dijelova, dijelova koji trebaju ispunjavati želje kao da je vraćanje dugova u pitanju. Kolege su namjerno pacijenta upućivali na hitnu i to u što kasnijim satima da bi se izbjeglo pravljenje termina i rad za koji su plaćeni ubjeđujući mještane da im žele da što prije završe s mukama. Imala je osjećaj da tamo negdje vijeća jedna mala skupina koja se dogovori kakvu će glupost da naprave taj dan kako bi joj malo začinili smjenu da ona, gradska gospoja, ne bi tek tako jednostavno prošla u životu liječeći samo one kojima je zaista potrebna. Nerijetko se dešavalo da joj neko od posjetilaca hitne donese domaćih proizvoda koje je izričito odbijala izazivajući kontra efekat: „Doktorka, da vam to nije ko kaz'o da sam prljava? Da nije ko šta nalag'o na mene? Djece mi, u mene je sve čisto. Auu, možda 'oćeš samo dojče marke? Otoga nemam." Ako uzmeš da ih ne uvrijediš potvrđuješ da si na prodaju, ako odbiješ pukne priča da hoćeš samo šta njemačko uz obavezno trljanje palca od kažiprst. Nakon jedne takve priče donijela joj pacijentica koju je iz vedra neba zaboljela glava njemačku, mliječnu čokoladu.

- Ovo dajte svojoj djeci. – pokušavala je da odbije.

- Bježi ba, doktorka, šejtani te ninali, nisam luda da dobiju šećernu bolest.

Svaku je večer u hodniku hitne pomoći doma zdravlja barem jedan pijanac izvodio pjesmu Garom, garo, ne gari me bona, ja sam, garo, oženjena lola. Izlazila je i gromkim glasom naređivala da prekinu na šta bi pijanac po običaju govorio prisutnima da mu baš jedna takva čvrsta ženska ruka treba kako bi ga otrgunula od flaše. Šta li će me večeras zadesiti? – pitala se računajući na to da će je neko od stana do posla dočekati i reći: „Niklo mi nešto na plećki, de zavuci ruku pod majicu i reci čim da mažem, počelo je žuljat’.“ Prvih je nekoliko sati na poslu bilo mirno, a onda su svi oni koji su nakastili doći ulazili skupa, gurajući se kao da ulaze u rudarski autobus. Svi se prisutni složili da puste Hanumicinog muža s kojim je došao Began – inače jedini trijezan sa vozačkom dozvolom, a trijezan je samo zato što je taj nesretni dan radio drugu smjenu i ščambaše ga čim stiže i uvališe mu ovog nesretnika i ključeve. Began je prisutnima pričao kako će se nesretnikov sin ženiti preko sutra, a prija dobra, mlada i umjesto da omasti brk ljubeći žene iz snahine familije kad matičar odamina, on kukan naš'o farbat brke i metat' na njiha zelenku ne bi l' spala farba. Orila se puna čekaonica tražeći još, što je Beganu obezbijedilo da bude u centru pažnje koja mu je prijala. Ubrzo je uletio neki omanji čovo i bez kucanja otvorio vrata ordinacije, pa otisnuo lubenicu unutra uz riječi: „Doktorka, ovo je za ono što si mi pomogla.“ Ofarbani je nesretnik dobio neku mast i uputu da nipošto na izranjavano mjesto ne smije lijepiti selotejp traku boje kože ili kakve flastere.

Priča nije stigla odmah do u mladino selo, pa se svi iz prijateljske familije na dan svadbe počеше gurkati i govoriti: „Izgleda slabo, jedva na nogama stoji, samo da ne preseli i djeci pokvari 'vako veselje, sve je ovo plaćeno i preplaćeno. Mi pripremili kuverte i pouzimali poklone, red je da se makar najedemo k'o ljudi, samo et' da nam ne pokvari, šta ako šuga priđe i na nas...”

Hanumici na um pade da usljed ove gungule nije saznala što ju je prija hitno trebala, ali se nije mnogo zamarala tim, vjenčani su, a i mučilo ju je nešto gore – onaj moj zafarbani uspuhanac otiš'o 'nako bunjeglav doktorki bez kese i parice, jadna nam mati, sad nas je uzela na zub, ne smiješ se više ni razbolit'...

Denis Nogović

Dino Lotinac**SPECIJALNA NAGRADA ZA AUTENTIČNOST PRIPOVIJEDANJA**

TIŠINA

Donator nagrade: BOŠNJAČKO VIJEĆE U CRNOJ GORI

Ljudi su koračali tiho, noseći sa sobom neku pritajenu tugu. Po rasutim bihorskim cestama ostajali su tragovi iznošenih cipe-la i otisci već istrošenih života. Danima su lile kiše, ali činilo se nikada kao tog popodneva. U kući se samo čuo zvuk užurbanih koraka žena koje su došle da pomognu i nađu se porodici u tom trenutku. Tromi otkucaji klatna drvenog sata na momente su prekidali jezivu tišinu. Dlanovima naslonjena na oronuo zidić ispod prozorskog okna, pridržavala se Zejna gledajući u daljinu. Imala je utisak da joj se kiša slivala niz ruke i kvasila životom izborne dlanove. Posmatrala je kako ljudi tiho hodaju, gotovo ne razgovarajući jedni sa drugima. Smjenjivali su se nakvašeni kaputi, a tek poneki čovjek bi uspio da makar glavu skrije iza svega nekoliko kišobrana koji su se mogli vidjeti. U očima joj nije bilo suza. Sasvim hladno, posmatrala je svoju dženazu. Istu onakvu kakvu je godinama viđala kada god bi zatvorila oči.

Sjećala bi se majke koja joj je uvijek govorila da pola čovjeka umre kada isprati svoje dijete na onaj svijet. Te su joj riječi uvijek djelovale zastrašujuće. Gotovo da ih nikada nije željela čuti, niti o njima razmišljati. Ne postoje dovoljno snažne, niti nadasve hrabre riječi kojima bi neko mogao opisati takvu bol. Ne postoji dovoljno jako srce, razmišljala je često, koje bi moglo takvo nešto podnijeti. Ali, prevari se čovjek, pomisli nešto, a život mu priredi takvo iskušenje koje ga nauči da Bog ljudima daje samo ono što mogu podnijeti. Niko na ovome svijetu nikada neće ponijeti teret koji mu nije bio namijenjen i koji nije s nekim razlogom baš na njegova pleća došao. Pomisli čovjek da ga nikada ništa teže ne

može zadesiti, pa doživi takvu teškoću koja mu zapravo pokaže koliko je jak. Sjećala se majčinih riječi, pa bi je bilo strah da se zapita koliki dio čovjeka umre dok čeka da pronađe svoje dijete, da mu bar kosti pokopa.

Jeza je prožimala njeno staračko tijelo, a dlanovi su se grčili i opušitali dozvoljavajući venama na gornjem dijelu šake da nabubre i nestanu, pokazujući time njenu uznemirenost. Toliko su je te misli godinama mučile da nikada nije uspijevala da im nađe ni početak ni kraj. Voljela bi da je mogla da im se otrgne, pobjegne, sakrije im se u nekom lijepom trenutku koji je čuvala u svom sjećanju.

Često bi gledala bihorska polja koja su imala posebno lijepu boju u prvim danima maja, neobično pomiješane pastelne tonove isprekidane pokojim bijelim nitima tek rascvjetalih pupoljaka. Kiša joj je uvijek donosila neki neobični mir. Koliko god da je produbljivala njenu tugu, ako se taj osjećaj i mogao više produbljivati, znala je Zejna da u kiši nađe neki trenutni spokoj. Zvuk kapljica koje su se spuštale na stare ćeremidne krovove stvarao je umirujuću melodiju koja se prenosila poletnim talasima proljetnog vjetrova. Kao dijete, kada bi sa majkom dolazila u njenu rodnu bihorsku kuću, uvijek je voljela posmatrati kišu koja bi se slivala niz stare petnjičke ulice koje su vodile do i od stare kamene džamije. Svoje najsretnije dane, cijelo djetinjstvo provela je tu. Nije mogla ni slutiti da će i najtužnije trenutke i svoje samovanje ostaviti Bihoru. Pamtila je nanine riječi, koje su joj uvijek djelovale mistično i bajkovito, kako niko u cijelom Bihoru nije znao kada i ko je izgradio Petnjičku džamiju. Samo su se jednoga jutra probudili, govorila je nana, i ona je stajala tu, na jednom malom uzvišenju usred doline, gordo nazidana od kamena i drveta, višespratna, poput starih rožajskih kula sa mnogo prozora preko kojih se i spolja mogla vidjeti njena raskošna ljepota. Pamtila je kako bi nana žurila da uoči ramazana završi najljepši ćilim i brže-bolje ga zajedno ponesu i daruju džamiji.

Valja se, tiho bi samo rekla.

Po njima je ona bila posebno poznata, od Pešteri do Stambola, po šarenilu i vješto isprepletanim šarama spretnih bihorskih ruku. Ako bi se igrajući oko nje kakvo dijete primaklo prozoru ostajalo bi dugo posmatrajući to sutonsko prelivanje boja koje bi se neobično kupale u prvim proljetnim sunčevim zracima. Učeniji Bihorci su pričali kako je džamija vjerovatno poklon velikog Hajdar-paše, ali da se niko od njihovih predaka nije sjećao njene izgradnje. Zato su mnogi i vjerovali da im je ona dar Svevišnjeg za svu njihovu patnju i ustrajnost koju su imali.

Ljudi su se približavali mezarju, a Zejna je i dalje nepomično stajala na prozoru. Niko je nije primjećivao. Sokakom se pronosio miris pečene halve pomiješan sa svježinom tek nabujale, pokisle trave. Vrijedno su žene miješale halvu otvarajući prozore da vjetar raznese miris, ko po običaju, kada se iz kuće prati mejt. Kiša nije prestajala, samo bi se na koji trenutak umirila i opet već u narednom talasu bivala sve jača.

– Ne valja, čula je u prolazu, za njom će neko. Iz kuće.

Trgla se kao munjom ošinuta, uzdrhtala, prestravljena. Skupljala je snagu da vikne, da je čuju, da nadglasa sve, da im kaže: jezik pregrizle, dabogda. Tišina je ipak ostala iza nje. Onog trenutka kada je u ratu morala bježati sa djecom, nije razmišljala ni o čemu drugom sem da ih spasi. Molila je Boga, upućivala mu najiskrenije riječi, da joj olakša, pomogne. Ljudima nije vjerovala. Prošlo je od tada skoro trideset godina, a ona kao da nije preživjela trenutak kada je morala izabrati kojeg će sina povesti sa sobom i tako ga spasiti. Nikada joj nije bilo jasno odakle joj snaga za to i kako je uspjela odlučiti. To je zapravo bio trenutak, odluka koja nije dopuštala mnogo razmišljanja. Njen glas se od tada gotovo nikad više nije čuo. Koliko je samo boli u duši jedne majke koja mora birati između dvije polovine svoga srca. Nikada se od toga nije uspjela oporaviti. Iako je sin koga je ostavila preživio i sada hoda ispred svih u koloni koja zamiče, ona sebi nikada nije opros-

tila što je morala birati. Sina kog je povela sa sobom oduzeli su joj već na narednom punktu. Pokopala ga je nakoh više od dvadeset godina. Nekoliko najsitnijih kostiju, pronađenih na potpuno različitim lokacijama.

Sjećala bi se nane i pitala: umre li čovjek kada srce kuca samo da bi se čuo neki zvuk, da tišina ne bi bila tišina?

Ljudi su se tihim korakom vraćali s mezarja. Kiša nije prestajala da lije. Omer je podizao lice k nebu i dugo nepomično stajao. Niko nije primijetio kada je Zejna izašla. Ogrnuta bijelom maramom otišla je niz put. Proljetni vjetar nosio je miris prve majske kiše.

Anđelija Rondović

TRAVA

Rezala nas je trava po prstima, ostavljali smo crvene tragove po majicama.

U šumi smo nalazili grobove i pečurke prve klase, zardale mačeve i žirove za svinje.

Nizali smo jagode na travkama višim od nas.

Na izvoru ispod aršlame često nam se od guštera pričinja zmija. Maline nam je brala i donosila u listovima repe, baba - tetka. Dugu kosu prala je u koritu. Vila, tako su je zvali. Od vratnice do štale put je uzastranu, kačila se za rep od krave i smijala zbog nestašluka, onda bi rep od krave vezala oko zadnje noge i prije muženja milovala je po nateklom stomaku.

Znam miris suve zemlje bez vode, zemlje koja vari drage ljude.

Denis Nogović

Nikica Banić

KOLAČARSKA RADNJA

1.

Došao je kao što dolazi svako jutro. Malo koje da preskoči. I nađe me i ne nađe me – desi se da odlutam od kuće. Sede zet mi Ahmo iza vrata, namešta se, ja već hvatam džezvu.

„Umrta Amalija“, reče.

„Od koga si čuo?“

„Nasir je poručio Zari. Nije je mogao da je dobije na mobilni, pa meni javio. Mislim da je od srca umrla.“

Nasirova kuća je blizu groblja. Nasir ispred kuće ima kajsija, jabuka i krušaka. I pored svega, kakav je, Nasir je ipak dobar čovek. Svračala je Amalija k njemu

„Ahmo, ti verovatno ne znaš da joj je otac mlad umro“, sipam kafu kašičicom u vodu.

„Ima tu genetike“, jedva dočeka Ahmo. Nije prvi put da mi je to kaže. Čim se pomene nečija smrt, on se uhvati za genetiku.

Obično se ne gledamo. Zakuvavam kafu.

„Od kad je ja znam nije болоvala. Bila je koščata.“

„Što meni pričaš. Bila je vitka.“

„Mislim da joj je otac umro, ako se ne varam, devedeset pete.“ Donosim Ahmi kafu: „Evo stiže kafa!“ Stavljam je na čošak stola. Uvek tu.

Odlazim u svoju malu sobu gde mi stoji kompjuter, da proverim na internet.

„Nema je na internetu“, glasnije da Ahmo tamo čuje: „Nema je među umrlim!“

Vratim se u kuhinju da nastavim: „Amalija je napustila firmu, (radili smo zajedno), u Beranama. Ja sam otišao u penziju, ona se premestila u Bijelo Polje. Posle toga, isto mislim da sam od Nasira čuo da se ponovo udala i da je promenila prezime. Moguće je da

je promenila prezime. Brahović – muževljevo prezime je nosila. Mada, znajući je, teško da je bilo išta od toga. Pre će biti da se nije ni udala, niti da je promenila prezime.“

„U sve ti sumnjaš!“, ostavi šolju na čošak stola, ustade i ode. Ja za njim da ga ispratim.

Kad sam se povratio u kuhinju, ostalo je kafe za još neki gutljaj. Perem šolju, ne volim da mi stoji neoprana.

2.

Ne mirujem. Uzmem bicikl i krenem. Ubrzo stižem do groblja. Prvo do panoa za smrtovnice. Nema Amalijine smrtovnice. Okrećem se i odlazim na drugu stranu, sve do kraja groblja. Među najdaljim mora da je sahranjena. Tamo gde je do juče bilo žito, sad sveži krstovi niču. Stižem do krsta, na kome piše: Mehović Amalija 1961-2023. Retko ime Amalija. Nema druge, ona je. Nije se Nasir prevario. Prezime je novom udajom promenila - Mehović. Šezdeset dve godine. Tačno koliko i otac. Umrli su istih godina. Otac od raka, a ona od srca. Ako je genetski, kako nisu od iste bolesti?

Na humci dva venčica s lentom: Poslednji pozdrav od Hanića. Nije ih pominjala, ne poznajem nikakve Haniće. Do sad sam mislio da je Amalija šezdeset drugo godište.

3.

Tarik i Zikra imaju kuma, koji drži radnju za izradu kora za pitu i gibanice. Pozajmio im da započnu – ono što je on do skora radio – proizvodnju domaćih kolača: šapice, oraščiće i breskvice. Pozajmio im pekarsku peć i mikser za testo. Zikra umesi. Dobiješ brdo testa. Zavučeš ruku, izvučeš delić testa, strpaš u modle, malo potabaš i palcem preko modle izravnaš. Kad se tepsije popune, stave se da se ispeku. Prvo se stave krupnije šapice, a onda niže tepsije sa oraščićima.

Oni sami su iznajmili lokal za radionicu. Kolačarsku radnju su nazvali „Azra“. Po svojoj kćerki Azri. Radnja je otvorena na mamu Zirku i ona radi u njoj. Pomažem joj. Od skoro, kako ode u penziju,

priključila nam se njena majka, moja sestra Zara. Zovem je „sestro slatka“. Samo od sebe došlo mi.

„Sestro slatka, sad ne stižeš gledati serije, gubiš nit.“

„Gledam ih, braco, odloženo“, pomenu to u trenutku kad u radionicu uđe zet joj Tarik. (On naiđe baš kad ga mislimo pomenuti.) Tarik radi u hladnjači firme koja proizvodi i skladišti goveđe kosti, pileće nogice i razni životinjski loj.

„Tarik, što ti je mantil krvav?“, primetim.

„Sad imamo i zečeva. Donosi ih jedan čovek.“

„Uzgaja ih?“

„Ma ne! Divlji su, baš! Dovozi ih svojim autom. Dobar lik. Nekad igrao rukomet. Radi u njihovom savezu. Obećao mi doneti trenerku.“

„A šta će ako ga policija zaustavi?“, u meni ne miruje bivši inspektor.

„Ne pitam ga. Moje je, kako koja tura stigne, da ih stavim u hladnjaču. Ništa ne potpisujem. I to je sve!“

„Koliko ima tih zečeva?“

„Ima dosta. Za sada, mislim, tu oko pola tone. Još će njih biti. Svake sedmice jedna tura. Ne znam samo kako će moj gazda s njima preko granice, za Grčku.“

„Pa, da, zečevi se ne smeju izvoziti.“

„Ja znam samo, da neću ništa potpisati.“

„Kako nećeš, Tarik, potpisati kad ti on naredi?“

„Moje je da ih iz hladnjače izvadim i predam. Ne zanima me ko će potpisati.“

„I to ćemo videti. Gazda je to. Kad ti naredi, moraćeš.“

„Siguran budi da neću!“

Zazvoni mu mobilni. Obavi razgovor.

„Zove me kafedžija iz Berana. Dolazi po goveđi loj. Javlja mi da je već blizu. Tačan je, svaka mu čast. Moram da idem da čovek ne čeka! Šta je sutra?“

„Sutra je subota.“

„Sutra razvozim kolače po Bijelom Polju. Zirka!“

„Kaži, Tarik?“

„Neka kolači budu spremljeni za sutra.“

„Već su spremljeni. Čekaju te.“

4.

Sve mislim izaći će smrtnica na internetu. Pogledam na internet, opet nema Amalije na spisku. Ako je sahranjena ovde, onda mora da izađe na dlanu. To je sajt našeg Komunalca. Prošlo je deset dana, a da nema objave. Nema objave ni za onu Mehović Amaliju, što sam joj video grob. Nema ta Mehovička ni smrtnicu, da joj bar vidim sliku. Ništa mi nije jasno? Sa smrću se niko ne igra, ne bi se ni Nasir s tim šalio. Čudno mi da je tih dana umrla Amalija, i ovde i Amalija u Bijelom Polju. Mora da je Nasir krivo čuo da je sahranjena u Bijelom Polju. Ali, ne daju meni misli da stanem, otkud Nasir zna da se ona preziva Mehović. Pa šta ako je rekla Nasiru da se ponovo udala? Niko ne govori, ako se uda, i to muškom nekom, kao što je Nasir – svoje novo prezime. Špica je bila pokojnica Amalija, neka joj je laka crna zemlja. Posle prve rastave dok smo radili zajedno, zadržala je prezime Brahović. Ume ona svoje da zataji. Toliko dugo smo radili, poznajem je. Skoro da sam siguran da mu svoje prezime nije pomenula.

„Sestro slatka, Nasir ne zna njeno prezime.“

„A otkud ti to znaš?“

„Moguće da joj nije znao ni devojačko joj prezime Popović, ni udato Brahović. Ni ovo najnovije, ako je to njeno – Mehović. Poznato mi je da Amalija ima sestru Šejlu, da je u Podgorici, da je bogata i da ona nema dece. Znam da im je otac umro u šezdeset drugoj godini, da je umro devedeset pete. Znao sam im majku Emu, pravila je prelep domaći pekmez.“

„Otkud ti to sve znaš?“

„Kako ne bih znao. Dugo samo radili. Amalija je o svemu tome pričala. Dve Amalije da umru u istom danu i to u različitim mesti-

ma, jedna u Bijelom Polju, druga ovde, i to mi je više nego čudno.“

„I meni je, braco.“

„A ko je Nasiru kazao za Amalijinu smrt?“

„Nije mi Ahmo spomenuo ko je Nasiru to rekao. Samo mi je rekao da mi je Nasir poručio da je umrla Amalija. Amalija nema rodbinu ovde. Ko bi lepio smrtovnicu ovde? U stvari, ima tetku. Ako je još živa? Možda mu je ona rekla za Amajilinu smrt? Čekaj, nečega sam se setio, sestro slatka!“

„Čega si se sad setio?“

„Nazovi Ilmu, i baš je pitaj!“

Ilma još radi u firmi u Beranama. Radila je dok smo Amalija i ja radili. Amalija, iako je otišla, održavala je vezu s njima. Sve su isključivo žene u kolektivu.

„Ako neko zna pojedinosti o smrti, one znaju.“

„Već sam sam juče Ilmu pitala. Kaže da one u firmi ništa ne znaju. Obećala je da će se raspitati.“

5.

Sve se smirilo. Guram bicikl. Mobilni zazvoni!

„Kaži, sestro slatka?“

„A jeste budala, neviđena!“

„Kaže se dobar dan, braco, kako si, braco?“

„Prava, pravcata budala!“

„Za koga kažeš da je budala?“

„Za onog blesavog Nasira. Javila Ilma. Propitala se. Amalija nije umrla.“

„Bože, svašta s njim?!“

„Čime se on, budaletina jedna igra!? Aj, zdravo, žurim.“

„Zdravo, sestro slatka.“

6.

Prodoše subota i nedelja. Dođe ponedjeljak. Mi na okupu. Zikra, Zara i ja.

„Jesi li pitala Nasira za ono?“, pitam sestru, ona već zna šta.

„Nisam! Nasir je bio do njene ćerke da joj izjavi saučešće.“

„Gde je bio?!“, samo od sebe dođe mi.

„Ovde. Znaš da ima kuću gore u mahali?“

„Amalija ima spratnu kuću, prolazio sam tuda. Na kući nema smrtovnice. Kćerka joj je ko zna gde. Ona je po struci apotekarka. Sama je, to sam čuo, živi negde, biće u Podgorici. Ovde ta ne dolazi od kad je krenula na studije. Davno je to bilo.“

„Je li, Zikra, da ti je Nasir rekao da je bio?“

Zikra ni reči; čuje to, ali misli o nastavku recepture šta sad staviti, pravila je novu meru za smesu za oraščiće.

„Zikra, čuješ li? Je l' tako da ti je Nasir rekao da je bio do nje da joj izjavi saučešće?“

„Rekao mi je da je bio.“

Začu se dvorišna kapija.

„Stigao kombi!“, poskoči Zikra, da će u susret Tariku.

„Biće brašna!“, reče Zara.

„Biće i kolača“, dodam ja.

„Evo brašna“, Tarik zbaci džak s ramena na sred prostorije.
„Kažite dragička!“

„Dragička!!!“ svi mi u glas.

„Uhvatili su ga na granici!“

„Koga, Tarik?“, prvi ja.

„Uhvatili onog Grka, što je prevezio naše zečeve. Sad mi javili moji iz firme. Šleper mu, kažu, zaplenili, a njega kaznili...“

„Već?!“

„Kaznili li ga, bogami, sa deset hiljada evra. A zečeve sve do jednog zapalili.“

„Jer nisu imali potvrdu o zdravstvenoj ispravnosti.“

„Tako je, Emire. Bog me je sami pogledao, pa nisam bio kad se utovaralo.“

„Sigurno bi i ti odgovarao.“

„Kako ne bih? Ne bih se mogao izvući.“

„Vrednice moja, ti si mi se izvukao“, zagrli ga Zikra.

„Ima Boga, moja Zirka.“

Nema boga. U sredu na pijaci sreća sam Abega, što radi s tobom u hladnjači. Zamolim ga da mi odvoji jednog zeca, jer ti nisi hteo. A on meni: 'Kakvi te zečevi spopali?' 'Pa, oni iz vaše hladnjače.' 'Da ih imamo, ja bih prvi znao.'

Zikra leđima okrenuta vratima – ovo misli ali ne govori – ne vidi da se ona otvaraju. Mi drugi vidimo. Očima u njih uprli. Ulaze jedna dama i jedan gospodin. Pozdravljaju: „Dobar dan!“ „Dobar dan!“

Svi uzvratimo i Zikra za nama: „Dobar dan.“

„Mi smo iz inspekcije.“

„Dobro došli! Izvolite, gospodo inspektori, sedite.“

Dama ostavlja laptop na sto, prva seda. Za njom seda gospodin inspektor.

„Ja sam Omerović, inspektor za rad i radne odnose.“

„A ja sam tržišna inspektorica Nurović.“

„Može kafa, sok, nešto popiti?“, nastavlja Zikra.

„Ne, hvala, nećemo ništa, već smo obavili.“

Odbijaju, neće valjati, već su snimili situaciju.

„Hoćete li nam reći ko je vlasnik ove kolačarske radnje?“

„Vodi se na moje ime“, javi se nerado Zikra.

„Niste istakli firmu. Ni na kući, ni ovde na poslovnoj prostoriji.“

„Dali smo, inspektorice, da se tabla izradi, čekamo na nju.“

„Trebali ste to ranije uraditi. Radnja ste osnovali pre godinu dana.“

„Trebali smo, ali, eto...“

„Zapošljavate tri radnika“, preuze reč inspektor.

„Ne, sama sam.“

„A oni?“

„Ona mi je majka, on ujak, a ovo je suprug Tarik. On je zaposlen je u hladnjači.“

„Moraju se članovi porodice prijaviti ako rade. Tako je to po zakonu.“

„Oni mi, tako, malo pomažu. Penzioneri.“

„Mogli ste ih prijaviti kao penzionere, manje su obaveze kad se oni upošljavaju.“

„Čoveče, kuda ćeš sa takvim cipelama?!“ – ljutito Tarik krenu na oca Nasira koji se pomili na vratima radionice.

„Svratio sam samo da kažem da sam nahranio cuku“, već Nasir zatvara vrata.

Inspektori se čudno pogledaše. Nešto među sobom očima govore.

„Koleginice, jeste li sve konstatovali u zapisnik?“

„Jesam.“

„To bi bilo to, gospođo Zikra.“

„Već idete?“

„Imamo puno posla. Šta je to?!“

„To je za vas. Tek da se malo zasladite.“

„Niste trebali, gospođo!“

„Izvolite i vi, inspektorice.“

„Hvala vam, divno izgledaju.“

„Doviđenja!“

Pozdravljaju se s nama. Zikra ih ispraća kroz avliju.

„Nisam mogla pred njima. Onaj sa blatnjavim cipelama mi je svekar Nasir.“

„To je onaj gospodin što je provirio da kaže da je nahranio cuku?“

„Da, on je. Voli da laže. Ne laže on iz neke koristi. Kad sam došla k njima u kuću, raspitala sam se za to kod lekara. Rekli su mi da je to patološko laganje; bolest koja se leči, samo moraš prihvatiti da si bolestan. Već je ostario. Kasno je za njega. A naljuti se za najmanju sitnicu. Ajde, na Nasira sam se već navikla. Imam ja daleko veći problem, gospodo. Čerka mi jako obolela, moja Azra. Napade je neki virus i od tog dobi šećer u šestoj godini. Tip jedan. Još je mala, ali je svesna svega. Prihvata da je bockamo iglom. Ne otima se.“

Već su na ćupriji. Inspektorica uđe na mesto suvozača, zatvori vrata.

„Doviđenja!”

„Doviđenja, inspektorice.”

Inspektor drži svoja još otvorena.

„Doviđenja, gospođo”, zatvara vrata.

„Doviđenja, inspektore.”

Auto kreće. Zikra podiže ruku. Svakog ona tako kada navrati ispraća. Za to vreme u autu:

„On ju je prijavio da drži neprijavljene radnike.”

„Svekar Nasir.”

„On.”

„I ja sam ga prepoznao čim je progovorio.”

„Ko ga neće prepoznati, dosadni starac. Sto puta nas je zvao na telefon da prijavi zaposlene.”

„Šta ćemo s njom? Šta ćemo sa Zikrom?”

„Šta ćemo...” Auto ulicom odlazi niz ulicu.

Zikra stoji na ćupriji. O, moj Bože... Oči joj se vlaže, ne da im da se zamute, briše ih rukom. Ponovi to, kako se ne bi što primećilo kada se vrati u radnju. Krenu da će i treći put, odustaje, boji se da joj oči ne pocrvene.

Jasmina Lucević

Saladin Dino Burdžović

VOZ SMRTI, „LOVĆEN“ – 671 JOŠ UVIJEK PUTUJE KA POSLJEDNJOJ STANICI

(svi likovi i događaji iz ove pripovijesti su istiniti)

Ovo nije ispovest, ovo je gore nego molitva...
Miroslav Antić

(Užice, februar, 1992. – Offenbach am Main, februar, 2025.)

Postoje neka sjećanja, događaji i stvari u mojem životu koje sam brižljivo spakovao u svojevrstan zaumni trezor (sa slabo zaštićenom šifrom!) što ga nerado otvaram i ćutim evo već decenijama. Prije neki dan dobijem poruku od hrvatskog pjesnika Tugomira Matića, sa kojim se nikada nijesam sreo ali koji je itekako važan za moje stvaralaštvo. Elem, piše Tuga da je gledao neke filmove, preporučuje ih i meni, naoko sasvim obična prepiska prijatelja, u pitanju su dva filma: „Šaulov sin“ (Son of Saul, mađarska istorijska filmska drama iz 2015) i „Čovjek koji nije mogao šutjeti“ (The man who Could not remaint silent, film Nebojše Slijepčevića iz 2024). Nijedan nijesam odgledao ali, htio ne htio, otvori dalmatinski pjesnik trezor mučnih sjećanja u mojoj glavi...

Na Zlatiboru sam dočekaao nekih pet novih godina. Kraj decembra skoro da mi je uvijek bio rezervisan za ovu nekada top turističku destinaciju, a sada top buvljak, i često sam se pitao kako su Ercovi dozvolili da se desi to što se desilo, ali o tome neki

drugi put. Znao sam svaku zlatiborsku stazu, gaj, šumarak, od-morište, skijalište, okolna sela gdje smo kupovali vunene prsluke, džempere, čarape. Volio sam tamo da idem i radovao se svakom putovanju. U Dancing baru, upoznao Boška Radonjića, kuma irske mafije u Americi, tada vlasnika kazina u hotelu „Palisad“, častio me nekoliko viskija. U njegovom kazinu radila je, kao krupije, Bisa Krivošić, Bjelopoljka, Bistričanka, i ona me više puta častila piće. Bilo je u tom kazinu zanimljivih pojava. Recimo jedne večeri sam kibicovao Željka Ražnatovića Arkana i Tomu Filu kako igraju rulet, gube velike svote novca „da im se oko ne načomrdi“, što bi rekli u Crnoj Gori, opušteno, sa osmjehom, ima se – može se...

Curile su naše zlatiborske noći na sve strane. Živjelo se, što bi rekao kralj Nikola, “kako se ko rodi”, imalo se, pa se nemalo, i tako u krug; valjda je to život, šta da se radi, pamtim i bolje dane. U Bijelo Polje nije htjela nikada da ode, znači išao sam sam, govorila je da je ne interesuju crnogorske naseobine i da je Bijelo Polje “lepo ali daleko od grada”. Nijesam je mnogo molio, niti kumio, hoćeš-nećeš, i onako sam tada slušao Partibrejkerse koji su tvrdili da se najbolje putuje “kada putuješ sam”. Navukao sam se na njene telefonske pozive. Mogla je da priča kao navijena. I to sve ono što godi ušima. Jebi ga, mislim da su gorštaci plačipičkasta stvorenja, nenavikla na nježnosti, i kada im naiđe neko slatkorječiv, ne da su gotovi već totalno poraženi. Nije bilo dana da ne bi nazvala. Kao dresiran čekao sam pored telefona šest uveče i na jedvite jade istjerivao majku iz sobe, a ona se nikada nije mogla prestati čuditi šta to toliko pričamo svaki dan...

Kraj je februara 1993. godine, datum 26., u restoranu „Sremac“ pravimo spontano mali ispraćaj, muzika uživo, ne fali ni pića ni hrane, ni lude atmosfere u ludoj i krvavoj realnosti.

Tijana spava na našem krevetu, ja sjedim na stolici pored prozora i pušim.

Voljeli smo se na Zlatiboru i u Užicu, koje tada već nije više bilo Titovo, ni srpsko, ničije, sivo sumorno kao nebo u pjesmi Vojislava Ilića...

Nemirno spava, mada ako ćemo pravo, malo ko danas mirno spava u našoj dražesnoj a saveznoj republici. Njena koža se stopila sa bjelinom presvlaka, koža koja je nekada bila neprobojna, mlada i zategnuta, a tek mirišljava, sjajna i glatka kao da je lakirana kakvim božanskim sokom, koža koja sada prekriva neuhranjenu krv jedne najobičnije udavače. Dobro, sada, u vezi tijela manje-više svako je isto, svako se, pod bremenom godina opusti, u samoći, između misaonih zidova, pretvori u masu bez lica i naličja. Ali njena mnogobrojna pisma u vezi kojih sam se redovno pitao koliko zapravo i imaju veze sa nama, pisma koja nikada ne mogu zaboraviti, sada listam u glavi gledajući je onako jednu i uprljanu mojim dodirima. Svako naslovljeno izvjesnom liku iz romana "Jadnici" Viktora Igoa dolazilo je na moju adresu u periodu 1989-1992. godine. Ako u nekoj svojoj starosti uspijem iz dubine izvući bilo kakva sjećanja, mislim da će hronološki biti poređana kao i pisma ove usnule zaboravljene žene.

Budi se. Dodaje mi "žutu cigaru" da pripalim pa da oboje budemo u spidu, eto, moderno je sada pušiti marihuanu. Sobu ispunjavaju mirisi netrpeljivosti, trave, očaja, siromašnog seksipila kao i mirisi davno mrtve ljubavi. Uzimam "vutru" i, ako ću pravo, ne znam šta da radim sa njom. U ranoj mladosti upoznao sam par narkomana i njihove sudbine su mi utjerale toliki strah u kosti da me je i najobičniji džoint plašio i podsjećao na Apokalipsu.

Onda i dalje ležimo na krevetu zagledani u šareni plafon. Ne znam da li je potrebno naglasiti, ali čutimo složno. Pripaljuje dvije normalne cigarete, to sam već gledao u mnogim filmovima, dodaje mi, mazno, što ti je zmija, sporogoreći otrov, između nas je staklena pepeljara i sve razlike ovoga svijeta. Nakon duvana, svjesni gorke činjenice da ne možemo zaspati, gledamo jedno u drugo kao da se vidimo prvi put u životu. Dolazi mi da joj predložim da naglas brojimo ovce, možda nas na taj nepopularan način san prevari, ali jednu jedinu riječ ne uspijevam prevaliti preko usta. Pogled joj je prazan, lice takođe, ne vjerujem ni da je kod mene bolja situacija.

Vidim joj kroz čaršav čvornovata ramena. Nešto se baš njenih ramena i ne sjećam, davno sam je i vidio posljednji put obnaženu, skoro da mi djeluje kao neka druga osoba. Brojim joj biljege, ni toga se ne sjećam, sve je iscurilo kroz milenijumsko cjedilo.

Razdvajamo se, prljavi od sopstvene vode, ispred hotela dje-ca igraju fudbal, udaraju loptom o zidove, eho je stravičan, ni da će srušiti ovu trošnu i ružnu zgradu...

U voz smrti ukrcali su se pretposljednog dana februara druge bosanske ratne godine: Esad Kapetanović (19 godina), zaposlen u preduzeću Rad iz Beograda; Ilijaz Ličina (43), zaposlen u firmi "Ratko Mitrović" iz Beograda, Fehim Bakija (43), zaposlen u Planumu iz Beograda; Šećo Softić (48), zaposlen u ŽTP-u Beograd; Rifet Husović (26), zaposlen u Bijelom Polju; Ismet Babačić (30), zaposlen u preduzeću Wall Street u Podgorici; Halil Zupčević (49), izbeglica iz Trebinja, Adem Alomerović (59), zaposlen u Raketi iz Prijepolja; Rasim Ćorić (40), zaposlen u Limci iz Prijepolja; Fikret Memetović (40), zaposlen u ŽTP-u Beograd; Fazvija Zeković (54), vlasnik radnje u Kraljevu; Nijazim Kajeвиć (30), zaposlen u pribojskoj pošti; Muhedin Hanić (27), zaposlen u Zmaju iz Beograda; Safet Preljević (22), zaposlen u privatnoj radnji u Beogradu; Džafer Topuzović (55), zaposlen u Planumu iz Prijepolja, Jusuf Rastoder (45), zaposlen u Beogradu; Zvezdan Zulić (23), student, izbeglica iz Sarajeva; Tomo Buzov, vojni penzioner iz Beograda. Među njima je bio i učenik, šesnaestogodišnji Sead Đečević, najmlađa žrtva, rođen u Baru. Nije identifikovan jedan ubijeni, sumnja se da je riječ o Afrikancu, ali nikog sličnog nije tražila nijedna država.

Dvadeset tragedija, a najveća među njima Senad Đečević. Učenik. Dijete. Šesnaest godina! Ej, šesnaest! Nije ni počeo da živi, ko zna da li se stigao i zaljubiti, da li je stigao sanjati neku sportsku karijeru, odmaštati visoke škole i dobro plaćeno zanimanje...

Kakav li se stravičan strah ogledao u očima ovog momčića dok su mu krvnici prinosili kamu vratu ili ispaljivali plotune gaseći jedan tek procvjetali izdanak bratstva Đečevića? Pišući ovo pomislih da je Sead slične sudbine i istih godina kao Slavoljub Slava Ković, skoro zaboravljen mučenik II svjetskog rata da nije Ršumovićeve „Poeme o ćutanju“, dječak iz Bogetića kome su ljotićeveci (desetog januara 1942. godine u Šapcu) prije strijeljanja, bajonetom urezali petokraku na čelo! Možda su jedino, za razliku, lukićevci Seadu Đečeviću dopisali kamom na čelo uz zvijezdu i polumjesec da ih asocira na islam, da ih asocira na iskonsku mržnju, pa bi, tako, njihov satanski pir i zločin nad maloljetnim učenikom i ostalim putnicima iz voza smrti bili kompletni? Ko to može znati?

Kako bih se ja ponašao da sam bio u vozu? Vjerovatno bi me, Lukići i osvetnici, prvog ubili! Ne bih ćutao, možda bih u tom posljednjem času stao da zaštitim Seada, da mu pomognem bilo kako, riječima, možda i zagrljam da lakše zakorači u smrt.

Zvezdana Zuličića (i on tek počeo da živi) ne spasi to što ga je rodila Srpkinja. Znači ne bi ni mene! Ko zna da li bih se, u očaju i bespomoćnosti, pozvao na majku!? Sa mnom bi i nju ubili, sto posto, ne bi preživjela gubitak jedinca. Dugo vremena mi je i trebalo da pravilno shvatim šta mi se moglo dogoditi! Kakva moja luda sreća i kakva nezapamćena nesreća ljudi koji su ušli u voz 671 - Lovćen! I još platili kartu za smrt!

Na suđenju krvniku Nebojši Ranisavljeviću, u bjelopoljskom sudu, čuveni advokat Velija Murić, koji je i zastupao porodice ubijenih, koristeći svoje proceduralno pravo, postavio je pitanje optuženom:

- Što, Nebojša, pobiste ove ljude, ni krive ni dužne?
- Pobismo ih zato što su Turci, a Srbi su bili turske žrtve. – odgovorio je nesrećnik iz Despotovca.

- I ti si nečija žrtva! – rekao mu je iskusni pravnik.

Ova Velijina konstatacija nije daleko od istine! Može lijepo da se nasloni na onu Njegoševu: „Svak je rođen da po jednom umre, čast i bruka žive dovijeka“! Tako da bruka ove zločinačke para-

vojne i pljačkaške formacije neće nestati sa fizičkim nestankom ubica. Ostaće da živi dok je svijeta i vijeka, dok se bude pominjao toponim Štrpci...

Coa je došao autom po mene. Kaže zvao nekog školskog druga što radi na željeznici, voz kasni malo, kao i uvijek, je li, imamo vremena da popijemo kafu i vinjak, dva. Odlazimo u piceriju „Crni pojas“, brat je glavna faca u Užicu, svi ga znaju, sa svima se rukuje i grli. Naručujemo kafe i kisjele vode, a onda nastaje kanonada vinjaka. Rafalno sa svih strana! Eksiramo kao da nam je zadnje u životu, ukrštamo ruke, grlimo se, ljubimo, pjevamo novokomponovane gluposti, poneka čaša poleti ka podu i srča nam prekrije bezperspektivnu sadašnjost. Pijemo kao u najboljim danima, prvo za visećim stolom onda prelazimo u raskošnu ložu. Oko nas prelijepe djevojke, smiju se i nazdravljaju, već prelazimo u fazu kad ne možemo da hodamo. Ako budem morao u taolet, moraću četvoronoške. Coa isto, ubija se vinjakom, na stolu je već flaša, da sami sipamo, izgleda smo dosadili konobaru stalnim zivkanjem. I konobaru i Bogu i narodu...

Nemam pojma ni kako, ni kad, ni s kim smo došli do Acovog stana! Ne sjećam se ni ko nam je otvorio vrata, kako smo ušli i obučeni legli „đe je ko stigao“! Probudio sam se oko podne narednog dana i prvo što sam ugledao bilo je zabrinuto lice Acove majke koja mi je saopštila vijesti i šta se desilo u Štrpcima. Odmahnuo sam rukom, kao – ništa strašno, pustiće ih, postoji valjda neka vlast i neka policija da oslobodi nedužne ljude. Ispostavilo se da ne postoji! Sve su ih pobili! Došao je i Acov ujak, slušali smo dramatične vijesti i drug mi je skoro naredbodavnim glasom dao do znanja da nema ništa od mog povratka u Crnu Goru „dok se situacija ne smiri“, citiram ga! Šta sam mogao? Ostadoh kao nenadani gost još dobru nedelju dana u Užicu. Nelagodan osjećaj me pratio cijelo vrijeme. Da mi je nekako da se

dovučem do kuće i majke, da se zaključam u svojoj biblioteci, čini mi se bilo bi mi lakše!

Malo čudna situacija? Od ostrvljenih Srba spašavaju me Srbi. Acov ujak Sava je decidan u odluci da mi ne dâ da idem sam za Bijelo Polje. Ako treba, kaže, ići će oni sa mnom, da me zaštite, ispratiće me do Prijepolja ili barem do Priboja. Tako je i bilo. Odveli su me do Prijepolja, ispratili na voz...

Ušavši u kuću, majka me zagrlila ko da me je tek rodila! Uz prijetnju „Nećeš ti meni više niđe ić’“, počela da plače i krši ruke. Danima je drhtala! Usljed poremećenog sna više puta noću bi ustajala, otvarala vrata od moje sobe da provjeri jesam li tu, pa onda pored šporeta sjedjela do zore i čekala da se probudim i ustanem. Tako to bude kada imaš samo jedno dijete, da nas je više i njena bi se briga nekako razvodnila!? Valjda?

Pokušao sam sve da zaboravim. Uzalud! Periodično bi se vraćale i slike i osjećaj koji sam ponio iz Užica tog kobnog februara. I sad kad prođem Zlatiborom ne sjetim se nijednog lijepog trenutka, prijatelja, ljubavi, mladosti... Sjetim se stanice Štrpci i tragedije koja je obilježila jedno vrijeme, pogledam ka nebu i izučim el fatihu za sve putnike iz voza smrti Lovćen. Čak i za Toma Buzova, najveću nepoznanicu i najveću moralnu gromadu koju je imalo ratno vrijeme devedesetih godina našeg jedinog dvadesetog vijeka. Toma koji je bio oficir JNA u pravom smislu te riječi, častan, hrabar, očogoran, disciplinovan, koji nije htio ustuknuti pred uniformisanim, ruralnim, balkanskim barabama koji okrvaviše i ruke i duše.

Moja majka, Acovi majka i ujak i Tijana više nijesu među živima, Coa je negdje u Rusiji, javi se ponekad porukom u zavisnosti od raspoloženja, ponekad nazove na viber. U razgovorima nikada

ne pominjemo devedesettreću, ni Štrpce ni krvave događaje! Standardna komunikacija prijatelja uz poneku šalu na račun aktuelne politike na Balkanu. Ja sam i dalje u Offenbachu, tješim se da je Allahova milost bezgranična i neuporedivo veća od Njegove srdžbe.

Prečesto se citira Isusovo „Oprosti im, ne znaju šta rade“! U slučaju ratnog zločina u Štrpcima, siguran sam, ne treba opraštati, znali su šta rade!

Ovu pripovijest (više moju ispovjest) posvećujem Tugomiru Matiću, pjesniku na čiju je inicijativu i nastala! Moje ime je Dino Burdžović, crnogorski književnik, njemački državljanin i nesuđeni putnik, 27. februara 1993. godine, u vozu smrti Lovćen – 671...

Славко Милић

БИХОРСКИ МУСЛИХУН АГА

„Хладаног и кишовитог Шабана 1266. похиџри, објавиХат-И-шериф о танзимату, Султан Абдул Меџид...

Ријека Попча је са свих страна окружена планинским богазама Турјака, Влаховима, Плочником, урвинама Лађевца и Циглена. Већим дијелом свога тока пробија се кроз стијене оштрих врхова, падина и јендека и шири кроз предјеле Бихора, а онда нестаје уливајући се у узавреле брзаке Лима, заједно са својим журним потоцима. Путања тока и водених рукаваца, којим тече бихорска ријека највише се запажа у Петњици. Од давнина је знано да планине и ријеке крију своје велике тајне, са собом односе сјећања, мисли и страдања, водена стихија се не зауставља са својим брзацима када то човјек хоће, већ немилосрдно тече ко зна куда. Изнад ријеке, уз главицу стоји ред ниских чатмара, које су у неправилном низу једна до друге. Пут који води од мектеба према кућама Зејнил-аге, застрт је пијеском из корита ријеке и благо свјетлуца на зимском сунцу. Уз пут се простире неколико утабаних пјешачких стаза, које воде из правца џамије у село. Једна од кућа, која је највећа, припрта је уз брежуљак према мектебу и припада муслихуну, кога скоро сви инсани зову и познају само као Агу. У једном дијелу мањег поља живе неколике породице хришћана из тог краја, међу које се налази и скромни дом Анта Пантова, немарног сељака и љутог комшије. Дио земље, пашњака и ливаде уз ријеку припадају Аги и његовој породици, његовој браћи и комшијама, као и породицама Хоџићи или Хаваџе, Сијарић, Хајдарпашић, Ћоровић и Кајабеговић и другима досељеним из Босанског вилајета и Азије. На најљепшим бихорским ливадама изнад ријеке, и у близини џамије простире се мезарје, из кога

се као куполе уздижу бијели нишани, испод којих у вјечном сну почивају Божји инсани из овога краја угледни Шаховићи, Беговићи, Хасанбеговићи, Батиловићи, Хаваџе. Комшијање Бихораца са Црногорцима није лако ни једнима ни другима. Раја окружена моћном Османском државом морала је живјети једна покрај других, дијелећи и добро и зло. Кад драги Алах тако дозволи, дође пред Рамазан Хати-И-шериф који по наредби Султана наметну реформе раји Бихора, без веће разлике за вјеру а наметну се обавеза властима за издавање берата раји, о њиховом трошку од по двије лире, па се међу рајом појави љутња, посебно на власт, јер неке породице имадоше и по десеторо дјеце и више старца и одраслих. Бјеху љути и други поданици Султана, хришћани. Један од највећих противника нових захтјева Царства, Анто Пантов, арсуз, који је пргав и у љутњи, неодговоран, пушташе стоку по туђим имањима, наносећи штету на усјевима.

“Ово је порука Мухаммадибн Абдуллах-а, као завјет онима који усвајају Хришћанство, у близини и далеко, ми стојимо уз њих.” Посланик Мухамед, а.с.

У дворишту Агиног комшије Анта Пантовог зачу се пуцањ кубуре и дјечји плач, са Агине ливаде промукла рика говечета. Из штале одмахујући рукама истрча Антова жена, изгледом малена, полусавијена од тешког и напорног рада, и скиде крпу са главе. Низ рамена јој паде мрка коса а низ њено лице теку сузе, мало застаде, сједе на праг од штале на већи заобљени камен, који вири из темеља.

„Е што ме снађе, кукавицу! Шаруљка моја, никад те истим путем на пашу нијесам извела, од урокљивих очију сам те крила и шта ми је боље сад! Остадоше ми тићи гладни.“- дјечак са рога краве миче црвени комад тканине, који је везан против урока.

Самртно говече отворених очију и без икаквих већих

покрета, лежи потрбушке на земљи, рефлекси нестају а смрт полако обузима тијело. Старији Антов син Крсто, држи за руку своју мајку, грчи прстиће који су му промрзли, јеца као да је изгубио најближег члана породице. Гледа у Шаруљу и сагиње главу према земљи а затим сузним очима гледа у правцу Агиног средњег сина, који се окреће и одлази према кући, држећи кубуру у рукама. У кући на срећу нема Анта, који би да се ту нашао, љут на власт, учинио којекакву мучну ситуацију или свађу.

„Ово вам је опомена да говеда не пуштате у агинско, е ће следећи пут крв пасти овом џенетлијом. Нећемо вам халалити ово што је ваша крава похарала!“ – рече Агин син који свој пргави, непромишљени, и за његову фамилију недостојни, поступак учини.

Ништа сиромашу није теже, него кад изгуби краву од које живи и храни фамилију. Једну краву им је већ отео одметник, фирар Дели Мустафа, који је по нарави сличан Анту и који је пао у крв. Жена се опрезно крсти благим покретима десне руке, испод ока гледајући према ливади на којој лежи крава. Преко међе саткане од прућа, Агин унук посматра свог баба, влашког дјечака Крста и његову мајку, узнемирен се чуди, а затим се брзим ходом упућује према агинској кули.

„Ноно, Ноно, бабо је Крсту убио краву!“ – чује се дозивање најмлађег Агиног унука који је свог оца посматрао из прикрајка, скривен иза ограда.

„Шта то збориш, дијете драго?“ – устаје се мудри муслихун Ага, чврсто се ослања на десну ногу коју подупире штапом. Испод њега се сећија благо савија, а десна рука подрхтава под притиском његовог горштачког тијела, одлази гледајући према Антовој кући и не обраћа пажњу на сина, већ му само покретом главе показује да се склони, познавајући Антову нарав. Агин син само постиђен ћути. Да је комшија Панто жив, Ага би знао шта би урадио, али са Антом није исто,

чиме се будале поносе, паметан човјек се стиди.

Тог дана Ага у више наврата није нашао Анта кући. Са његовом женом није причао, а она је, познавајући мудрост и понос свог комшије мировитеља, само ћутала, савијене главе до земље, одговарајући му да не зна гдје јој је муж отишао. Када је касно навече дошао кући, мудра жена није рекла мужу праву истину о томе шта се догодило са кравом, као и да не зна ко је на краву пуцао и да сумња на фираре, знајући да њеној породици стари Ага неће остати дужан. А када би се сазнала истина, Агин син Бајро би можда платио главом ради поноса. Е тако драги Бог уреди да се два људска зла мушко и женско, не саставе заједно у трен кад је тешко, него да мање зло прихвата лакше савјете дате од Бога.

„Ноно, зашто је бабо учинио оно комшији?“ – инук сузним очима, тужан пита свога ђеда. Ага се ослања на штап док му подрхтава старачко тијело.

„Запамти, сине драги, твој бабо је много погријешио, Алах је преко Посланика, давно рекао да ми инсани то привијемо на памет. Ко је вазда журио, као твој бабо, погријешио је. Рекао је, сине, да ми, макар ти то знаш, ако се комшија разболи, да га обиђемо, кад умре, да се за њега помолимо и испратимо га до мезарја или гробља, ако нам затражи помоћ, да му помогнемо, ако га притисне каква биједа или га задеси каква срамота, да га заштитимо и ту срамоту покријемо да се од нас не чује, ако је код комшије какво весеље или празник, да отидемо и честитамо му, радујемо се његовом успјеху, ако комшију каква несрећа задеси да учествујемо у његовом болу, да своју кућу не подижемо изнад његове, како му не би заклонили сунце и чисти вјетар, и да сиромаша не узнемиравамо мирисом хране, а да му нешто од те хране не понудимо.“ – рече Ага свом унуку, а затим, молећи Узвишеног да се каква несрећа не догоди, пође ван куле, са мислима да сазове Муслихунски суд, који ће расправљати о његовом сину

за учињено зло комшији.

„Ако нијеси кадар чинити добра дјела, онда макар не наноси људима зло јер се и то убраја у садаку којом ћеш се искупити.” (Муслим)

У тишини рамазанске ноћи, док се над Таслицом просипа свјетлост млађаке, мјесечеве мијене у којој Мјесец као да нестаје, гасну кандили на виткој мунари. Та полу утрнула свјетлост у коју гледа стари Ага, као да урања у зикр, трепери неколико тренутака и онда утихне у модрини неба изнад брда, тамо неђе далеко одлази да се поново роди. Затим се чује сазрели кашаљ старог Аге, који одзвања кроз поље, док касаба тоне у ноћ. У авлијама крај узавреле ријеке Попче, још увијек титра одсјај старог агинског фењера, а уским сокаком миришу сомун и мирис лебди помијешан са благим дахом босилка.

„Ах, ах, драги Алаху, шта ме снађе!“ – чује се кашаљ старог Аге. Господско агино држање и исправљена снажна рамена, преко којих су се пружили подужи перчини, не мијења се чак ни у самоћи, јер је Ага рођен и живио са господским држањем. Рођен је у богатој породици на крајини са Црном Гором, која је скромно живјела, али када за Бошњаке тога краја дошле тешке муке, морао је поћи височије у брда, како би сачувао старог баба и остарјелу нану, од злог времена и ратова између Млечана, Црногораца, Османлија и тројаке мржње која је људском бићу изгледа потребна, како би се одговорило овоземаљском шару и вјечитој људској халапљивости за туђим.

Калдрма око џамије као да свјетлуца под свјетлошћу старог Агиног фењера, пратећи кораке постаца који су се враћали са теравије. Кораци друге раје нестају у даљини, као шапати дова, као да журе у неповрат а народ полако одлази иза својих пенџера да у тишини свога дома моле Узвишеног,

за благостање и пријеко потребни мир, здравље и берићет.

„Зашто не спаваш Ага, поправићемо све што смо учинили, даће Алах?“ – пита га забринуту глас његове хануме Мејре.

„Чекам езан!“ – одговара Ага, благо и ненаметљиво, не желећи да се љути на њу.

Попут свјетлости што се рађа иза брда, мујезински глас помилова Агину душу, најављујући нови дан поста, рахмета и наде, чекајући са нестрпљењем како ће изаћи пред своје Муслихуне, размишља да ли је први пут у животу, као вјешт и мудар човјек, који је другима био примјер, ипак негдје погријешио, и да ли је требао одмах предати јуницу комшији... казнити изганством непромишљеног сина...?

„Е то само Алах зна, не би је Анто узео, не, не!“ – за себе полутихим гласом проговори стари Ага, љут на свога сина који је требао бити примјер доброте, памети и стрпљења за шта се Ага стално у животу борио. Али наша дјеца често нијесу родитељске копије.

“Ко муслиману опрости његову грешку, Алах ће му на Кијаметском дану опростити његову.” (ЕбуДавуд)

Приступи пред Муслихунско вијеће Агин син Бајро. Сагнуо се, погурио и тек јутром свјестан да је учинио неправду комшији, злом и непредвидивом Анту. Сви чекају Агу, који кад уђе не сједа на своје мјесто поред главног муслихуна, који на то не обрати пажњу, па најмлађи муслихун придржа Агу за руку, не дозвољавајући му да ту сједне, и уступи му своје мјесто што наиђе на одобравање других. На позив Адиле дошао је и Анто, несигуран због чега је позван.

„Кабулиш ли, Бајро, пред нама двадестином, тако ти дина и имана, да промухабетиш да ли је тачно да си усмртио краву и оставио Антоу ђецу без ичега? – рече Адиле, Главни

муслихун, док сједе у круг на дебелим ћилимима, а Ага, као талаган скроман, по обичају поступка чека свој ред да нешто каже. Анто ћути, изненађен, гледа у Агу.

„Тачно је, Адилага. Кајем се, дина ми и имана, јер сам и себе и бабу нанио неправду, бацио му ријеч иза врата, и тиме отворио врата шејтану.“– рече Бајро постиђено, свјестан своје грешке. Сви ћуте, гледају у Агу и непредвидивог Анта. Признајући истину која на уста излази сваком инсану, Бајро је понудио да се Анто обештети и да му се дадне једна од јуница коју има његова породица, што Вијеће прихвати. Анто одби да било шта каже, осим да због пријатељства оца и Аге прихвата предлог, али да он бира јуницу. Муслихуни гледају у Агу, очекујући његов одговор.

„Није јак онај ко је снажан у рвању, него онај ко управља собом у срџби. А ријеч онога те је оштећен има највећу цијену, а стид је онога што је као домаћин дозволио да му дијете зло почини. Ја ћу да останем без јунице коју Анто одабере, а и да му дам другу, и да му је халалим најљепшом рамазанском довом предатом Алаху, џ.ш, да се наши унуци преко крви не гледају. Није Адилага богатство у иметку, него у богатству душе, није му’мин онај ко је сит, а комшија му гладан. И није, Анто, наш брат онај који није милостив према млађему, ни онај ко не поштује старије. – речеАга.

„Халал му биле!“ – повикаше сви Мустахуни, а Анто пружи руку Аги и заклеше се на помир.

Melida Travančić

Eldin Suljević

GRAD I ĐAVO

Drhtala je čekajući na stanici autobus kojim je trebao da stigne. Sa svim presjedanjima putovao je najmanje 11 sati. Ona je stigla četrdeset minuta ranije, za svaki slučaj. Vratila se u auto. Ne može više da se pita o ispravnosti svojih postupaka. Dosta je bilo! Neka se stvari jednostavno dogode. Važno je biti sretan. Biti u miru sa sobom. Pojačava muziku. Nervozno preskače pjesme na CD-u i kada se činilo da će odustati, začula se nježna i topla truba Dextera Gordona. Ta muzika evocirala je njegov glas. Upoznali su se prije sedam mjeseci. Bila je jesen. Grad u kojem on živi, poseban je, prepun historije, znamenitosti i neobičnih ljudi. O gradu joj nije govorio. Nije ni o sebi, samo je šapatom kazao da je žena iz snova i na tome se susret završio. Ona je sama istraživala okolicu i pisala pjesme. Na njega mnogo nije mislila. Sve do jednog dana, kada je u poruci napisao da bi mogao doći u njen grad.

Je li to podrazumijeva i susret sa mnom? - upitala je pomalo naivno.

Zbog toga prije svega i dolazim.

Zašto? - nije mogla da ga ne upita.

Možda zbog toga što u tebi ima nešto drugačije, ljepše, iskrenije. Ili barem vjerujem u to.

I, evo je sada, čeka. Izašla je iz auta. Nije više podnosila ni muziku. Stajala je tako na praznoj stanici i sve je više bila uvjerena u činjenicu da ne postoji.

Da bi se suočila s tim razmišljanjem povremeno bi se nakašljala, rukom dodirnula lice, povukla pramen kose, onda glasno izgovarala svoje ime. Na taj način uši su se uvjeravale u postojanje njenog glasa, ruka u postojanje lica, a lice u postojanje ruke.

Za porijeklo i značenje imena grada pitaš. Niko ti o tome ništa pouzdano ne bi umio kazati. Jedni bi se pozivali na dokumente, stvarne ili neprovjerene, dok bi drugi prepričavali mnoge legende. Kažu da se naziv grada prvi put spominje u pismu pape Pija II. On poziva vjernike da hodočaste crkvu svetog Jurja, izgrađenu ovdje, a za uzvrat im obećava oprost grijeha. Onda su ga spominjali bosanski kraljevi, prohodile su ovuda i Osmanlije, i Eugen Savojski je palio sve što je stigao, i ko ovdje sve dohodio nije... A onda je došao pisac, ozbiljan i značajan. Nastojao je odgonetnuti ime grada, propitivao, zapisivao... i jednog dana znatiželjnicima obznanio da se u imenu grada krije riječ šejtan. Premetnite slova, kazao je začuđenim ljudima, i dobit ćete riječ šejtan. Ljudi koji vole priče, koji pažnju nerijetko priklanjaju i magiji, a paktovi sa nečastivim su svakodnevice, ipak nisu mogli vjerovati šta im to govori. Odmahivali su glavama, kao da su suočeni sa bolnom istinom, a ne dovitljivošću i duhovitošću pisca. Grad ne dopušta greške, šalu još manje. Pisac više u grad nije došao.

Šta ja mislim? Ja volim priče. Voliš li da ti pričam? Vjerujem u priče. U magiju pripovjedanja. Hodat ćemo gradom, a ja ću ti o ljepoti govoriti. Ljepoti čega, pitaš me. Ljepoti Svijeta. Krasan je, zar ne?! Ubjeđujem sebe više nego što želim da mi ti povjeruješ.

Vratit ću se legendama. Vjeruješ li da u njima ima istine? Ne gledaj me u čudu. Vjerujem u legende. Vjerujem u maštu! I želim vjerovati da je jedna takva, doista, tačna. Ona o imenu grada mi se dojmila. Pa, na osnovu nečega i nekako je grad dobio ime. Naime, meni najljepša priča jeste ona o banu koji je jednom davno bio nastanjen u tvrđavi. Ban je imao kćerku jedinicu, koja je mnogo voljela trešnje. Tako je naredio da se po cijeloj okolini zasade stabla trešanja. I otuda, od trešnje, zamjenom slova nastade ime grada. Naravno da je zanimljivo. Bajkovito. Ona mi je najdraža priča. Volim i trešnje. Mada, danas ovaj grad nije poznat po trešnjinim stablima, ona su tako rijetka. Samo u okolini raste poneko stablo.

Dok grad tone u tminu, njih dvoje koračaju Zvečajskom ulicom koja spaja periferni dio grada sa centrom. Sve se umirilo. Poglede zaustavljaju na sjeni tvrđave, a njihove siluete se prepliću na svjetlosti ulične rasvjete. S desne strane je rječica koja je skoro presušila, a s lijeve poneka kuća čije su brave uglavnom zahrđale. Ugasio se život. Misterij tako lagan korak baca... Ona počinje govoriti poeziju... On ne progovara. Stihovi je štite od jeze izazvane tmulim zvonom sa katoličke bogomolje, koje upozorava da je već treći ponoćni sat.

Zastaju načas pred vječnom kućom osnivača grada. Otuda je veličanstven pogled na tvrđavu koju sada obasjavaju velike lampe sa sve četiri strane svijeta. Ispred njih je Ferhadija, češće nazivana Čaršijska džamija. Na ulazu u džamiju nazire se sjena čovjeka. Ona nervozno lomi prste. Njih dvoje se ne pomjeraju. Šapuće mu da je sve ovo kao u njenom snu. Prije nekoliko dana sanjala je kako njih dvoje šetaju, kako ova sjenka stoji ispred vrata džamije, kako ih je zaustavila da ne uđu unutra... Grad je u snu izgledao isto osim restorana na staroj čaršiji sa šerefom sa kojeg je mujezin obavještavao da je umro upravo on. Pjesnik. Stajala je nasred ulice, a oko nje, poput derviša u transu, vrtjele su se siluete, bljeskali su foto-aparati želeći ovjekovječiti samrtno pozorje. Dok su ga iznosili iz prostorije za obrede, ona je ostala sama. Na tabutu su bili dijelovi njegovog tijela, a glavu je prekrivala bijela plahta. Iako stoljeće među njima stoji, ona je čula njegov šapat. Nešto joj je govorio. Riječi su, uprkos naprezanju, nerazgovjetne bile. Na grad se odjednom spustila neprozirna tmuša.

Ko je bio u tvom snu? – pita je i traži njenu ruku.

Pjesnik – kaže i pogled spušta zemlji.

Tišinu i mrklu gluhoću prekida šapat: da sam onaj tihi lahor...

Zarastao u travu, grob se jedva nazirao. Stali su sa strane. Mrak se polako gubio. Podizala je ruke u visini molitve, više od straha nego od želje da moli za smiraj duše onog koji ne postoji.

Glas, dubok ali jasan, nekoliko puta je, uvjeravajući prije sebe

nego njih dvoje, ponavljao: Ovaj grad je najviše svetište tvoje mladosti i pjesničkog života.

Jesi li čuo?

Šta?

Taj glas...

Spusti usne na njeno blijedo lice.

Izlozi malih zanatskih radnji pored kojih su prolazili, želeći da mu pokaže gdje se snimala kulturna serija „Tale“, zaustavili su je. Malo ogledalo u jednom izlogu, uramljeno u crnu kožu, zadržalo je njenu pažnju. Ogledalo privlači oči protiv njene volje, kao što ponekad čini bljeskanje TV-a koji niko ne gleda. U njemu vidi sebe. Ne i njega pored sebe. U njemu nema ništa drugo osim njenog lica. Pomjera se u stranu, ali i dalje vidi samo svoje lice. Bilo bi dobro upoznati obraz ove žene – pomislila je i sve riječi koje mu je željela kazati sada je prešutjela.

I on je prešutio sve što je želio kazati. Momenti u kojima se prepušta njenom glasu, priči, i način na koji je slijedi gradom nisu ništa drugo do momenti prepuštenosti drugom, nastali zbog potpunog sjedinjavanja sa sobom. On sam postaje ljubav. Oblikuje emocije i prenosi ih u stvarni svijet. I sve, i on i ona i ovaj grad, postaju stvarni.

Pazi! Uspeti se na tvrđavu je naporno, zaobiđi kamenice, idi travnatom stazicom. Lakše je. Ali, vidjet ćeš, vrijedi doći gore. Grad je fascinant. Odozgo. A i tvrđava je zbilja posebna. Ovaj grad je drugačiji. On nije tek još jedan grad i nije od onih gradova kroz koji prođeš idući negdje drugdje kao krajnjem cilju. Ovdje se dolazi sa namjerom. Uostalom, znaš. Zašto mi se smiješ? Zar to nije istina?

Nazivali su ga i haiku gradom, i začaranim krajem, i gradom pjesnika, i upoređivali sa magičnim predjelima koji samo u bajkama postoje. Grad je mali ali čudesan, grad gustine simboličkih i emotivnih treperavosti, senzibiliteta čiju auru tek posebni, a pjesnici prvenstveno, osjećaju i inspirativno nastoje doslutiti. Ta bljeskovitost grada i njegovih čari, skrivene ljepote, dopire do naglašeno tankočutnih. Nikoga ne ostavlja ravnodušnim, posebno umjetnike. Ne znam da ima pjesnik koji je dohodio ovdje, a da nije napisao pjesmu o gradu. Grad je tajna. I grad skriva mnoge tajne. Sada već govorim kao pjesnikinja. Nemoj mi se smjehuljiti. Pretvorit ću se u pjesmu. Postat ću opsjednuta poezijom. Zašto i tobom? Ne budi smiješan?! Jedino je kroz poeziju moguće ostvariti vezu između vidljivog i nevidljivog svijeta, a ti si vidljiv, grad nije.

Na trenutak je zastala, gledala je na bijele nišane koji su razasuti po okolnim brdima koja okružuju grad. I rukama prekri oči.

- Šta to radiš? – upita je zbunjen.

- Mislim i osjećam.

- Šta?

- O priči. Ne želim objašnjavati, ne želim sugerirati, ne želim ni o sebi ni o gradu govoriti, želim samo ispričati priču, tu najjednostavniju stvar na svijetu koju je najteže postići.

Više nisu progovorili ni riječ. Ubrzo su krenuli sa tvrđave. Muškarac i žena, jedno pored drugog. Ne dodirujući se. Ni slučajno, ni u hodu. Tišinu naruši glas koji upita i glas koji kratko odgovori:

Kuda sad idemo?

Pronaći grad bolji od ovoga.

Autobusi su dolazili i odlazili. Ljudi više nije bilo. Pjesnik je došao samo u snu. Bila je sigurna samo u jednu stvar na svijetu: da ona postoji. Ništa drugo. I da je ona jedino stvarna u ovom gradu koji u svom imenu nosi inicijale đavola.

Nejlja Međedović

Braho Adrović

HOĆE, AKO BOG DA

Kako starim, sve rjeđe sanjam, a sinoć me opkoliše neki čudni snovi. Ono stanje kad nam snoviđenja samo ovlaš dodirnu površinski sloj naše podsvijesti i ožive fragmente slika, koje, kasnije, kada se probudimo, tananim nitima sjećanja povezujemo i dobijamo nedovoljno jasne predstave o onome što smo u snu doživjeli, kao da smo sve to gledali kroz guste slojeve magle.

Ne znam kako sam i ne znam od kuda, dospio na rub jednog velikog ovalnog udubljenja, negdje u našem selu. Čitav taj neobični prostor bio je prepun mojih, od mene starijih rođaka i svojti, koji su u njemu boravili kao u nekom zbjegu, u poluležećem položaju, u kakvom sam se i ja, na meni neobjašnjiv način, našao. Pogledao sam u tu neobičnu skupinu i odmah prepoznao meni najbliže komšije: Maksuta, Avdula, Džiba, stričeve Alja, Hajriza i Šema, mog oca Šemsa, starijeg brata Đula, braću od strica Hajra, Saita...

Niko ništa nije govorio, samo su gledali kako i mene neka neobična materija kao magnet vuče da me dovede u isti položaj, kao i sve njih. Prije nego što sam postao dijelom te mase meni dragih, starijih ljudi, ja sam bez najave počeo da govorim, da treba da se otrgnemo od ove lepljive materije, uspravimo i izađemo iz ovog neobičnog zemljanog ovala. Kada sam vidio da me sa požnjom slušaju, a neki su u znak odobravanja počeli i da se pridižu, iako nikada nijesam bio dobar govornik, dobio sam neku neobjašnjivu snagu i počeo još energičnije da govorim, da podižem glas, da im kažem da moramo biti hrabri i smoći snage, uprkos okova koji nas stežu, da se uspravimo i da se oslobodimo. I taman kada sam htio da pomenem i naše čuvene rođake: komite iz švapskog doba, Saita i Meha, prvoborce Mahmuta, Sabita, Selma i Rahmana, i da kažem da moramo na njih da se ugledamo, glas me odjednom

izdao i ja sam, ljut na sebe, uspio da ustanem i krenem da idem. Za mnom su poustajali i moji rođaci, zahtijevajući da im ponovim to što nijesam dovoljno glasno izgovorio.

U tom momentu, ta slika iz mojih snoviđenja se prekinula i ja sam se, nekim čudom, našao u sasvim drukčijem ambijentu, u planinskom selu Bor; sjedio sam sa strarinom Mujom Mehovićem. (Kasnije, kada sam se probudio, prisjetio sam se da se ovaj susret, nekada davno, uistinu dogodio i skoro na istovjetan način odigrao i u mom snu).

Gledano iz daleka, bihorsko selo Bor liči na jednu valovitu zaravan – vidikovac okačen za nebo. Na tom vidikovcu kao da nikoga nema osim Pešterske visoravni što mu se nadnijela nad glavom, kao da mu čuva leđa da ga neka grozna sila ne iznenadi, zgazi i surva dolje u rijeku Popču, što izvire iz njegovih gudura.

Sva bihorska sela po nečemu liče jedna na drugo, ali i svako od njih ima i po neku specifičnost po kojoj se međusobno razlikuju.

Ono po čemu su gotovo sva sela ista je stalno iseljavanje, koje je samo nekada višeg, a nekada nešto manjeg intenziteta, u zavisnosti od političkih i drugih prilika. Ta tužna sudbina nije mimoišla ni selo Bor, ali ima i jedna specifičnost. Ta specifičnost je ovaj Mujo sa kojim sjedim, a on je jedini čovjek iz ovog sela, a možda i čitavog Bihora, koji je svojevremeno prodao svu svoju imovinu sa namjerom da se odseli za Tursku. Sa svojom porodicom je stigao do Skoplja, a potom donio odluku i vratio se odakle je pošao.

Ovaj čovjek, Mujo Mehović, posebno mi je zanimljiv, razmišljao sam, ne samo po tom neobičnom potezu nego i po tome što je u ovom trenutku sigurno najstariji čovjek u cijelom Bihoru. Pričali su mi da ima sto četrnaest godina! Preturio je preko svoje glave tri rata, a sjećanje ga služi kao da je mladić. Živa istorija

Bihora, pomislio sam, srećan što sam se našao sa jednim takvim čovjekom i što će mi, možda, objasniti i onaj moj neobični susret u ovalnom zemljanom udubljenju sa mojim rođacima.

- Baš mi je drago što te pronađo – rekao sam mu, nakon što smo se rukovali i pošto mu je moj pratilac iz Bora objasnio ko sam: da sam čovjek iz Bihora i da preda mnom može slobodno pričati, kao sa nekim iz svoje familije. Po izrazu njegovog lica sam shvatio da se odobrovoljio kad je čuo odakle dolazim i od kojih sam. Njemu je to, posebno mi naglasi, važno. U svakom žitu, veli, ima kukoalja, ali po pravilu od dobrih ljudi ne može se očekivati nešto mnogo loše. Interesovalo me prije svega da od najstarijeg stanovnika Bihora čujem kako su živjeli ti naši stari, koje nijesam zapamtio i zašto se Bihorci stalno sele...

- E, kakvi su bili? Tvrdi od čelika! Šta su oni sve preživjeli, šta su sve morali da trpe i preture preko glave! To je sada nemoguće shvatiti. Danas to izgleda nemoguće, ali oni se nijesu predavali i sačuvali su svoj ponos, iako su, često, mnogo šta morali da progutaju, da prećute i nastave dalje. Kako -tako...

Bili smo na udaru i vuka i hajduka; ovdje su dolazile i prolazile različite vojske, harale, palile, pljačkale, ubijale: bili smo više gladni nego siti, ali se nijesmo predavali. To kroz šta su naši stari, ovi koje sam ja zapamtio, a i kroz šta sam i ja sam prolazio, da pričam ova današnja mladež ne bi vjerovala, no bi rekla da pričam bajke, ili da sam pomatufio, pa ne znam šta zborim. A ja, evo, u ovoj zabiti prevalio sam stotu i hvala Bogu još uvijek sam na nogama. A sjećam se kao da je juče bilo, kada sam poslije tri rata koje sam preživio, prodao svu svoju imovinu ovdje na Boru i krenuo za Tursku. Sada je lako otići, ima puteva i vozila. Mnogo je lakše, ali nikada nije lako ostaviti svoj kućni prag. Bolno je to i prebolno, sinovac. A kako smo ja i moja porodica putovali do Skoplja, šta smo preživljavali, da ne pričam. Čemu smo sve bili izloženi, koliko smo se zlopatili i kakve su nas crne misli i slutnje pratile...

To ne bih poželio nikom svom, već ako treba da spašava svoju glavu i glave članova svoje familije. U takvim prilikama se ne pita za cijenu. Namjeste se u životu takve okolnosti da čovjek ne može da bira, šta je pametnije i poštenije, već mora da radi ono što mora...

Ovdje na Boru živjeli smo samo od stočarstva i poljoprivrede. Od golih ruku. Morali smo po čitavo ljeto, pa sve dok ne padnu snjegovi, da radimo od jutra do mraka. U ono doba naš čovjek da se zaposli dolje u gradu, nije mogao ni da sanja. Tek u novije vrijeme poneko nađe neki posao u Rudniku, Celulozi i u Šumskom.

To bismo nekako i preživjeli. Najteže je bilo što smo ovdje, na ovoj vjetrometini, uvijek bili na udaru. Kad je mir, nemamo đe da se zaposlimo, nema puta do grada da odeš, a ne da radimo. A i kad bi se neko i zaradio, i to po pravilu na najtežim poslovima, morao je po pola plate da daje za neku sobicu dolje u gradu...

Što je najgore, kad se na kraj svijeta negdje zarati, sve oko nas počne da reži, k'o da smo mi krivi za sve nevolje na čitavom dunjaluku?! Nikad nam, sinko, nije bilo dobro, sem ovo malo od kad je Tito došao. Bar ne strepimo od rata. Osjetili smo malo mira. A nama koji smo sve preživjeli, ne treba mnogo: da je mir, da ne strahujemo od rata i da možemo mirno da radimo i živimo od svog rada. Mi na bolje nijesmo naučili.

A da ti pravo kažem, ni za vrijeme tursko, nijesmo strahovali da će nas neko napadati, jer smo bili u istoj vjeri kao Osmanlije. Bili smo toga pošteđeni. Ali zato, kad god im se ćefne, uzimali su nam decu u askere, odakle se rijetko koji više vraćao kući. Ni živ ni mrtav! Eto, sjećam se, moj otac je tri puta morao da daje zlata, da bi me spasio. Da su me odveli u askere, ne bi ti imao ko ovo ispričati. Teška je sudbina Bihoraca uvijek bila na ovim prostorima... – ispriča mi Mujo, i kao da zastade da malo predahne, tako da ja ugrabih trenutak da se uključim u priču:

- Kada sam prvi put došao u ovo vaše selo pješačeći iz Petnjice, preko Radmanaca i penjući se serpentinama uz Trnavice,

očekivao sam da će me ovdje u Boru prvo dočekati borove šume, po kojima je ovo selo najvjerovatnije i dobilo ime, ali ja do sada nijesam ovdje vidio ni jedno borovo stablo. Možda su se i te borove šume, koje su ovdje nekada sigurno rasle, kao i ljudi, odselile u neke druge krajeve. Izgleda da i iz ovog sela, kao i iz čitavog našeg Bihora, bježe i šume i ljudi... – razvezao mi se jezik, čim sam osjetio krajnje prisnu atmosferu, a sve sa željom da čujem šta o ovim seobama misli starina Mujo, koji je sa svojom porodicom krenuo za Tursku, a potom se sa pola puta vratio u svoj Bor.

- E, ne znam, sinko, šta da ti kažem? – nastavio je svoju ispovijest. – Niko, bogami, ne bježi od dobra. Ja takog nijesam do sada sreo. Eto, i ja sam svojevremeno sa svojom porodicom krenuo za Tursku. Sve sam rasprodao. Čitavu babovinu. Nije to lako! Znaš, ovdje u ovim našim selima je uvijek vladala sirotinja i golotinja. Stalno nekom na udaru, ni krivi ni dužni. Čak i za vrijeme tursko, nije nam bilo sve potaman. Iste smo vjere, istih običaja, ali su i oni nas drugačije tretirali. Eto, mene je otac tri puta morao otkupljivati zlatom da me ne bi potjerali u askere iz kojih se, bar u ove naše krajeve, rijetko ko više vraćao.

I uvijek smo bili malo niži. Kada je nailazio Turčin, ako si bio na konju, morao si se skinuti sa njega i pozdraviti ga. Ako tako ne bi postupio, imao je pravo da te išamara i izbije, a da se nemaš kome žaliti, niti mu se smiješ na bilo koji način suprostaviti.

Za vrijeme švapsko, gladne godine su se smjenjivale kao dan i noć. A vi današnji ne možete ni pojmiti koliko traje samo jedna gladna godina... Sjećam se, ja sam odavde išao čak u Peć i na leđima donosio po 70 kila žita, da bih prehranio porodicu. Jednom me, tu nadomak sela, presretoše pljačkaši i oteše mi svo žito za koje sam u Peć dao zlatnu liru. Dobro mi i glavu ne uzeše! Eto, kakav nam je život bio. Da ti ne pričam o nevoljama koje su za vrijeme ovog prošlog rata snašle stanovnike Donjeg Bihora, koji je butum izgorio. Da se ovi naši nijesu na brzinu organizovali i branili odstupnicu, niko ne bi živu glavu izvukao, a Bog zna šta bi i sa nama ovdje bilo!

Nijesi u ovim krajevima mogao bez straha izaći ispred kuće. Uvijek te je vrebala neka mračna sila, da te pridavi.

Jedno vrijeme ovdje na prostoru Bora su boravile i partizanske brigade. U mojoj kući za njih je pripremana hrana. Sjećam se komesara Iva Mijatovića: – Evo ti besa, rekao mi je na rastanku, ako preživim rat, potražiću te. Nijesmo se više sreli. Čuo sam da je poginuo negdje na Jaru kod Novog Pazara, a silan je to čovjek bio...

Kad je reakcija saznala za to moje gostoprimstvo, tri puta su mi kuću gađali topom sa onog tamo brda, sa Đuđa, a kasnije me i pljačkali... Nijesmo mi ni među sobom, ponekad, maslo za razmazan. Sve mi je to prešlo preko glave, ali eto, preživjelo se nekako.

Mi smo, kao što vidiš, odsječeni od svijeta. Trideset kilometara do najbližeg grada. A kada naiđe zlo vrijeme, ono, čini mi se, prvo stigne u ovakve zabiti, da tu iskali svoj bijes i mržnju. A znaš i šta je u miru bilo u Šahovićima... I tako, nakupi se svega po malo, i šta će jadni čovjek, rasproda to što ima i put pod noge u neizvjesnost...

Iz ovog našeg sela za Tursku se bilo iselilo oko četrdeset porodica, naših rođaka i poznanika. Tako i ja učinjah. Krenuh za njima. Kad smo stigli u Skoplje, morali smo da čekamo da dobijemo vasičku. I za to se moralo potplaćivati, da bi prije stigla. Meni se smučilo kada sam vidio kako se naši muhadžiri muče, kako ih zloupotrebljavaju, kako se na njih navalila i ala i vrana, da im rasčerpaju to malo novca što im je preostalo od prodate babovine. Jedne noći u san mi dođe babo. Lijepo sam ga vidio, kao ovo što tebe sada gledam, i kaže mi: – A što, jadan, prodade svoju babovinu? Kako ti ne bi žao, da ideš ni sam ne znaš đe? Hoćeš li da ideš i da pozdravljaš svakoga Turčina koga srećeš, i da razmišljaš hoće li te išamarati, ili će nešto od tebe tražiti, što mu moraš ispuniti?!

- Kupiću, babo, opet ja onu zemlju i onu kuću, rekao sam mu u snu i probudio se sav moker od znoja i neke muke. Hoću ako Bog da! E, toga jutra sam, poslije mnogo razmišljanja i ne konsultujući se ni sa kim, donio odluku da se vratim. Moram ispuniti

obećanje koje sam dao babu! Grehota je i pomisliti da prevariš svoga roditelja, pa iako je to bilo u snu. A možda mi je to bilo neko bešare – poruka od oca sa onoga svijeta. Moram postupiti kako sam obećao, i eto, vratih se fala Bogu sa porodicom.

- Jesi li se pokajao? – priupitah ga.

- E , ne vala, ni malo! Za vrijeme puta sa porodicom do Skoplja i boravka u tom gradu, dovoljno mi je bilo da okusim šta je tuđina, šta su muhadžiri. Van svog vatana si, sinko, niko i ništa. Teška je kao tuč tuđina. Nije to lako nositi na leđima. A uz sve to strah od neizvjesnosti...

Kada mi je sve to prošlo preko glave, donio sam odluku da se vratim tamo gdje sam rođen, da tamo i umrem. I posrećilo mi se. Jedan sam od rijetkih, ako ne i jedini, koji je pošao za Tursku i vratio se. Eto, uspio sam da otkupim svu onu zemlju koju sam bio prodao. Naravno, i kuću. Ne kajem se. Sve mi je, hvala Bogu, krenulo na bolje. Krenula me nafaka. Imam pet sinova i tri čore, i više od stotinu unučadi i praunučadi. Sin mi, Avdul, radi u Njemačkoj. Sada u ovom selu imamo i prodavnicu gdje sve možemo kupiti. U odnosu na ranije vrijeme, sada je rahatluk. A vjeruj mi, kada smo se vratili iz Skoplja, i kad sam sa Pešterskog brda ugledao ovo naše selo, učinilo mi se kao da sam se ponovo rodio. Dobio sam neku snagu, čini mi se da sam mogao poletjeti, da se što prije napijem ove naše vode i nadišem ove zdravinje, ove have. Tamo mi je bilo sve drukčije, iako ljudi i tamo žive. Ali, džaba! Možeš živjeti, sinko, i u Dženetu, ali ako sanjaš rodnu kućau, rodno selo, a ne znaš hoćeš li ga ikada više vidjeti, sve ti je to da džaba!

- A kako gledaš na ove što sada idu za Njemačku? Eto. i sin ti je tamo pošao – podsjetih ga.

- I ovo danas je teško, ali je malo drukčije. Vidio si one nove kuće kada si prolazio kroz Petnjicu, Lagatore i Radmance. Sve su to uradili naši ljudi, koji su otišli na privremeni rad u Evropu. Sad su i putevi bolji. Dolaze oni makar jedanput ili dva puta godišnje. A oni što su ranije odlazili za Tursku, od četrdeset familija koje su

iz našeg sela, skoro nikoga više nikada nijesam vidio! U ovo novije vrijeme poneko od onih starijih navrati na heftu dana i to je sve. Ovi naši što odlaze sada na rad, da ne misle da se vrate, ne bi pravili onakve kuće. Vratit će se, vratiti, oni jednoga dana.

Iz bojazni da ga ne opterećujem previše, odustao sam od namjere da ga pitam o onom neobičnom skupu mojih rođaka. Samo sam se složio sa njim:

- Hoće, ako Bog da!

Muja Mehovića više nikada nijesam vidio. Preselio je na Ahiret prije raspada zajedničke nam domovine, Jugoslavije. Pomislih, srećan je što nije morao da sluša kakvi se zločini dešavaju po Bosni, Hrvatskoj i Kosovu. Nije morao da gleda rijeke prestrašenih i poniženih izbjeglica, koje su tražile spas u bjekstvu od zla. Nije morao da gleda kako i po Boru vojna i civilna policija vreba mladiće, da ih silom odvedu na ratište. Nije morao da gleda kako su preko doušnika prodavali preplašenom stanovništvu oružje za debele pare, a onda ih zlostavljali i nagonili da prošpijaju oca, brata, komšiju ili bilo koga drugog, da ih satiru zbog puške. Jedan Osmanović se poslije zlostavljanja, ubio...

Srećan je Mujo otišao sa ovog varljivog dunjaluka. Grdno bi se razočarao, kao što sam se i ja razočarao, jer sam vjerovao da živim u najljepšoj zemlji na svijetu. Među najboljim ljudima. Oprostio sam ona masovna strijeljanja po završetku rata, koja su se odigravala po sandžačkim gradovima, slična prijekim sudovima. Vjerovao sam da živimo u zemlji pravog bratstva i jedinstva i zato Muju nijesam postavljao pitanja o ovim kritičnim tačkama iz naše prošlosti, a sada mi je žao što ga ne priupitah. Možda bih dobio neku mudru pouku, koja bi mi danas mnogo značila. Kao opomena, putokaz? Bilo šta.

Razočarao sam se i u ljude i u zakone, ali i dalje ne mogu da ne vjerujem da će dobro u ljudima, kad-tad, ipak, pobijediti!

Hoće, ako Bog da.

Resmija Ajdarpašić

GDJE JE MOJ DOM

Dok sam odmarao sjedeći u svom vozilu zaustavljenom na parkingu tržnog centra nedaleko od aerodroma u Briselu, gdje sam tog jutra dovezao putnike, pogled mi je bio uprt u daljinu gdje se naziralo sivo nebo. Nigdje nije bilo ni traga nade da će toga dana granuti sunce.

Bilo je hladno i sivo februarsko jutro. Najednom krenule su padati krupne kapi kiše, odskakale su od šoferšajbne kao iz neba bačene žabice. Ljudi praznih i bezličnih lica užurbano su išli nekuda, a ja sam sve to mirno posmatrao, misleći u sebi kako je dosadna ova kiša i spuštene sivi oblaci. Nedostajalo mi je ono visoko, uzdignuto, plavo nebo iznad moje Vrbice. Misli su mi polako počele letjeti u prošlost, i sjetih se dana kada sam napustio svoj dom i otisnuo se u svijet.

Imao sam tada oko dvadeset godina i čvrstu odluku da odem negdje.

Bilo je toplo avgustovsko jutro. Probudio sam se u zoru. Od uzbuđenja pred put uspio sam odspavati tek koji minut. Majka je odmah ustala, skuhalo mi kahvu i spremila doručak. Dok mi je pri nosila jelo, primijetio sam da joj ruke podrhtavaju i da skriva pogled od mene kako joj ne bih vidio suze. Nisam je htio pogledati, bojeći se da ne uzburkam emocije u sebi, koje sam jedva uspijevao obuzdati.

Doručkovao sam, a zatim u mali ranac spakovao najosnovnije stvari i zaputio se ka autobuskoj stanici u Beranama. Sva tuga ovoga svijeta skupila se na majčino srce. Autobus je već stajao na parking, ljudi uplakanih lica uznemireno su stajali ispred njega i ispraćali svoje najdraže na daleki put. Majke su grlile sinove i kćeri, mahale im brišući suze, sve dok autobus nije odmakao.

Krenuo sam u Luksemburg, malu zemlju u centru zapadne Evrope, u kojoj je već boravila većina ljudi iz našeg kraja. Sjeo sam na zadnje sjedište autobusa, do prozora, i posmatrao predjele koje ostavljam za sobom. Dobar dio puta sam odspavao, a kada sam se probudio, ugledao sam nepregledne poljane ravne Vojvodine.

Sjećam se koliko sam bio sretan kada smo prešli granicu. Kao da sam ušao u neku novu dimenziju – i dalje sam bio isti ja, ali ipak nekako nov. Polako me počeo hvatati neki nemir, ali i slatko iščekivanje – šta će se desiti, kako ću prihvatiti novu sredinu?

Dolaskom u Luksemburg, nisam ni slutio da će baš svaki dan biti borba za opstanak, i da sam, poslije dvadeset godina života, ponovo bijeli, neispisani list papira na kojem ću trudom i radom morati ispisati novog sebe. Bio sam prazna tabla, na kojoj će neki nepoznati ljudi i događaji ispisati moju priču. Morao sam učiti strani jezik, za mene veoma težak kao tuč, i navikavati se na novi mentalitet, koji nije sličio našem. Ali, to mi nije tako teško padalo kao beskrajno daleko bezbrižno djetinjstvo i mladost. To je ostalo iza mene.

Još su bile svježije uspomene na neostvarene ljubavi i nada da ću se po povratku ponovo sresti s jednom od njih, da će me čekati. I tako, dan za danom, uspomene su blijedjele, a ja sam radio, mijenjao poslove, borio se da preživim. Godine su prolazile, nekako sam se navikavao na taj užurbani način života, gdje nema mnogo vremena za razmišljanje o sebi – sve se svodi na rad. Vidjevši da se broj doseljenika u ovoj zemlji udvostručio, da su već odrasle nove generacije, a neki od njih već dobili i djecu, došao sam na ideju da kupim kombi i pružam ljudima usluge prevoza do aerodroma.

Više puta sedmično vozio sam putnike na aerodrom i sakupljao one koji dolaze, da bih ih kasnije prevezio njihovim kućama. Zajedno sa njima vozio sam i njihove brige i nade. Kada bi ih upitao za adresu, zbunjeno bi odgovarali: „Ada... privremeno mi je kuća ovdje, u Rodanžu, ali moj dom...? Gdje je zapravo moj dom, tamo ili ovamo?“

Tog dana javili su da će avion s putnicima iz Podgorice kasniti. Razočaran, vratio sam se u kombi da pokušam malo odspavati. Pokušavao sam zaspati, ali mi san nije dolazio na oči. Sjedeći u kombiju, razmišljao sam kako bi bilo ljepše da se vratim u svoj rodni kraj.

Zvono telefona trgnulo me iz razmišljanja. Vrijeme je bilo da krenem i preuzmem putnike. Avion je sletio, izvadio sam spisak putnika koje toga dana treba preuzeti.

Jedan šezdesetogodišnjak, niskog rasta i punačke građe, s kačketom na glavi, ispod kojeg se naziralo izborano lice i duboka bora između očiju, ubacio je torbu u gepek. Uzdahnuo je i rekao:

“Nigdje sunce ne grije kao iznad moje domovine.”

Pogledao je u nebo. Sitne kapi kiše kvasile su mu lice, a on je duboko uzdahnuo i dodao:

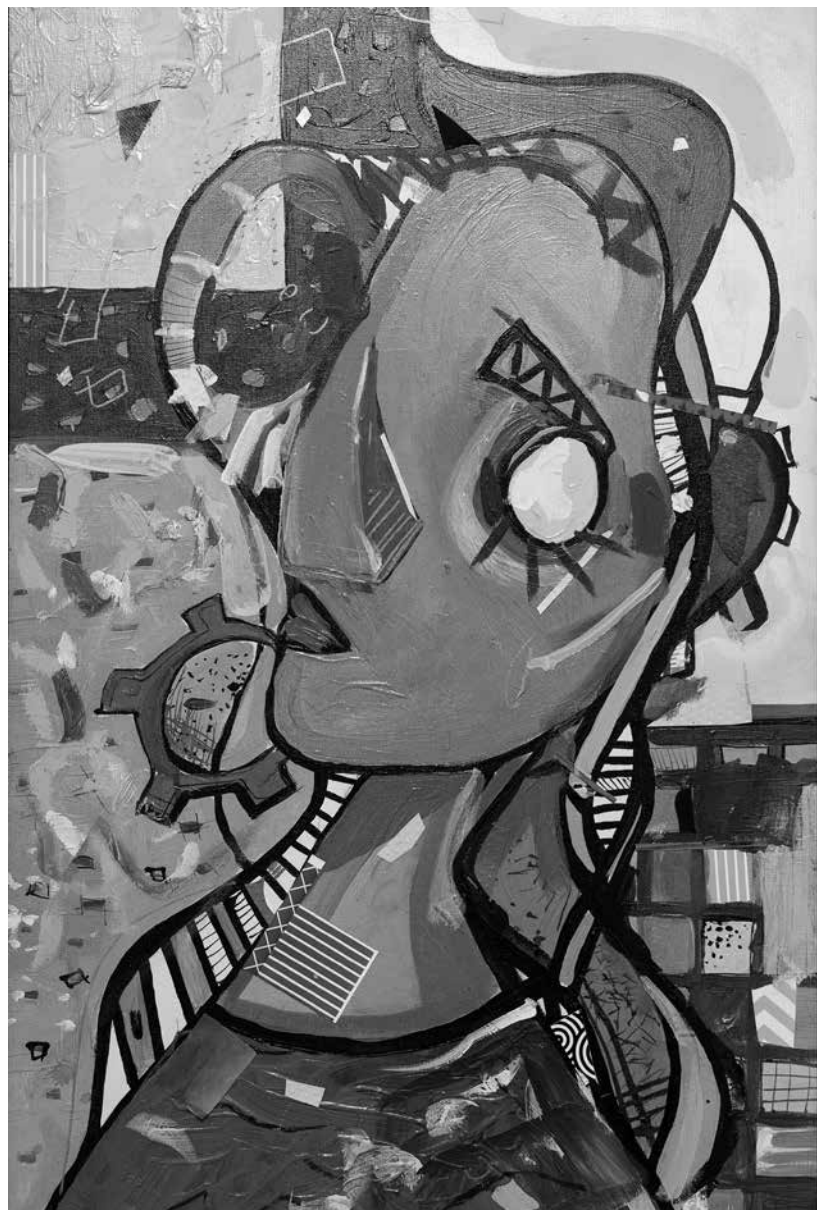
„Šta je ovo, ljudi? Kad idem u Crnu Goru, idem radostan kao na svadbu, a kad se vraćam otuda – dolazim tužan.”

Tako i ja, po ko zna koji put, sjedim u kombiju, na parking u aerodroma, čekam putnike i maštam o vremenu kada ću konačno zaraditi dovoljno novca da se vratim svome rodnom mjestu.

Tamo gdje mogu opušteno živjeti, satima gledati u vedro, plavo nebo bez traga oblaka.

Tamo gdje mogu slušati ljude kako govore mojim jezikom.

Tamo gdje ću opet gledati visoko uzdignuto nebo iznad Vrbice.

Denis Nogović

Hafiza Džanković

ELHAM ZA ĐUZIDU

Pajazova stara kuća se nalazila iznad puta Novi Pazar –Tutin, malo iza Gornjeg Sebečeva, prema Crkvinama. Udaljena od puta širokom livadom i njivom na strmoj uzbrdici, koja je zalazila skoro u avliju, taman toliko udaljenu od puta, da slučajnom prolazniku ne padne na pamet da prema kući krene , i dovoljno daleko od šume, da se i noćima bez mesečine moglo osmotriti da li se neko primiće kući s gornje strane.

Kuća na dva sprata, imala je dve oveće prostorije. U donjoj se odvijao život cele porodice. Kad otvorite ulazna vrata, ulazite u zemljani deo, gde se izuvala obuća, malo dalje je bilo smešteno ognjište sa sačem i crepuljom naslonjenim na sam zid, a iza ognjišta, pored drvenih stepenica koje su vodile na gornji sprat, u samom uglu planinku je čekao stap. Kad pomuže krave, namesti se baš tu, i satima, činilo mi se, udara jednolično, tupo, isprobavajući povremeno kažiprstom, po vrhu drvene naprave, da li je metanica dovoljno čvrsta.

Druga polovina sobe je imala drveni pod, koji je svakog jutra ribala četkom pre nego istrese ispred kuće veliku čergu i naslaže, skoro do tavana, dušeke i jorgane i pokrije ih pažljivo velikim belim čaršafom sa resama, i vrati svako šilte i svaki jastuk na svoje mesto.

Kad namiri donju sobu, sa metlom i leđenom u rukama, pela se uz drvene stepenice i glavom otvarala drveni poklopac, koji bi prislonila uz zid iznad hatule i odlazila u gornju, gostinsku sobu, koja je od zida do zida bila zastrta ćilimima. Ispod prozora, celom dužinom sobe bio je namešten dugački minder, pokriven vezenim belim čaršavima, a uz sami zid naslonjeni pravougaoni jastuci u tkanim, šarenim presvlakama. Okolo su bile poređane mekane, sive pustećije i jedna bela u desnom uglu sobe okrenuta prema Kibli.

Đuzida je bila najstarija Pajazova ćerka. Stasala za udaju. Bila je od one sorte tihih, poslušnih devojaka, koje u rahatluku cvetaju i postanu dobre majke i neveste o kojima se priča, a u rotluku i nemaštini, otrpijaju, venu i klonu kao cvet koji pregori na jakom suncu, kad presuši.

Abdulah je bio iz Donjeg Sebečeva. Kud god bi pošla, a malo je izlazila iz kuće, slučajno ili namerno, on bi se stvorio da joj uputi pogled krišom. Da razgovaraju nisu smeli ni pomisliti. Nagledali bi se samo na svadbama, gde je ona sedela među ženama, a on stajao sa strane sa muškarcima. Samo bi im se pogledi povremeno sreli, na kratko, tek toliko da potvrde jedno drugom da su tu jedno za drugo i jedno zbog drugog, i da niko i ne nasluti da se gledaju drugačijim pogledom i da se osmehuju drugačijim osmehom.

A Pajaz je bio prek čovek. Ugledao ga je, u jednom neočekivanom trenutku, dok je ovaj išao putem, i gledao gore prema kući, i učinilo mu se da njegova Elha ide preko avlije, i kao da mu je sve postalo jasno. Posle večere je pozvao kćer preda se. Ona je sedela i gledala u pod, on je govorio:

Ako ono pašče, babičko, zateknem oko kuće, zadaviću te ka' mačku!

Nije smela da pogleda u njegove jake sastavljene obrve, u čelo koje je buknuo plamenom, i znala je, ako progovori, udariće je što mu prvo do ruke dođe.

Hajvane jedan, kad su oni bili ljudi, kad je neko od njih bio čovek? Da se nazoveš babička snaha, bolje da se odma obesiš na prvu joku, nesrećnice, da ne znaš da l' ćeš večerat, da l' ćeš predručkovat?! Kad je Alezička odiva bila Babićima snaha... amaaan!?!

Znala je Elha dobro koji je Abdulah fis, i kako otac, kad ih pomene, samo odmahne rukom, kao da nisu vredni ni pomena, i kako je majka pričala da im je kuća pesnita i deca slinava, a oni na malo one svoje zemlje ne mogu da se prehrane, nego idu po selu za nadnicu. Znala je kako narod priča, da ni za ćefin nemaju.

Ali, znala je i Abdulaha dok su deca bili; nekako je uvek razumeo njenu ćutnju i njenu tišinu, i prilazio joj isto tako ćuteći, i ništa je nije pitao dok i sama ne progovori, i bio nekako drugačiji od ostale dece i nije bio šer i arsuz; i kako je rastao, kao da je ostajao isti taj dečak pored puta, samo što je nekako postajao visok i koščat, i kosa mu je bujala, i tamnela, i koža mu je postala svetlija, a glas malo zvonkiji i dublji.

A kako se zadevojčila, nije smela ni da pomisli da stane blizu njega ili da prozbori sa njim. Duboko negde u najskrivenijem delu svoje duše, osećala je da bi život sa njim bio nekako lagan, kao povetarac. On je bio sve što njen otac nikad nije. Mislila je, neće više gledati svaki dan i svake večeri crne, mrgodne veđe oca svojega. Otkako je odrasla, stalno je bio ljut i kao da je uvek samo na nju bio ljut, a uvek je mislila da ništa nije skrivila, da ništa nije zgrešila, ni pokretom ni pogledom ni rečju. A ne bi se ni usudila. Njen život je bio ćutnja i skriveni strah od svega, od oca, od mraka, od života što dolazi, od komita, od četnika, od partizana, od ledene zime, od svega. Od duboke šume poviše kuće.

Onda bi se u mislima pojavio on i rasterao bi na tren i strah od oca i strah od života. Usudila bi se da sanja. Nije mogla znati kako bi to išlo dalje, ali je nekako osećala da bi taj njen i njegov život morao na dobro da izađe.

U sred zime, kad beše sve zaledilo, dođoše dva muškarca, visoki, suvonjavi, upalih obraza. Obučeni u široke palte, kao priviđenja idu preko avlije. Pajaz istrčava bos ispred kuće, navlači hitro opanke, briše čelo od iznenadnog znoja i vodi ih u novu kuću.

Halima sprema tablju, zna da će za neko vreme otac doći, sam će odneti kahvu, da se ženskinje ne mešaju.

U neka doba utrčava on u staru kuću i ide pravo ka sanduku sa devojačkom spremom, iza vrata. Đuzida ga gleda izbezumljeno, to je što je pomislila u strahu – došli su da je prose, a on će je dati, evo sada, kad dâ reč to je gotovo, nema nazad. I on je sam izbezumljen. „Majko moja, ne daj mu“, veli. Skače majka ka san-

duku dok on izvlači malu vezenu maramicu, obeležje, majka se hvata za jedan kraj maramice, ali je otac grubo otima i hvata se za vrata. Đuzida ustaje, kreće ka ocu i moli: „Nemoj, babo, očine ti duše“ – i on, još ljući što ga očinom dušom kune, a već je obećao i sve je gotovo, izjuri iz sobe.

O mladoženji ništa ne zna, a i svejedno je. Majka joj prenosi da je malo stariji, ženio se, ostala mu deca, sitna, toliko. Iz Luksića, peške su došli, peške se vrnuli, peške će doći i kad je budu vodili, sa konjem za nevestu..

Đuzida je brzo rodila sina, pa ćerku, i umrla. Umrla je na porođaju. Ćerka je otišla brzo za njom, imala je samo mesec dana.

Kad je vest stigla u Sebečevo, Abdulahova majka je zaplakala, okrenula dlanove prema nebu i izučila Elham. Za Đuzidu.

Abdulah nije izučio Elham, ni zaplakao. Gledao je kroz prozor, nemo, i vratio mu se onaj čas kada ona, vitka i plava, prolazi ispod svoje kuće i gleda dole prema putu. I čini mu se ovaj put i prvi put, da ona podiže krhku belu ruku i maše prema njemu.

Mehmed Đedović

MAGLICA SE POVIJALA

1.

Maglica titra nad planinom ko dim u jesen kada se čiste njive. Prekrila je svaki grm i travku svaku, i tada se čini sve mogućim, jer nikad ne znaš šta iz magle može izaći.

Cviko čuva ovce, gleda u Crvenu zemlju koju ne vidi i vuče dim iz smotane cigare.

Odněkud do njega dopre slabašan glas:

- Ja u kući, noge na sokaku, mogla su me kola pregaziti...

Maksimu je do pjesme u svako doba.

- Moj Lazare, da's učio škole, ne bi sada čuvao goveda...

Lazar je Maksimov sin, a on šta god da radi oko kuće, poma-
lo pjevuši neke svoje pjesme. To samoća uradi od ljudi. Ponekad
utiša glas, a nekad ga pusti pa se odbija od brda i ječi.

U selu Rudina je jedva dvadesetak kuća, podaleko jedna od
druge. Ljudi svikli na samoću dugo ne silaze iz sela. Imaju sve
što im treba.

Pa ipak se zažele društva drugog čovjeka, lijepe riječi i razgov-
ora. Silaze kad je kakva slava, pazarni dan, kada im valja kupiti ono
što sami ne mogu da proizvedu. Upregnu volove, kola natovare
korpama voća, povrća, jaja, pa se uskim putem spuste niz planinu,
a samoću ostave za sobom. Svoju robu prodaju, a tuđu kupe.

Svrate u Palavre, put ih navede do Ibrišima, do Omera, kod
Kadre, kad se vraćaju nazad kući.

- Hoćemo li popiti po jednu?

- Fala ti, ali ja sam prestao, ne pijem više...

- Pa kad prestade, bolan Maksime?

- Prekosutra će biti dva dana...

Sjede na avliji, pričaju, dogovaraju oranje, sijanje, kupuju,
prodaju, djeci nude pregršt slatkih krušaka, pomažu jedni drugima.

Srče se kafa.

- Hoćemo li, Makso, upita u neko doba Maksimova stara majka.

- Hoćemo, nano...

Onda opet sjede, pričaju, odhukuju, sjete se nekog pokojnika i rahmetlije, a vrijeme se lijeno vuče uz planinu sve do sela Rudina.

- Onaj tvoj stalno nešto teše.

- Hasan...

- Jest, 'Asan. Umije od drveta načiniti svakakvih čuda.

- Umije, Maksime. Pomaže mi, radi ko vel'ki, ore sa volovima, čuva stoku u njivama pored vaših kuća...

- Ja, ja... Vidim ga. Nekad ga i čujem, svira. Udara u tamburu da sve ječi i pjeva. Lijep glas ima, ljepši nego što je moj, a ni meni nije mrsko zapjevati...

- Nema od svirke hljeba, promrmlja Ibrišim.

Nije bio zadovoljan što njegov Hasan dok čuva krave zasvira i zapjeva. U Rudini pjeva samo Maksim i to svi znaju, a njegov sin nije blentavi Maksim.

Hasan je bio vrijedan, pa mu popuštao. Prije da je zaboravljao da se izgalami na njega. U poslu smetne s uma da je imao namjeru istući sina, tući ga sve dotle dok se ne mane svirke i ne razbije sve one tambure koje dokon pravi dok hoda za stokom po Brkićima. Tek ponekad bi mu rekao da se mane ćorava posla, no tada je Haso već krenuo niz rijeku i povratka nije bilo.

2.

Ibrišim je volio reći da je rođen iste one godine kada je u Kumrovcu zaplakao Josip Broz.

- Vidiš ti to, rođeni istoga dana, a gledaj gdje je on, a gdje sam ja, kaže pa uzdahne. Ne zna se koga hvali, a koga kudi, ali se zna da sobom nije bio nezadovoljan.

Njegova Mina se porodila tiho, kao i sve žene, negdje uz uski hamandžik, a dijete nije poživjelo dugo. Ibrišim na nogama

dočekaao smrt sina. Na čelo mu se urezala još jedna bora, niz lice kapao znoj od teška posla, othuknuo i krenuo dalje.

Naredne godine Mina opet jedva nosi golem stomak.

Rodila je sina kojem su dali ime Hasan, isto kao i onome prvom kojem nije bilo suđeno da poživi.

Bila je 1937. godina i mirisala na rodne njive i tavane pune hrane.

Te godine je porasla trava u njivama Šabanovića u Brkićima, bilo je dosta koševine i sijena za stoku; ali nije samo trava, posijano je dosta, još više je rodilo i bilo je puno posla oko skidanja ljetine sa njiva. Nahratio se fazan i zec, srna i vjeverica.

Djeca su pomagala odraslima u seoskim poslovima. Valjalo je nahraniti stoku, samljeti u vodenici žito i pšenicu, dovući sa volovima drva iz planine Majevice. Ostajalo je malo vremena za igru i zabavu.

Ibrišim je imao dosta stoke, konje, volove, krave, čitav život je živio na selu, od poljoprivrede, a to nije bio nimalo lagan život, valjalo je zapeti i oznojiti se.

Drugačija vremena su to bila, u pušnici se sušile kruške i jabuke, na guvnu se vrhla pšenica, na tavanu sušili orasi i suho meso.

Od dvanestero djece preživjelo je samo četvero.

Jedna umrla od bolesti, druga poginula u ratu...

Hasan je djetinjstvo proveo čuvajući stoku po Brkićima, kupajući se u riječici koja protiče kroz Palavre, slušajući usmene, narodne priče od svoga oca i drugih starih Palavrana.

Dosta rano je počeo pomagati ocu u izradi zemljanih fijaker peći, kasnije i limenih, ali i drvenih, volovskih kola, pa je izrastao u vrsnog zanatliju koji je rukom mogao napraviti sve što je trebalo. Pravio sebi, ali i drugima...

Drvo se u Hasanovim rukama pretvaralo u ono što je on htio da bude.

Nekako sa izradom drvenih kola i točkova, počeo je, polahko i stidljivo, krijući od oca da pravi violinu i šargiju.

Bit će da je tišina u njivama Brkića kod Hase istančala želju da zasvira i zapjeva. Godinama se ta želja uobličavala i sazrijevala.

Završio je malu maturu kao učenik prve poslijeratne generacije, mada je bio malo stariji od ostale djece koja su tada kretala u školu.

Jednom je od trešnjeva drveta počeo dubiti kutlaču za šargiju, radeći na njoj strpljivo i dugo. Bio je pri kraju s radom.

Ibrišim se stalno protivio njegovoj želji za svirkom i muzikom. Kao čovjeku sa sela njemu je bilo najbitnije da se posije, uzore, pokupi, dovuku drva...

Hasan je sve to radio, ali se ni svirke nije odricao.

U svojim počecima Haso je prvo posuđivao skromnu violincu, a kasnije je i kupio. Svirao je u nekom selu oko Sapne i tada donio prve novce zarađene od svirke i dao ih ocu. Ibrišim je tek tada vidio da to nije samo puko gubljenje vremena nego da bi se od toga moglo nešto i zaraditi, a da se ne ore zemlja.

Uzeo je, da pripomogne Hasanu i završi posao oko one kutlače za šargiju. Dubeći drvo prosjekom, strpljiv i naporan posao brzo bi upropašten jer je pod Ibrišimovom nesigurnom rukom kutlača pukla na pola.

Haso je imao damar za rime i talenat da seoski život i ambijent pretaka u pjesmu.

U pravilu se podosta služio i uobličavanjem usmene narodne poezije u pjevljive melodije.

Prvi u selu je kupio gramofon i to nakon snimanja prve singl ploče, a među prvima u opštini je provozao i automobil, u to vrijeme je iz Srbije dotjerao novog fiću kojeg je kupio za honorar od ploče...

3.

Pravoslavno groblje je pored samog kolskog puta. Stalno se ovi iz Rudine hrvu sa ostrugom i paprati da krstače odbrane od živice. Staro je to groblje, u njemu kamen i znakovlje koje je odavno zaboravljeno, a negdje pri kraju i dva golega sanduka stečka koji već pomalo bježe u zemlju.

Umrkla Maksimova majka, pa se na groblju skupilo dosta ljudi da je isprati na drugi svijet. Došle komšije, prijatelji, rodbina. Jedni šute, drugi kukaju, pop popuje... Spusti u zemlju, zagrni... Hajmo na po jednu ljutu, za dušu, valja se... Komšije izjavljuju Maksimu saučešće. Koliko god sporo dani tekli u zabačenim selima, prođe osamdeset i devet godina koliko je pokojnica živjela.

Na toj sahrani je bio Ibrišim i mnogi drugi iz Dubnice i Palavra, Zolja i Brezika...

Tu je naćuo da u Narodnom odboru pišu knjigu, nekakvu monografiju.

- Treba im ta knjiga da pokažu da, kobajagi, nismo nerazvijeni... Tako sam ćuo.

Već tada je Prledna dolazio i dogovorio.

4.

Šezdesete su curile punom parom.

Valjalo je imati Monografiju mjesta da bi u njega došla državna radio televizija. Nekako je tadašnja vlast skrpila monografiju najnerazvijenije općtine. Ćulo se da je samo Šipovo u Jajcu njima iza leđa. Ćime su se mogli pohvaliti i šta zabilježiti, nije jasno.

Ta knjiga nije dugo poživjela, pojelo je vrijeme.

Najpopularnija radio emisija toga doba je „Selu u pohode“. Ime voditelja ostalo u ušima godinama poslije, Zlatko Prlenda. A u okviru emisije i takmićenje.

Talenat kod seoskog svijeta nije se mogao ispoljiti kroz školu, jer u školu je rijetko ko mogao ići, ali je, ko rijeka kroz zemlju pronalazio najćudnije puteve.

Ćuli oni iz Sarajeva da se u Spreći zna lijepo zapjevati i zasvirati, pa organizovali i takmićenje. Samouki sviraći udaraju u tamburu i pjesmom pozdravljaju goste.

Među one koje su svi zaboravili stiglo malo ćudo.

Bio je to doživljaj za pamćenje. Sviralo se i pjevalo. Na trenu tak se učinilo da to nije kraj svijeta koji nikoga ne interesuje.

Grupa „Kalesijska trojka“ pobijedila je na takmičenju sa pjesmom Kad Ibro pođe zemlju da brani. Violinu je svirao i svoju pjesmu otpjevao Haso.

Nagrada, snimanje singl ploče u studiu u Sarajevu.

Prodato je preko 100 hiljada primjeraka te prve ploče, a Haso iz fabrike dotjerao novog fiću. Počinjalo je novo doba, koje će na svoj način obilježiti samouki muzičari i pronijeti glas koji će se godinama kasnije prepoznavati.

Dragana Erjavšek

DA SI BILA MUŠKO

Svaki put kad je beba ispustila malo duži zvuk dok se borila za vazduh, Dušanka bi zajecala, a otac bi strogo podviknuo:

– Dosta!

Onda bi hroptanje iz bebinih sitnih, još nedovoljno razvijenih pluća, paralo tišinu trošne kamene kuće daleko od svih gradova svijeta. Maća je prinosila ocu velike kosti s ostacima mesa i debelo rezane komade hljeba, a Dušanka i njene sestre su ga gledale s gađenjem i mržnjom koja je u toj snježnoj noći dostigla svoj vrhunac. Pogledom su jedna drugoj davale znak da bi mogle da ga zadave.

Stanka se pridigla i pošla prema kolijevci.

– Će ćeš?

– Da vidim je li se otkrila.

– Nemaš što da gledaš.

Vratila se na mjesto očiju punih suza i bijesa. Gledale su u Maću, ljute i na nju što se ne suprotstavi, već samo nijemo udovoljava željama svog muža. Pravila se kao da u toj sobi nije beba koja gori od upale pluća, bez snage da zaplače, bez nade da će dočekati jutro. A one su smislile plan, Stanka i Dušanka, da čim otac zahrče, uzmu bebu i zapute se s njom kroz nanose snijega prema selu do Janja poštara koji ima kola i zamole ga da ih odveze do ambulate.

Činilo se da otac nikad zaspati neće, pa mu je Dušanka ponudila rakiju dok je pomagala Maći da pospremi sto. Ranku je svladao san, iako se trudila da drži oči otvorenim od straha da će beba umrijeti dok bude spavala. Plašila se da će se i ona razboljeti i da otac isto tako neće dati majci i sestrama da se na nju okrenu.

Kad je otac konačno uspostavio ritam užasavajućeg hrkanja, Stanka je dvostruko umotala bebu u vuneni prekrivač i zapu-

tila se prema vratima kroz koja je hladnoća ulazila u kosti. Maća je krenula za njom.

– Šta radiš to, hoćeš da te ubije?

– Ne znam kako možeš da gledaš svoje dijete kako umire...

– Ne mogu, ali što da radim? Bolje da sačuvam vas zdrave, nego da nas sve ubije i da Ranka ostane sama s njim. Tako vam je i majku ubio kad mu se breknula, ti si mi sama rekla.

Dušanku i Stanku je na trenutak dirnula ta maćehina briga, ali nijesu odustajale od namjere da najmlađu od njih, potomkinju najgoreg izroda ljudske vrste, izvuku iz kuće i nađu joj spas. Znale su da mrvičasto biće u tom stanju neće jutro dočekati.

– Samo je ti podoji i nosimo je, a ti lezi i spavaj i ako te što pita pravi se da ništa čula nijesi i ništa videla nijesi – bila je odlučna Stanka, prva neželjena šćer svoga oca.

Klimnula je glavom i iz kolijevke uzela mlitavu bebu, naslonila je na nabrekle grudi i zaplakala kad je shvatila da dijete više snage nema ni mlijeko da povuče. Poljubila je sitne, koščate ruke i predala je sestrama. Još prije nego su otvorile vrata, već je bila u postelji i grlila malenu Ranku kao da je štiti od onoga što bi se moglo dogoditi vrlo brzo ako se domaćin i zlotvor probudi.

Stanka i Dušanka su uronile u mećavu, pokušavajući da se drže tijelo uz tijelo, a bebu su stavile između sebe, mijenjajući joj naručje na svako minut ili dva. Činilo se da nabadaju kroz smetove baš dugo, ali još uvijek su nazirale svoju kuću i oblačke dima koji su se borili s pahuljama iznad krova.

– Možeš li? – pitala je Stanka mlađu sestru koja je slinila kroz jecanje.

– Mogu, mogu, samo ti 'ajde.

Tišinu kroz koju su se povremeno oglašavali sad već jenjavajući fijuci vjetra je nedugo zatim zaparao zvuk puške, a kroz smetove se čuo i očev glas:

– Stani! Stani, majku vam vašu, stanite.

Dušanka se ukipila u mjestu, a Stanka je krenula da hoda brže s djetetom u naručju.

– A kad te do’vatim boga ću u tebi da ubijem! Stani kad sam rekao.

Njegov korak bio je duži i sigurniji i brzo je došao do Stanke, povukao je za glavu, oborio je na leđa i oteo joj dijete. Zatim ga je predao Dušanki i naredio joj da je vrati u kuću i da ga tamo čeka. Za Dušankom su ostajali krici starije sestre, a prije nego je došla do vrata sve je utihnulo. Kad je ušla u kuću zatekla je Ranku kako plače i Maću kojoj se krv slivala niz uvo.

– Rekla sam ti što će biti – izustila je.

– Ubiće je, maća.

– Dako neće – izgovorila je maćeha, ne mnogo starija od svojih pastorki.

Otac je ušao bijesan i zadihan. Naredio je Dušanki da spusti bebu u kolijevku i da joj niko ne prilazi. Kad se odvojila od djeteta i nju je dočekaao udarac u glavu, a zatim još jedan nogom kojom ju je odgurnuo do kreveta.

– Nemoj da ste ustajale s tog kreveta osim ako vam to tražim i nemoj da je ijednoj palo na ‘m da me ne posluša kad nešto kažem, je li vam jasno?

Maća i Dušanka su klimnule glavom, samo je malena Ranka izgovorila: „Jasno“.

Prošla je vječnost prije nego je Stanka pomolila krvavi nos na vrata. Vukla je nogu, jedno oko joj je bilo zatvoreno, a ona cijela pogurena, držala se za bubrege. Drhtala je iznutra, i na kraju se pribila uz Dušanku da se ugrije. Kako je toplota počela da je obuzima, tako je bol postajala intenzivnija. Skrivala je krike u sestrino rame.

Osluškivale su sve četiri. Iz kolijevke se tek povremeno čulo bespomoćno kašljanje i hripanje, a zatim tihi plač umirućeg djeteta. Kad je otac ponovo zaspao, Maća je počela da izgovara tihu molitvu, Ranka je u suzama utonula u san, Stanka se sklupčala od bola, a Dušanka je prišla i uzela bebu u naručje da joj bar umre u zagrljaju, znajući da je voljena.

Drhtala je zajedno s njom, reagovala na njeno grčenje i pokušaje meškoljenja. Nije otvarala oči. Pokušala je majka još jednom da je podoji, ali mrvičasta skupina kože, kostiju i muke nije uspjela da povuče niti kap. Maća je sakrila bolne grudi pod haljinu, i okrenula se na drugu stranu. Osjetile su da plače, iako je nijesu mogle čuti. Dušanka je stezala malu Branku, misleći kako bi bolje bilo da umre od ljubavi nego od onoga što je iscrpljuje.

– Će god odeš odavde biće ti bolje. I pod zemljom i pod nebom je bolje no u ova četiri zida, u ovom selu, na ovom svijetu. Da si bar bila muško, na trepavice bi te nosio da te spasi. Da si bila muško cijelo bi selo klicalo u tvoje zdravlje. I nama bi bilo lakše. Ovako si teret koji će, eto, sam da se izbači iz kuće – šaputala je nepomičnim pramenovima kose u svom naručju.

– Brančice, draga, tvoje te sestre vole, i tvoja te majka voli. Možda bi te i otac volio da ima komad duše. Nije do tebe, mila naša Brančice. Spasićeš se, ako mene pitaš. Sve što boli će proći. Sve što je moglo da bude neće biti. Spavaj, bebo naša – šaputala je osušanim prstima koje je svako malo ljubila nadajući se čudu u koje nije vjerovala.

Sljedećeg jutra, kad su se svi osim male Branke probudili, kuća je bila tiha. Sve suze isplakane, sve glasne žice onemoćale. I otac je bio tih. Majka je navukla heklanu haljinu umrloj bebi, stavila joj bijelu kapicu i navukla joj bijele čarapice, poljubila je u čelo i položila u malu, drvenu kutiju obloženu neprerađenom vunom. I sestre su je poljubile u čelo prije nego je navučen poklopac preko kutije. Otac je obrvom dao znak kćerima i ženi da ne želi da ga prate.

– Otvorite prozore – rekla je maćeha nakon što je vidjela da se otac s kovčegom udaljio dovoljno od kuće. Stanka je odmah skočila za jedan, a Ranka za drugi prozor.

– Otvorite prozore – ponovila je Maća. – Duša mora da izađe – rekla je i prosula se po podu, ispustila krik, pa briznula u očajnički plač.

Senadija Babić-Hadrović

PETNJIČKO BLATO I SOKRAT

Mart 1991. godine, Petnjica, osam sati ujutro.

Ulazim u osnovnu školu „Mahmut Adrović“, sva isprskana vodom pomiješanom sa blatom, koju porovi valjaju „urednim“ petnjičkim ulicama.

Onako namrgođena i ljuta na lokalne političare i loše urbanističke prilike u Petnjici, susrećem Muja u holu škole.

Razdragan, onako sa dječčkim poletom, prilazi mi i pozdravlja: Jutro, Senka, vidim da te je nešto dobro naljutilo?

Kao iz topa mu odgovaram:

Bolan, Mujo, mene je u Petnjicu dovela ljubav. Al' ne razumijem šta tebe tako poletno zadržava ovdje?

Mujo će na to:

Sokrat.

Hm, Sokrat. Nasmija me njegov ishitreni odgovor, ne sluteći da će nastaviti sa pojašnjenjem.

Znaš, Senka, čitajući njegova djela, davno sam naišao na pojašnjenje o mjestu življenja, posebno u anegdoti „Kako je u Atini“.

Hajd da čujem i to, ako će biti od koristi za ovo beznadežno stanje! – rekoh i nastavih nepomično ga slušati.

Nastavi Mujo kao na pozornici:

- Sokrat je sjedio ispred kapija Atine kad mu priđe jedan čovjek i reče: „Razmišljam da se preselim u Atinu. Da li bi, molim te, mogao da mi kažeš kako se tu živi?“ Sokrat odgovori: „Rado ću ti reći, ali molim te, reci ti prvo meni kako ti je bilo u gradu gdje si ranije živio?“

Čovjek smjesta odgovori: „Bilo je užasno. Ljudi su bili spremni da ti zabiju nož u leđa i da te opljačkaju do gole kože. Ne ostavljam tamo ni jednog prijatelja, već samo neprijatelje.“

Sokrat se namršti i tužno reče: „Pa, bolje idi dalje, jer ćeš iste stvari naći i ovdje u Atini.“

Malo kasnije naiđe drugi čovjek, pa zastade kraj Sokrata i upita: „Razmišljam da se preselim u Atinu. Možeš li da mi kažeš kako se tu živi?“

Sokrat opet odgovori: „Rado ću ti reći, ali molim te, reci ti prvo meni kako ti je bilo u gradu gdje si ranije živio?“

Čovjek se osmjehnu i reče: „U gradu odakle dolazim svi ljudi rade zajedno i međusobno se pomažu. Dobrota je svuda, i svuda postupaju prema ljudima sa najvećim poštovanjem.“

„Dobro došao u Atinu“, osmjehnu se Sokrat, „ovdje ćeš naći to isto“.

Nasmijasmu se Mujo i ja, u istom trenu, kao po nekom nalogu.

Očistih blato sa svoje obuće i odjeće i pođoh popiti kafu sa Mujom, u čast Sokrata, petnjičkog blata, lipa ispod ambulante, cvjetne petnjičke doline, svakog čovjeka petnjičkog i svakog kutka u Penjici u kojoj je naš Mujo vidio čaroliju.

Eh, dragi naš Mujo, bez tebe sada Petnjica nije Petnjica.

S poštovanjem, mom prijatelju i posebnom sagovorniku, Muju Rastoderu.

Sarajevo, 9.10.2018.

Nedžad Muratović

WINDSOR ČVOR

Nijeste se vi merhabali sa mojim tetkom Muratom rahmetli, po rodu od Šukurica, iz Ramlja. A da jeste, znali biste da je iz Ramlje, pitomog sela na pola kolskog druma od Berana nizvodno ka Bijelom Polju, i pola sahata hoda, desno, uz rječicu. Tu rječicu Ramljani zovu Ramljanska, iako je Dubovska koliko i Kostička. Izvire visoko gore iznad luka, podno Jasena. Da bi došla i prošla kroz Ramlju, rječica mora prvo Kostiće ostaviti, pa kad sve to izdevera i izgaila, smiluje joj se pljosno i dugo Pašića Polje. Tu joj s vakta na vakat, ta zemlja ravna ko pleh što se po Pašićima zove, prostre crvenu sedžadu kako bi lahko u đerdeku uljegli. U đerdeku momak mlad. Lim se zove. U BiHORu dobro znan.

Polje je nazvano po Pašama bihorskim: Hajdar i Ćor paši. Stolovali su u Loznoj, a svud okolo subaše namjestili. Jedan drugom zulumčari bili, sve dok se neko sjeti, pa premami sestru od prvoga i daje je za drugog. Od tada, svud po zemlji mir je vlad'o. Njihovo je sve od Mirajbrda do Brzave bilo.

Zemlja tetkova i baba mu, na kraj sela uz strminu pored izvora. Voda u izvoru k'o led ledna i pitka. U vrh perčina udari kad se žedan putnik sa nje napije. E, o toj vodi bi ponešto kaz'o.

Unazad deset godina ovi mi braća po tetki: Mirsad i Senad uvedoše je u cijev i povedoše do poviše puta, te je opremiše. Napraviše i sednik da ima pored nje. I bi to hajrat, sem takav.

Moj rahmetli tetak je živio o zemlji i malu. To ti je ono, kako i kad. Da ne zakisne, da se osuši, da se okopa i naplavi, iskida i pomuze. Varenika provre.

Ko ima mal, ima i hal, govorili su Starobihorci.

Tetak domišljat i vrijedan, basta ga za sve. Kad je u vojsku išao, narod ga pratio, a on kuću novu čatmio. Taman sedne malo sa ljudima što su došli, da mu hairli put predaju, pa trči da pos'o

zgotovi na vrijeme, prije nego li ode tamo đe je zvat.

Majka mu Rukija, njega jednog ima. Ona siroče bila, kad je bila mala u Nedakuse kod amidže ostala. Babo joj u đurumlije, na Galipolje glavu ostavio. Turci je zovu Bitka kod Čanakkalea.

Tetak otišao u vojsku. U Titovu armiju. Stari kadar, inženjerija. Služio u Obrenovcu i Beogradu. Jednom je čovjeku život spasio, iz vode ga vadio. A kad je došao na odsustvo, bijaše na Bogazu vašar. Na vašaru đevojke, stasale i viđene. Tetka mi Rasima, jedna od njih. Babova sestra najmlađa, silna i plaha.

Moja majka, deset skoro ljeta više no Rasima ima, a i dan danile Hankom je, pa imenom zove: Hanka Rasima.

Kad je vašar na Bogazu, muzika trešti. A moj tetak, vojnik, zagledao se u moju tetku. Ne znam je li u riječi dvije bilo, helem uzeše se oni, pa kad je tetak odslužio vojsku, počеше se đeca rađati. Njih četvoro. Valja to njiviti, hraniti, obući, izvesti na put, u školu slati.

Zaposli se moj tetak Murat. Nema te mašine i vozila koje on nije vozio. Ne imade džade i puta po Crnoj Gori đe on stig'o nije. Znali ga i poznavali i ovi i oni, od Pipera do Grblja. Od Kosanice do Bojane. Piva i brana Mratinje, Moračka cesta, Platije. Tuneli i mostovi. Savlad'o on i kratki kurs borilačkih vještina. Dosta bogme za onaj vakat. Neki ga i karatašem zvali. I kuću drugu načiniše, tetka i on. Malo se čaršiji i Limu primakoše, pa u Rakonje. Znao je Senad da nalovi riba onda kad se nije imalo kupiti ništa za pojesti. Jer, pare nijesu imale vrijednost. Šljam. Bila je devedeset druga, treća.

Razgovordžija je bio moj tetak Murat, muhabečar. Šaldžija i eglendžija. Im'o si ga rašta u svatove zvati, za pomiru, na ispraćaje. Džabe ti pored tebe sa nimetom sofru. Pite i pirijani, češke i kupus sa mesom.

Kupus, meso vri, opsenice tri, jedva zetu bi.

Baklave i tulumbe, unutme i gurabije. Horšafi i vodnjice. Jemek da se pek'o, taman posla. Kad tetak zbori, to se i sluša.

Jednom on za Bistricu liniju vozio. Onaj u tri popodne sa stare autobuske. Autobus dug, a dupke pun, vijuga kroz Njegnjevo i

Gubavač. I mene stavio naprijed. K'o konduktera. Petnaest sam godina onog proljeća napunio. Ja sav važan, zateg'o. Platilo mi i sok u Kahve, dok se čekalo da krene nazad.

Minu neko vrijeme, ode tetak u penziju, ali mjesto ga ne drži. Kola kupi, malo popravi pa proda, i sve tako. Džafer mu rahmetli Begović, veliki ahabab bio. Gvozdrenović ga od milošte tetak zvao. Toliko je čelika i teneće po Rasovskoj avliji rastovrz'o. Dovede on tetku kod nas da sjedi, produži kod Džala, pa nikad odonut. Patrgaju. Jednom je Džale, prič'o mi njegov sinovac, tetkov imenjak Murčo, metar u vis skočio, na neko šiljke sjedio. Duhanio.

Jer je tetak Murat sa ruskom Volgom izbio. Volga, Volga. Ona stara dugačka. Nije se Brežnjev u njoj vozio, al' isto k'o da jeste.

U kasno ljeto dvijehiljadite, udade se moja sestra Esma. Idemo u prvičane kod Hodžića u bistričko selo Brčve. U prvičane i tetak Murat, bezbeli. Kad tamo, sve vozač do vozača, sve isti hljeb jeli, pa se nađoše. Prije nego krenusmo ka Loznoj Luci, stiže i amidža Iljaz iz Novog Sada. Stari i markantni trgovac, sa manirima stečenim u Banatu i Sremu. Živio on tamo jedno četrdesetak dobrih godina. Barat'o prvo sa tekstilom i robom, pa to zamijenio za ljekobilje i smilje. Tvorničko. Donosio on rodbini u Boljhanini neke čudne pomade i tečnosti. Fehove se ovce od metilja kultarisale. Žene porodilje starije liječile. Jovan im Šaljić, onaj travar iz Berana, prod'o mehlom, te ga u rafove stavili. Za sagorijev je to valjalo i mnogima pomoglo.

Babo je nas hljebom sa devet kora hranio. Miner bio, niskogradnja. Nagrađivan i jednom na peškeš sahat dobio. Rat ga bosanski, podmukli, u Zvorniku zatek'o. Hodač je bio naš otac i tu mu ravna nije imalo. Jednom mi, godinu ili manje prije nego što je svijet promijenio, prič'o da je za dana stig'o iz Bukove Kose u Mojkovac. Tražio svoga baba, koji je u majdanu tamo radio. To se prije šesdesete prošlog vijeka zbilo. Jednom se na obalama Drine teško povrijedio. Jeknuo nije, dva mjeseca kući proveo, bolujući. Noga.

E, te dvijehiljadite, mnogo toga bi i nastade. Tada i Babo u penziju ode. Brat mi Suad u daleki svijet krenu. Ja bijah malo u Bosni, malo u Sandžaku. Nijesam i ne mogah Bosnu tuđinom zvati. Helem, otvori mi on put, te ja dvije godine za njim, pravo na sjever. Eve me i danas tu.

Kasum dokas'a, ljeto prokas'a.

Dragi nam amidža izvanji Šerif, sa nama u prvičane. Bez njega se u prviče išlo nije. On i Iljaz, u Nehore zajedno rasli. Bijača mi Sulta, pod jedne ih skute pokrivala.

Babo veli da se krene. Treba u kola da se posijeda. Esad, brat najstariji, sve to rasporedio. Otmeni amidža, hoće kravatu na brzinu da stavi, ali se nešto muči, smeo se. Njemu je to vazdi od ruke išlo. Od radosti, asli, sretanja sa rodbinom, davno ostavljenom. Pita mene umijem li ja. Ja velim da znam. Slag'o sam, onako. A kako znam? Im'o sam neki isječak iz novina, đe je sve bilo objašnjeno. Kemal me Musić, u to vrijeme, zatrpav'o štivom i novinom. Kravatu ja prije vojske jednom ili nijednom, na sebe stavio. Na godinu uzet sam bio, u onaj isti Obrenovac, decembra devedest i šeste stig'o.

Uđe tetak Murat u sobu. Pita đe sam se sakrio. Ja petljam sa amidžinom kravatom. Uze je sa lijeve u desnu, pa preko one njegove pesnice velike, poče da okreće, i veli, evo ovako i ovako, i ... „Sad znaš i ti“, reče mi na kraju, dok je amidža o vrat kačio.

Windsor čvor, onaj dupli, najljepši.

Windsori su Englezi, kraljevska porodica. Ovaj vladar današnji, njihov je izdanak. I majka mu, ona Elizabeta, te preseli na Ahiret, ima dvije-tri godine.

Kravin čvor njima ime duguje. Frankofani vele, njihova je. Donijeli braća Hrvati na svoja odijela kad su neke ratove zajedno vodili.

Evo sam u ranim pedestim, živim tu đe živim. Inženjer sam bajagi, geodezije.

Za deset-petnaest dana ćerki idemo, Asmira i ja, na premijeru. Školska predstava, dvije uloge ima. Pozorište. Tako dobro dijalog pamti.

Šta obući?

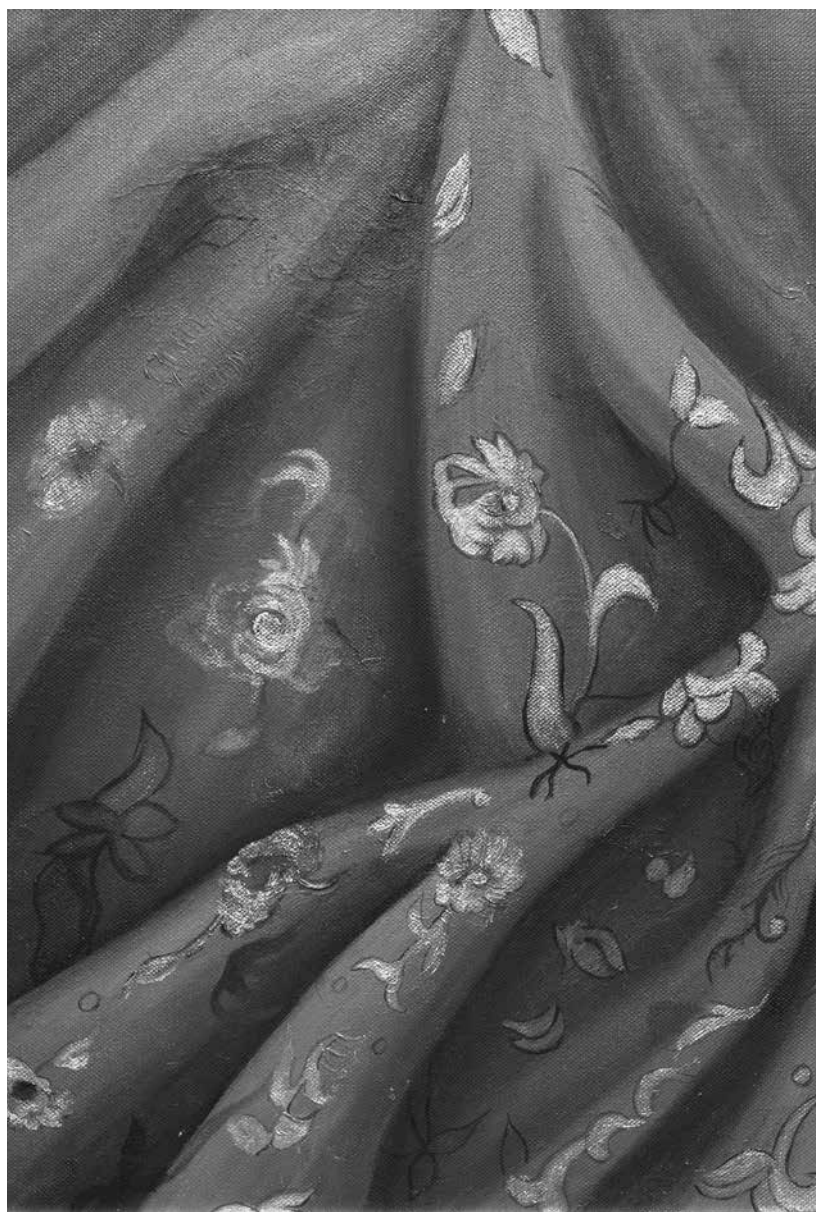
Nemam baš toliko puno da biram. Imam jedan ili dva sakoa, kravata isto toliko. Ormar se rijetko otvara. Na meni su češće radničke setre, i one druge, kad imam vremena za skitnju, po šumama skandinavskim.

Onaj čvor ja ne umijem vezati. Džaba mi sve škole u koje sam išao.

April u Baru, ove godine. U pohode odosmo sestra i ja kod Fikrete, ćerke tetkove starije. Unučadi dvoje pokraj nje rastu. Džan je stariji, u školu ide. Na koga li liči? Po meni, na Murata, pradjeda svoga.

Njega, Murata, uze ona bolest koju uzmom zovemo. Eno ga u Raklji, od dvije hiljade i petnaeste. Dženetske će se bašče gore otvoriti, jer ga tada poniješe i u kabur spustiše.

Hesapim da ste upoznali, tog mog tetka Murata.

Arabela Hot

Božidar Proročić

VODA SE VRAĆA IZVORU

Kasno ljetnje popodne polako je iščezavalo nad planinama Bihora. Sunce je bojilo oblake u rumenu, dok se Jusuf spuštao niz vijugavi seoski puteljak koji je vodio ka njegovom rodnom selu. Za njegovim koracima prašina se lagano dizala, svaki korak kao da je otrešao po zrno vremena što se nataložilo od kako je otišao. Srce mu je udaralo sve jače kako su se nazirali obri-si drvenih krovova i dimnjaka. Znak da je opet na pragovima zavičaja. Zaustavio se kraj jednog izvora pored puta, onog istog na kom je nekada davno, kao dječak, punio bakarnu ibrik hladnom vodom. Voda je i sada žuborila isto, izvirući iz kame-na obraslog mahovinom, vječno mlada i hladna. Jusuf kleknu i zahvati šaku vode, pa prinese usnama. Okusi rodnu grud u toj vodi; blagi ukus krečnjaka i planinskog bilja vratio mu je bezbroj slika: majčin osmijeh na kućnom pragu, babov povik da požuri kući prije mraka, miris pečenog hljeba i toplo skrovište pod šidrom. Zatvorio je oči, a suza mu se izmiješa sa vodom na dlanu. Pomisli kako se, eto, i ta kap suze vratila izvoru iz kog je potekla. Uskim sokakom između niskih ograda i voćnjaka, oko njega su se oglašavali zrikavci iz visokih trava, a poneka lasta prelećela bi nisko iznad staze, kao da i ona pozdravlja povratnika. Na vrhu brežuljka ukaza se stara džamija, njena munara, vitka i nepomična, kao da se zanjihala na povjetarcu. Jusuf je zastao da odahne, osjetivši kako mu se grlo steže od znanog prizora. Sa vrha munare, mali zlatni alem bljesnu na zalazećem suncu, pa mu se učini da je i taj svjetlucavi znak radovanje ponovnom susretu. Ubrzo je ugledao kuću u kojoj je odrastao. Bila je oronula ali uspravna, poput starca koji prkosi vremenu. Drvena kapija stajala je otvorena. U avliji, pod starim orahom, nekoliko koka je ključalo po zemlji. Orah, širok i raskošan, šumorio je

tihim glasom, baš onako kako je pamtio iz djetinjstva. Koliko je samo ljeta ležao u njegovoj hladovini gledajući kroz granje u komadić neba? Sad ga pozdravljao šapatom lišća, prepoznajući ga kao izgubljenog sina koji se konačno vratio. Iza ćoška susjedne kuće izbi komšinica Hava, pogurena ali hitra pogleda. Začudena je zastala, netremice gledajući došljaka, pa podigla drhtavu ruku iznad obrva: – Jusuf, sine! Jesi li to ti? – prozbori ne vjerujući. Jusuf se blago osmjehnu kroz suze koje su mu navirale na oči i priđe starici. – Jesam, Havo, ja sam... Vratio sam se, eto... – glas mu je podrhtavao od emocija dok je pružao ruku. Stara Hava obujmi ga koštunjavim rukama, pa mu prisloni glavu na grudi kao nana izgubljenom siročetu. – Dobro mi doš'o, dijete drago... Fala Bogu, pa si doživio da se vratiš. – govorila je kroz jecaj i smijeh u isti mah. – Vazda sam govorila vratiće se Jusuf, voda se vazda vrati svom izvoru. Eto, Bogomi, dočeka i to Bihor. Jusuf zagrlj svoju staru susjetku, teško pronalazeći riječi. Znao je da joj je glas ispunjen i radošću što ga vidi, ali i sjetom zbog onih kojih više nema. Pogledom je prešao preko avlije kao da nekog traži. Hava kao da mu je pročitala nijemo pitanje sa lica, pa potrese no odmahnu glavom: – Nema ih, sinko... Otišli su ti na ahiret. I babo i majka... Tvoja rahmetli majka je čekala, do zadnjeg dana gledala je niz ovaj sokak ne bi li te ugledala. Jusuf sklopi oči, a suze mu kliznuše niz obraze. Grlo mu se steglo, nije mogao ni riječi da izusti. Osjetio je kako mu se dlanovi znoje i drhte od tuge. Znao je da ga neće dočekale najdraže ruke, da rodni dom više nije ispunjen onim dragim licima, ali se podsvjesno zavaravao da majka ne može da umre. Hava ga polako uvede u kuću, pridržavajući ga kao da je on star, a ne ona. Mrak u kući razbijala je tek svjetlost što je kroz odškrinut prozor padala na pod. Na zidovima su još visile izblijeđele fotografije u drvenim ramovima: nasmijani svatovi sa vjenčanja njegovih roditelja, on i sestra kao деца bosonogi ispred kuće i, na maloj slici, lik deda sa bijelom bradom i fesom na glavi. Kao da su ga sa tih zido-

va promatrali spokojno i pozdravljali sjetno. Spustio se polako na drvenu sečiju kraj ognjišta, prelazeći rukom preko izvezenog jastuka. Prepoznao je rad svoje majke – sitni cvjetovi vješto su bili izvezeni koncem u bojama poljskog cvijeća. Pod prstima je osjetio mekoću platna i svaki ubod igle koji je majka u taj jastuk utkala čekajući ga. Na ognjištu je stajala pocrnjela džezva. U njoj je majka svakog jutra kuvala kahvu, misleći na sina koji je neđe daleko. I sada je tu stajala, kao da čeka da još jednom zamiriše kahva za putnika namjernika koji je najzad stigao. Hava upali staru fenjer-lampu što je stajala obješena o gredu. Treperavi plamen osvijetli Jusufovo lice natopljeno suzama i umorom. Sjede Hava naspram njega na nisku stolicu i uzdahnu duboko: – Eh, moj Jusufe... Koliko noći je tvoja majka provela na serdžadi moleći se za tebe. Svaku je dovu učila da joj Alah sačuva evlad, da vas oči njene još jednom vide. Kad je preselila, jedva sam i ja ostala živa, ali eto, dočekah da joj mogu ispričati kako sam svojim očima vidjela tvoj povratak...

Jusuf je ćutao, slomljen bolom i kajanjem. U sebi je vidio sliku majke kako na ćilimu klanja, šapatom moli da joj Alah čuva dijete u tuđini. Progone ga noćne more svih onih večeri kad je i on neđe pod istim zvjezdanim nebom mislio na topla svjetla rodne kuće, ali se uvijek tješio da ima vremena, da će se vratiti „jednoga dana”. Taj „jedan dan” iz godine u godinu se odlagao dok nije postalo kasno. Sad bi dao cijeli preostali život za samo jedan majčin pogled i jednu babovu riječ.

– Znaš, Jusufe – nastavi nana – tvoja majka mi je pred samu smrt rekla: „Ako ikad moje dijete dođe, ti ga dočekaj, Havo, ko rođenog. Reci mu da mu je majka halalila sve i godine i daljine. Reci mu da je suđeno bilo kako je bilo, i da ne krivi sebe, samo neka prouči fatihu za moju dušu.” Eto... – Hava se zagleda u treperavi plamen fenjera, skrivajući i sama suze. Jusuf podiže drhtavu ruku i obrisu lice. Tišina u sobi narastala je kao tijesto i gušila njegovo i Havino disanje. – Hoće li mi Bog halaliti? – jedva izusti Jusuf pot-

mulo. – Što ne dođoh ranije... – Milostiv je Allah, dijete. A i mati ti je tvoja halalila, nema te ljubavi na ovom svijetu ko što je majčina. Nemoj više plakati. Evo, ja sam ti nalila vode.

Tek tada Jusuf primijeti bokal svježe vode i dvije čaše na sofri. Hava mu primače čašu: – Pij, sine. Sa našeg izvora je, sa česme kod one stare lipe, znaš. Ta voda ti je bila najmilija. Jusuf prihvati čašu objema rukama. Voda u njoj presijavala se u drhtavim sjenkama lampe. Otpio je i osjetio kako se hladni mlaz spušta u utrobu kao blagoslov. U tom gutljaju osjetio je i radost i tugu, i djetinjstvo i starost sjedinjene u jednom trenutku. Kao da je u njemu prostrujala sva ona daleka mladost provedena tu u Bihoru, i svi daleki dani provedeni po svijetu, sve se skupilo u jednu jedinu tačku, u ovaj dom, u ovu avliju, u ovu kap vode.

Te noći Jusuf je dugo ležao na starom dušek u svojoj sobi. Kroz otvoren prozor dopirao je svjež noćni vazduh i zvuk rijeke Radmančice koja je žuborila nedaleko iza kuće. Iznad planina se prosula mjesečina, a u njoj su se nazirali obrisi voćaka i krovova kao duhovi prošlosti. Nije mogao zaspati, oči su mu se navikle na tamu i sada su pratile igrarije mjesečeve svjetlosti po zidovima. U svakom uglu vidio je neki fragment uspomene: tamo na ormaru još je stajao drveni konjić kojeg mu je otac izrezbario, kraj pendžera se nazirao komad izbijeljenog veza na zavjesi koju je sestra ručno šila, na polici je stajala debela, požutjela knjiga, možda porodični Ilmihal ili stari tefsir koji je dedo čitao. Sve je tu, i ništa nije tu, jer života u kući nema, osim njega samog. Ali činilo mu se u tom trenu, dok je slušao rječicu, da kuća ipak diše zajedno sa njim. Svaka stara daska na podu, svaki kamen u zidu kao da je upio duh onih kojih više nema. Ovđe je svaki kutak imao glas i noćne priče koje sada dopiru do njega u u tišini, poput šapata starih poznanika. Učini mu se na trenutak da čuje majčin glas kako ga zove iz kuhinje: „Jusufe, sine, hajde, o'ladniče večera!“ Trgnu se, a grudi mu obuže i bol i slatkoća istovremeno. Suze su opet tekle, ali ovog puta osjetio je i neko olakšanje, kao da se

majčina duša zaista nadvila nad njim da ga umiri. Napokon, pred zoru, san ga je svladao. Usnio je kako hoda uzvodno pored rijeke koja vijuga kroz zelen Bihor. U snu je bio mlad, a kraj njega su koračali njegovi roditelji: babo nasmijan nosi drvenu čegrtaljku koju je pravio za unuke koje nikad nije upoznao, a majka nosi pletenu korpu punu crvenih jabuka-kolačara. Smiju se i dozivaju ga da požuri, a on hoda za njima lagan kao pero. Rijeka blista pored njih i Jusufu se čini da svi oni koračaju pravo u izvor odakle rijeka izvire, u neku jaku svjetlost što ih doziva. Probudio se sa prvim zrakom sunca. Protrlja oči i sjede na krevet, shvatajući da je sve bilo san. Međutim, u srcu mu je prvi put nakon mnogo godina bilo toplo. Ispred kuće ga je čekalo novo jutro, lijep i rosom umiven dan. Izašao je napolje bosonog, pa stao nasred avlije. Mokra trava milovala mu je ispucala stopala. Udahnuo je duboko hladnjikav vazduh pun mirisa zemlje i šume. Pred njim, nad selom, uzdizali su se isti oni obronci koje je gledao kao dijete. Sunce se rađalo iza njih, prosipajući mlaki sjaj po starim krovovima iz kojih se poneđe već dizao dim, život se budio u Bihoru. Jusuf pođe putem do onog istog izvora kraj kojeg je sinoć prošao. Želio je još jednom okusiti vode sa svog praga, da se uvjeri da je stvarno tu, a ne u nekom produženom snu. Sjeo je na kameni zidić pored vrela. Voda je neumorno tekla, dočekujući jutro svojom čarobnom žubor-pjesmom. Sunčevi zraci igrali su po površini malog kamnog korita đe se voda skupljala. Jusuf se zagleda u to bistro ogledalo. Ugledao je svoj odraz: lice izborano, oči još crvene od plača, ali u njima je vidio iskru koja je dugo bila ugašena. Vidio je u vodi i dijete koje je nekad bio, kako mu se smiješi iza tog umornog čovjeka. Zagrabi dlanom vodu i umije lice. Hladni dodir razbudi mu svaku poru na koži. Još jednom zagrabi i prinese ustima, pijuckajući polako. Nikada nijedna voda na svijetu nije imala ovaj ukus doma. Tada u daljini začu kako se sa munare stari mujezinov glas razlio jutarnjom tišinom. Ezan je milozvučno pozivao seljane na sabah-namaz. Svaka riječ je lebđela nad dolinama: *Allahu ekber...*

Odjek tog poziva probudi u Jusufu dubok mir, onaj što ga je kao dijete osjećao dok je uz deda slušao istu ovu pjesmu sa munare. Ni sam ne znajući zašto, Jusuf zaplaka, ali to više nisu bile suze tuge ni kajanja, već suze pomiješane sa osmijehom, suze koje su ispirale teret sa duše. – Majko... došao sam kući – prošaputa, kao da se obraća sjenima svojih najmilijih što su ostali u vodama i nebeskim visinama rodnog kraja. Osjetio je kao da ga je nešto blago dotaklo po ramenu. Lagani povjetarac zanjih granje vrbe pored izvora i kap vode prsnu na njegov obraz. Jusuf podiže pogled ka vedrom nebu i u tom trenutku shvati da nije više sam i izgubljen. Njegovi su korijeni ovđe, ispod svakog kamena i vlati trave.

Vratio se onamo odakle je potekao. Njegova duša, nemirna lutalica, našla je mir u svom zavičaju. Osjetio je kako mu se na usne vraća osmijeh, topao i iskren. Jer sve oko njega, i zemlja i voda i nebo, diše jednim istim spokojem. Jutarnje sunce mu je govorilo da ovđe, na svom izvoru, i on kao voda može ponovo biti čitav i čist. Voda se stalno vrati svom izvoru, odzvanjao je šapat te misli u njemu i Jusuf je konačno osjetio istinu i mir koji su te riječi nosile.

Senka Rastoder

AJLA - ČERKA ZEMLJE KOJE NEMA

Ajla se rodila kao osmo dijete u malenom selu u Bihoru.

Čora – znao je otac da je zove. Majka ju je obično zvala imenom.

Ah, koliko puta sam vjerovala da sam se oslobodila stega prošlosti... – shvatila je, prihvatila i krenula drugim putem. - Koliko puta – mislila je.

Kažu, kada je Bog htio da kazni čovjeka, onda bi mu uslišio želju. Ajli je u početku ova misao više ličila na šalu, prilično prozaičnu, dok se nije sudarila oči u oči, licem u licem sa njom. Vremenom je shvatila da, koliko god se trudila da krene drugim putem kako bi izbjegla moguću sudbinu, ipak je ščepa i na tom drugom putu. Kao da ju je čekala iza ćoška.

- Kakva sudbina – prepirala se sa sobom. Ako je shvatim kao zacrtanu datost gdje sam tu ja i moja slobodna volja? Ne, ne može biti tako...

Vjerovala je da Bog nije bez razloga obdario čovjeka slobodnom voljom.

- Izbori, pravi ili pogrešni, određivali su nam put -mislila je.

„Strah od slobode“ joj je bila omiljena Fromova knjiga, kojoj se često vraćala i mozgala dugo, dugo o tom strahu. Sloboda i strah...

Ali, zaluta život putevima i stranputicama koje nijesmo željeli, ni htjeli, a ni sanjali, i dobuje kao loš dobošar stvarajući buku umjesto muzike. Ajla je naučila da bude sama i sa ljudima i bez njih. Pitala se koji je to bio trenutak kada joj se izvrnuo život naglavačke i zašto je radila stvari zbog kojih je sama najviše patila i plaćala? Vjerovala je da i ukućani i drugi smatraju njenim ličnim neuspjehom što se nije udala i stvorila svoju porodicu. Svi su se brinuli, samo ona nije tu brigu osjećala. Ostalo joj je nejasno da li se brinu zbog sebe ili nje?

- Da imaš svoj dom i svoju porodicu – govorili su joj.

Da, mislili su da imaju puno pravo da joj se upliću u život i odluke. Smetala joj predodređenost ove uloge, smetalo joj je da su svi znali kako tok njenog života treba da izgleda, a ona je htjela sama da odluči i odlučila je.

Nećeš, valjda, da ostaneš ušedjelica - govorila joj majka.

Eto, ti si se udala, dosta i za mene i za tebe – odgovarala bi joj, nekad kivno, a nekad šaljivo.

Još dok je bila mala, zaklela se da neće živjeti život svoje majke, niti žena koje su joj bile pretkinje. Decenijama kasnije shvatila je i prihvatila je da je živjela sličan život, možda samo kroz malo drugačije ogledalo. Vremenom je shvatila da odluke koje donosi, bile male ili velike, nijesu bile pošteđene prošlog ili kolektivnog sjećanja žena Bihora, a i cijele Crne Gore.

Odavno sam prestala da se pitam zašto je istina to što mi treba – mislila je Ajla .

Kada se suočila sa njom i razgolitila je, osjetila je poraženost duboku kao bezdan. Vjerovala i osjećala da je tu da mijenja, lomi okove i stege koje su rođenjem date ženama s ovih prostora. Dvo-grbi mač patrijarhata. Pored svih prepreka koje često nijesu bile nimalo lake, nastavljala je dalje i dalje. – Dokle i kuda – pitala se.

Vjerovala je da i kamičak koji je bačen u vodu, izaziva koncentrične krugove, pa ni njena nastojanja ne mogu biti uzaludna. Stvarnost je znala da je demantuje. Znala je da ne bi mogla živjeti sa uvjerenjem da se ništa ne može uraditi, niti promijeniti.

Četvrti dan Nove godine Ajli je prošao kao tren, kišovit i tmuran. Kiša je padala i kao da nadolazi u valovima, nekada slabija, a nekad jača. Stezalo ju je u grudima, a i boljela ju je desna noga. Nije mogla da se sjeti vremena bez bola u toj nozi, mada ljekari nikada ozbiljno nijesu ni pokušali da utvrde razlog. Bol je polazila iz kičme i širila se duž cijele noge, sve do vrha prstiju. Ranije je još i nekako izlazila na kraj sa njim sve dok se aktivno bavila sportom. Zadnjih mjeseci ju je savladao, ščepao, lomio joj je i htjenje i volju,

na kraju mu se predala, da bi na trenutke osjećala kao da ga je prisvojila i srasla sa njim. Istina, bilo je ponekad preteško trpjeti toliku bol, koja je gorjela satima jače od bilo kakve buktinje. Nije znala šta će joj donijeti sutra, mada, i da je znala, pitala se da li bi to nešto promijenilo. – Život je – mislila je – samo tren, treptaj u noći, zvuk koji se čuje u daljini. Kakav god bio, ja sam se držala za njega kao davljenik za slamku. U posljednje vrijeme joj padala na pamet jedna te ista misao: šta želi od života? Brinulo ju je što joj srce i duša čute. Osjećala je kao da ju je neka magla svu obavila i milovala joj nerve, svaki drhtaj, želju i nagon. – Šta da kažem, kome da se obratim i ko će istinski da me čuje – prolamala se misao kroz tišinu gluhu.

Uspijevala je, katkad, da ne razmišlja ni o čemu. Sama je izabrala, tako joj se bar činjelo, i mislila je da je izbor potpuno njen i ispravan.

Da, sama. Sada je živjela sa posljedicama tih izbora. Kao da joj je bila poznato utočište, vraćala se i lutala stazama prošlosti. Shvatila je da koliko god bježi od nje, prošlost se vraća uvećana za odbacivanje i nastojanje da je zaboravi, zatvori i ostavi. Htjela je da započne novi dan, novi život bez tih slika, sjećanja i misli, teških, turobnih misli i skrivenih i od nje same.

Sve je bilo ovdje i sada.

Željela je da ima uspomene kojima bi se te noći vratila, ali ih u isto vrijeme nije željela, zaboravila ih je, namjerno ih je čušnula u neku ladicu mozga koju je zatvorila. – Možda će je jednoga dana otvoriti – mislila je.

Godinama se vraćala prošlosti i nije bila sigurna da li je išta postigla, da li je nešto novo saznala, da li je više bila na dobitku ili na gubitku. Duge, iscrpljujuće borbe sa samom sobom, koje bi pokušala da shvati, raščlani, rastavi, da se sjeti, otkrije, vjerujući da će joj znanje donijeti oslobođenje i mir. A na kraju bi osjećala samo umor, težak, dubok, taman, koji je prijetio da je proguta. Bila je umorna od ljudi, borbi, života, potraga i htjenja. – Vrijeme

da sve zaboraviš – govorila je sebi. Uradila je to, misleći da će joj zaborav prijati i prepustila se nekoj nepoznatoj struji da je nosi. Čak je i u ovom prepuštanju bilo očekivanja. Mislila je kako je to čudno, i kao da samu sebe prespijuje i posmatra:

nekada je imala mnogo prijatelja i poznanika, ali kada se razboljela kao da su netragom svi nestali. Vjerovala je životu i ljudima ili je htjela da vjeruje, ali se danas osjećala kao izgnanik iz sopstvene zemlje. Prazna tišina je sve češće ustajala sa njom ujutro i dobovala joj venama. Smatrala je da joj život dosta toga oduzeo i da joj duguje. Bilo je onih drugih dana kada se osjećala kao da sama korača svijetom i – čemu to grčenje i borba da preživi? – nije mogla da se ne zapita. Shvatila je i prihvatila da je želja za životom u njoj još uvijek izuzetno jaka, ma kakav joj bio život.

Ajla se često pitala zašto ne može da bude kao drugi, da se zadovolji i trči za onim za čim su i drugi trčali. Ponekad se istinski trudila da se prilagodi i pokušavala je vrlo predano da ovo htenje drži pod uzdom, ali nešto, neki crv, misao, zahtjev, iskrao bi se i krenuo drugim pravcem, u drugom smjeru.

Nije patila što nema muža i djecu, ne zato što djecu nije voljela. Ajla nije mislila da je produžetak vrste najvažnija potreba koju treba da zadovolji. – Da imaš nekoga ko će te paziti kada ti bude trebalo – govorili su. Nikada nije čula rečenicu da imaš nekoga koga ćeš voljeti i ko će te voljeti. Ne, trebala je da ima nekoga ko bi brinuo o njoj, a ona je ovaj stav smatrala ponižavajućim da žena nije sposobna da sama brine o sebi. Tada nije znala, a ni shvatala, da se ove rečenice generacijama djevojaka saopštavaju, a što je još zanimljivije, češće su je izgovarale majke. Tako treba, nastaviće se ime, prezime, imanje i što-šta drugo.

Ona nije bila baš okupirana udajom radi izdržavanja, niti je željela da joj neko drugi obezbijedi lakši život. Mislila je da joj treba ljubav u svakom smislu riječi i značenja. Bila je zauzeta životom, a mnogo manje zahtjevima okoline, a ponajmanje tradicijom. Poštovala je društvene norme onoliko koliko je smatrala da treba.

Kada je imala 16 godina njen otac je napravio ugovor o poklonu i cijelu kuću ostavio sinovima. Svoju ženu nije pitao, samo je to uradio i stavio je pred svršen čin. Da podijeli dok je živ, da se kasnije ne bi svađali, mislio je. – A mi ćemo živjeti kod jednog od sinova – znao je da kaže.

Ajla u tu diobu nije ušla. U jednoj od tačaka ugovora stajale su rečnice zbog kojih se i danas osjećala loše, neugodno čak i neprijatno. *A sestri, kada se bude udavala da kupe sprem ...* i tako dalje.

Nije joj pomogla ni ljutnja, ni pokušaj zalaganja za sebe, jer drugi niti su mislili, niti htjeli da se suprostave. Smatrali su, što je njoj bilo stašno, da je to normalno.

Ajla tu, u roditeljskoj kući, nije imala šta da traži, niti joj je šta pripadalo. Kao beskućnica ostavljena u ledenoj noći, kao višak koji smeta, koji treba da ode, da se uda, kao gost čije je vrijeme isteklo, kao ptica bez gnijezda. Nijesu je pitali ni šta misli, ni šta osjeća. Ne, nijesu je pitali. A osjećala se izbačeno, usamljeno, izdato i izolovano. – Taj osjećaj me više nikad nije napustio – mislila je.

Nije mogla pomoći sebi ni sa samogovorom da je to tradicija, da nijesu jedini koji su to uradili svojoj ćerki. Ne, ništa nije pomoglo. Tada se nešto slomilo u njoj, nešto što nije bilo materijalno već mnogo dublje, teško a moćno. Kao da su joj iščupali srce, zgnječili ga i bacili. Njen mozak nije mogao da shvati ovu stvarnost, niti je tradicija mogla da joj opravda situaciju u kojoj se našla s ovim činom. Kao da su je prekrizili kao da je nema, kao da ne postoji. Zašto? Zato što je žensko.

A kako to mijenja činjenicu da je i ona njihovo dijete – vrištalo je nešto u njoj.

Kao oluja koja se sprema gomilala se u njoj ljutnja, bijes i nevjerica. Ni tuga je nije mimoišla, razočaranost i povrijeđenost. S ovim činom su je zauvijek odijelili i stavili van, priznala je sebi. Prepoznala je vremenom taj osjećaj da ne pripada tu. Istina, pokušavala je da sve racionalizuje, da bi smanjila bol i iznevjerenost koju je osjećala, ali nije mogla da pobjegne od osjećaja

odbačenosti. Osjećala se kao da ju je neko ubacio u mlin i samljeo je, raskomadao i povrijedio je. Nikada ova rana nije zarasla. Teško je riječima izraziti ono što je osjećala, a čini joj se da je neka osjećanja i misli prate i do ovog trenutka. Stvorila se neka duboka provalija koja ju je dijelila od najbližih. Valjda zato što su me najviše povrijedili oni koje sam najviše voljela – govorila je sebi.

Kada joj je otac umirao, tvrde, mada ga Ajla nije čula, da je rekao da se osjeća samo prema njoj griješan. Do kraja života je njena majka živjela u sinovljevom stanu, u kući koju je pravila, a za koju se nije imala ni milimetar na svoje ime.

Ajla se u tridesetim godinama iselila iz kuće. Nije otkrila pravi razlog odlaska i selidbe. Govorila je da ima dovoljno godina i da je davno trebala da otpočne samostalan život. Htjela je da izabere život za sebe. Pri odlasku pitali su je kako može da ostavi majku.

Zar ona nije i vaša majka – odgovorila je.

Voljela bi da može danas da kaže da je zaboravila, da im je oprostila, ali ti događaji su je pratili cijeli život kao sjenka koje bi se rado oslobodila, ali kao svaka sjenka čvrsto se držala za njen život. Ajlinim emocijama ništa nijesu značile tradicija i patrijarhat, stvarale su u njenom srcu otpor i želju da se bori za položaj drugih djevojčica i žena, kad već nije mogla da se izbori za sebe. Što je i radila cijeli svoj život.

Poljski radovi su se obavljali ručno, ali porodicu, a posebno tako malu nejač, hranila je krava. Majka je pravila skorup, kisjelo mlijeko, sir i drugi bijeli mrs. Koliko god bila mala, stoku su uglavnom čuvala djeca. Nije se imalo mnogo, ali to što se imalo dijelilo se ravnomjerno.

Brzo je Halima uvidjela da nije utekla sudbini iz roditeljske kuće jer joj je i muž bio prijeke naravi. Halima se ne sjeća da je ikada sa mužem razgovarala koliko djece će da imaju. O tome se nikada nije pričalo. Skoro svu djecu je rodila kući, jer je prvi doktor, a i bilo kakva stručna pomoć, bio udaljen šesnaest kilometara koje je valjalo prevaliti pješke.

Rodila je devetoro djece. Prve dvije su bile ćerke koje su mlade umrle od srca. Prva Raza, umrla je sa šesnaest godina, a druga, Amira, sa dvadeset i sedam.

Ajla nije nikada upoznala svoju sestru Razu jer je umrla prije njenog rođenja i znala ju je samo sa jedne slike koju je majka čuvala cijeli život, kao najveće blago. Obično ju je sklanjala u ormar ispod posteljine, ali kada bi je izvadila, danima je plakala gledajući je i bolovala. Tih dana je niko nije dirao ni mnogo zapitkivao

Ajla je odrasla sa ovim pričama i detalje koje nije znala neka-ko je sama povezivala i zamišljala koliko je težak i mučan bio život u to vrijeme.

Mogla sam da vas ostavim, ali nijesam, i ja sam odrasla bez majke – govorila je njena majka.

Ajli nije bilo baš najjasnije kome bi ih ostavila, tek nedavno je saznala istinu koja je stajala iza ovih riječi. Žena koja bi se rastavila od muža, prema običaju, nije u rod mogla da povede djecu, jer djeca su pripadala ocu, nosila su njegovo prezime. – Mislila sam da ne može više ništa da me iznenadi – shvatila je koliko je ovo strašno i nemilosrdno.

Amira je imala šesnaest godina kada se Ajla rodila i bila je nakon Razine smrti najstarije dijete u kući. Amira je preuzela ulogu majke Ajli, podizala je kao da je njeno dijete, a ne sestra joj. Kasnije, sva osjećanja koja je trebalo da pruži majka, bila su vezana za sestru. Ljubav, toplina, razumijevanje, zagrljaji u Ajlinom sjećanju bila su vezani za njenu sestru. Amira je pokušavala da Ajlu zaštititi koliko je bilo u njenoj moći, vodila ju je uglavnom sa sobom kada je imala vremena. Bila su to najljepša sjećanja iz njenog djetinjstva. Kao i sva djeca u kući, rano je počela da radi u bašti i da čuva kravu i koze. I sada se sjeća električnog šporeta čije ploče je jedva dodirivala, ali je morala da ga očistii i da kuva...

Roditelji su željeli da im sva djeca završe školu, kako bi imali lakši život od njihovog. Često bi čula majku kako je doziva da opere suđe. U početku bi ćutala, pravila bi se da je ne čuje, ali bi ipak

prekidala lekcije i odlazila da obavi zadati posao. Čini joj se da i danas ima otpor prema pranju suđa i prozora. Veš se otkuvavao u kazanima napolju, zatim ispirao i na kraju štirkao. Ajline malene ruke su jedva cijedile veš. Voljela je više da čuva kravu i koze. Obožavala je tri jarića i znala je dugo da trči i da se igra sa njima. Voljela je da se igra po šinama, pa onda fudbala, odbojke. Ajla se ne sjeća da je imala bar jednu lutku, niti se igrala sa njima. Sada, toliko godina kasnije, postala je svjesna da su davno napustili Bi-hor ali Bihor nije napustio nju, ni njen život.

Zadnjih dana svog života majka je Ajli ostavila u amanet sliku sestre koju nikada nije upoznala, da je čuva. Ostavila joj je u amanet prošlost da je ne zaboravi. Nije je zaboravila, ali je iz te prošlosti mnogo naučila. Prihvatila ono što je smatrala da je dobro i borila se protiv onog što je smatrala da je ukalupljuje, što je dijeli od stvarnog života.

Ajla je znala da se sakrije da bi učila. Niko je nije tjerao na to, ali je ona još od malih nogu osjećala potrebu da uči, da sazna i shvati. Istu glad je osjećala i prema čitanju. Knjige su bile dugo, dugo njen najbolji prijatelj. Čak se pitala da li će imati dovoljno vremena da pročita sve što je zanima. I kao student uvijek je kupovala knjige. A i kasnije.

Početkom teških, tmurnih i ludih devedesetih godina se zaposlila. Radila je posao koji je sama izabrala. Voljela je da pomaže ljudima, a takav je posao i imala. Bila je zahvalna za šansu da uči, da radi i da obezbijedi sebi egzistenciju. Nije zavisila od drugih. Ako joj drugi nijesu dozvoljavali da bira kojim putem da ide kada je bila dijete i djevojčica, sada nije tražila dozvolu i nije joj trebala. Sama je odlučivala. I dok se borila sa svojom tamom i demonima, znala je je da je pobijedila svog najlućeg protivnika – samu sebe. – Život je bio dobar, baš onakav kakav treba da bude – zaključila je. Nakon svih prepreka, lomova i borbi, život ju je naučio da ustane i ide dalje i još dalje i da se raduje sitnicama. Ništa nije dobila lako, valjda nije ni trebalo. – zaključila je.

Haćim Rastoder

LET IZNAD KLISURE POPČE

Iz doline Savina Bora, tamo gdje se livade i kuće otimaju homaru koji prikriva ulaz u klisuru, a brda se dodiruju s nebom, moj dječaćki svijet bio je omeđen vidikom za koji sam ponekad mislio da je kraj svijeta. U tom svijetu nadmoćne prirode, kamenih litica i surovih planinskih pejzaža, moji junaci nijesu bili samo ljudi, već, najčešće, orlovi i avioni.

Avioni su ostavljali bijele brazde po beskrajnom plavetnilu nebu, a orlovi su kružili visoko nad klisurom, četinarima i dolovima, gordi i slobodni, kao tihi stražari vjekovima.

Kad sam malo odrastao i počeo čuvati krave po Suhodanju i zalaziti u šumu, pažnju mi je privuklo još nešto nesvakidašnje – usamljeni, molika bor. Prkosan i stasit, izrastao iz gole litice na kojoj je Savinoborko sjedalište – kamena klupa za osmatranje sela i šume. Bez trunke zemlje pod korijenom, stajao je tamo kao živa zastava prirode. Vjetrovi, kiše i snjegovi nijesu ga slomili. Postao je svjedok trajanja.

Na jednoj od njegovih gornjih grana, među tamnozelenim iglicama, ugledao sam ogromno orlovo gnijezdo. Približio sam se koliko sam smio, skriven iza žbunja i stijena, i sa strahopoštovanjem posmatrao prizor: dva mala ptića, još nesigurna i krhka. U blizini, uz gnijezdo, brižno i oprezno je stajao neko od roditelja. Čekali su ručak. Moćni orao je doletio sa plijenom u kandžama i cika se pojačala...

Ptići su puštali krike, pružali vratove i širom otvarali kljunove, halapljivo grabeći zalogaje iz čvrstih kljunova svojih roditelja.

Posmatrao sam ih iz dana u dan i primjećivao nešto neobično. Gnijezdo, na početku meko i ušuškano, postajalo je sve tvrđe i neudobnije. Nestajalo je perje i mahovina, a roditelji su donosili grane s trnjem. Ptići su se mješkoljili, zbunjeni od nelagode. Nijesu slutili da ih roditelji pripremaju za ono što mora doći – za let.

Pitao sam se hoće li preživjeti. Hoće li se sunovratiti niz liticu? Hoće li nestati u dubini klisure? Taj dan sam iščekivao s podjednakim strahom i nadom. I onda sam jednog jutra znao – došao je trenutak.

Ptići su stajali na ivici gnijezda, širili krila i bojažljivo gledali u bezdan. Roditelji su ih posmatrali s oprezom – nijesu prilazili, ali su bili spremni da reaguju. Tišina je bila gusta kao jutarnja magla.

Jedan ptić je napokon skočio.

Srce mi se steglo dok sam gledao kako pada kroz vazduh, gotovo kao kamen. Učinilo mi se da je kraj neminovan. A onda – u savršenom trenutku – orao roditelj poletje ispod njega raširenih krila i primi ga na svoja leđa. Ptić se kandžama uhvati za perje, drhteći. Vratio ga je u gnijezdo.

Sjutradan je sve bilo drugačije.

Ptići su djelovali mirnije, odlučnije. Jedan je raširio krila, uhvatio vazduh, ponio ga je vjetar niz klisuru rijeke Popče. Zatim je poletio i drugi. A za njima – roditelj. Ne da ih nosi, već da ih vodi.

Gledao sam ih kako nestaju u daljini.

Vidio sam i sopstvenu budućnost.

Shvatio sam lekciju koju priroda nudi uvjerljivo, nepogrješivo: onaj ko nas najviše voli, neće nas zauvijek držati u sigurnom gnijezdu. Ponekad će nam namjerno učiniti boravak neudobnim, oštrim i teškim – ne iz okrutnosti, već iz ljubavi. Jer bez tog koraka u prazninu nema rasta. Bez straha nema hrabrosti. Bez pada nema leta.

A ko želi da se vine među oblake, mora imati snage da skoči i vjere da će ga krila ponijeti.

Faiz Softić

MIRIS UČITELJEVIH RUKU

I nikad nisam zaboravio taj miris ruku kada bi ispred mene na klupi pale na moju svesku dok bi provjeravao domaći zadatak. Svaki put je, dobro se sjećam, bio oduševljen napisanim, ali mi je prigovarao da ne pazim dobro ni sveske, ni knjige, i bio je u pravu. A što se mirisa ruku tiče, bogme, prije dolaska u čkolu i susreta sa učiteljevim rukama, taj miris nisam poznavao, bio mi je stran, kao i mnogo šta sa čime sam se susretao u školi. Mirisi ruku odraslih koji su dopirali do mojih čula bili su miris sijena i duhana.

Zvao se Jagoš Kuč. Ili kako su ga zvale naše majke Jagoš Darin. Tako se i danas zove, živ je i zdrav i odavno se preselio iz Crljla u jedno prigradsko naselje Bijelog Polja. Koautor je bukvara za prvi razred osnone škole u Crnoj Gori. Ponosan sam na to. Bio je mlad, vitak i vrlo naobrazovan.

I sada se sjećam njegovih savjeta koji se i danas s punim pravom mogu primjenjivati. Zajedno sa Vojom Obradovićem formirao je dramsku sekciju u našoj četvororazrednoj školi na Crljlu. Davali smo priredbe u svim školama Donjeg Bihora.

Mene je uzeo da, prvo sa Ismetom F. – u koju su bili zaljubljeni svi muškarčići iz razreda, ali niko kao ja – izvodim dramski komad iliti bolje reći skeč, po priči „Opklada“. Poslije nekoliko proba Ismetu je zamijenio mojom sestrom Refikom koja je bila u četvrtom, ja u drugom razredu.

Uh, kako težak trenurak za mene kada je Ismeta ispala iz igre, ali sam to otšutio i niko nije vidio moju ranu. Ona je jedina u razredu nosila lakirane cipelice, od kojih su se ponekad odbijali sunčevi zraci i udarali u oči.

Osim te uloge u priči „Opklada“, recitovao sam i pjesmu „Mali Sreta“. I danas me se poneko sjeća po toj pjesmi. Znam, skakao sam po bini i iz sve glasa govorio stihove, kao da sam na pravom konju.

Znam, počinjala je: Uzjahao mali Sreta stabljiku od suncokreta...

Učitelj je bio jako zadovoljan, svaki put bi me na kraju predstave pomilovao po kosi onim svojim mirišljivim rukama. I nije ništa govorio, ali mi je taj dodir njegovih ruku govorio sve.

Sestra Refika je završila četvrti razred sa odličnim uspjehom, sve gola petica. Našem ocu to i nije nešto značilo; bio je zagledan u zemlju, u stoku, a pošto je starijoj sestri Rabi dozvolio da ide dalje u školu, njoj nije dao.

Jednog dana, nešto prije polaska u školu, učitelj Jagoš se pojavio pred našom kućom. Ušao je unutra i odmah s praga sobe uzviknuo:

– Ramize, kumim te Bogom, ne zaustavljaj Refiku – pusti je da ide u školu; nikada boljeg đaka i matematičara nisam ispratio kao nju i Idriza Bibuljicu.

– A, hoće li mi, Jagoše, tuđa djeca čuvati ovo ovaca. Tu je razgovor po ovom pitanju bio završen.

Refika je čula očeve riječi, za nju se srušio svijet!

Jednom je naš učitelj upitao nas djecu šta je ko doručkovao.

Sjećam se, najviše odgovora je bilo: slatke vode i hleba.

Rijetko je pričao o svom školovanju, ali smo mi znali da je odrastao bez oca i da je u Novom Pazaru završio učiteljsku školu. Uslovi školovanja bili su teški, kao i za mnogu djecu Sandžaka i Crne Gore u tom vremenu.

Nedavno je pričao o tome. Bila emisija o njemu na televiziji Crne Gore. Govorio je o svemu, a i o međunacionalnom skladu u sredini u kojoj se rodio i učiteljovao. Ponosio sam se dok je govorio kako su mu muslimani pomagali dok je gradio kuću u Bijelom Polju.

Moram naglasiti i ovo: Kada sam vrlo mlad odselio u Sarajevo i napisao svoju prvu uspjelu priču „Galjan“ – poslao sam je njemu, da pročita, da kaže...

Napisao je: priča je originalna, lijepo izvedena, ali moraš još mnogo raditi da bi postigao uspjeh.

U potpisu je stajalo: Jagoš i Vojo.

Poslušao sam ih.

Mirsada Šabotić

DRUGO DŽEMRE⁵

Zima je ostavila svoje promrzle otiske na ogoljelim granama. Mraz je šaputao o prolaznosti, a vjetrovi, oštri i neumoljivi, kidali su grančice koje su godinama stameno prkosile u šljivcima. Te šljive što ih je Rafet posadio jednog davnog jutra bile su više od voća – bile su uspomena, zavjet, znak nade. Tog jutra, kada mu se poslije pet kćeri rodio sin – Isad, zasadio je cio red mladica, kao da želi da korijenje sačuva priču o tom čudesnom trenutku.

U rano proljeće, gledao je kako njegove kćeri, njih pet, bile jele stabla šljiva krečom – štiteći ih od štetočina i vjerujući da će tako sačuvati rod. Pekmez od tih šljiva grijao je dušu u hladnim zimskim danima, a u njima je Rafet tražio utjehu i smisao.

Najstarija, Zinka, već bijaše stasala. Ni miraza nije imala. S tom mišlju je lijegao i budio se.

- Daj, Alahu mili, nafaku – šaptao bi tiho, stisnutih usana.

Jednog jutra, dok se spremao da iscijepa drva, na stazi primijeti siluetu. Bio je to Hazir iz susjednog sela – neočekivan gost. Nikada nije kročio u njihovu kuću, što učini Rafeta opreznim. Hazir mu nazva selam, a Rafet ga uvede unutra. Bez mnogo uvođa, Hazir, pomalo mucajući i obarajući pogled, izgovori:

- Prve nedjelje kad drugo džemre padne, dolaze s Kosova Albanci. Nude džak kukuruznog brašna za djevojačku ruku.

Zulfiji izletje tiho „uh“, a pogled joj skliznu ka najstarijoj kćeri. Rafet je pogleda oštro, a ona saže glavu. Nastade tišina, teža od riječi.

⁵ Riječ „džemre“, porijeklom iz turskog jezika, po narodnom vjerovanju označava talas toplote koji dolazi tri puta u razmaku od sedam dana; po vjerovanju, to je prirodni talas koji najavljuje dolazak proljeća. Prvo džemre „udara“ 19. febrara. Drugo džemre „puca“ u vodu 26. febrara nakon čega ona više ne bi trebalo da mrzne. Treće džemre „udara“ u zemlju petog marta, kada se može očekivati otopljavanje, pa se od tada na zemlji može raditi

– Imaš ih pet – nastavi Hazir. – Sve lijepe. Što ljepša čora, veći džak.

– Veljahulje! – šapnu Zulfija, jedva čujno.

– Nema veljahulje, Rafetovice. Ja ću dvije da dam. Gladujemo. Vi hljeba nijeste okusili danima. Mora se nešto činjet'. Allah zna šta je hair – dodade Hazir, pa ustade. – Sutra ću navratit' da čujem tvoj haber. Još deset kuća mi je ostalo da nahodim. Ima dosta stasitija čora. Ejvala vi ga.

Rafet i Zulfija ostadoše nijemi. Pred očima im zasja Zinkina slika. Bila je visoka i vitka, sa kožom mekom poput svile i osmijehom koji je donosio svjetlost u njihovu sirotinju.

Te noći Rafet nije oka sklopio. U zoru ga obuze san: crna Hazbova livada, gdje se, kao na pijaci, mijenjaju djevojke za džakove brašna. Trava uvela, trnovite biljke, miris truleži i krik što para dušu. U tom mraku – Zinkine oči, bez beonjača, okrugle i crne kao bezdan. Trgnu se sav mokar od znoja. Iznad nje ga – Zinka.

– Babo, popi safu čaja. Znojav si...

Njene oči, sjajne i kestenjaste, razbiše tamu i snove. Rafet stegnu pesnice, kao da se bori protiv samog sebe. Zulfija, budna, sjedjela je na minderu. Znala je – danas će pasti odluka.

Zinka spremi sofru. Umijesi mekinje s varenikom. Sitnila ih drvenom kašikom, nesvjesna da joj otac donosi presudu. Rafet je ćutao, gledao je pogledom koji sječe. Zulfija takođe ćutaše. Takav je bio zakon te kuće.

U popodnevrim satima Hazir se pojavi. Nije htio ući.

– Hoćemo li jes' hljeba, dok kompiri ne stašu? – reče tiho s osmijehom na licu.

Rafet je ćutao. U prsima mu tutnjaše jeza i stid.

– Osto si mi ti i Bešo iz Doljana. On hi ima tri – doda Hazir. – Nemam kad čekat'.

Rafet osjeti kako mu noga kleca, znoj natapa potiljak, a dah mu se skraćuje.

- Dajem je - izusti, kao kroz klisuru, glasom koji nije bio njegov. U njemu nešto prsnu. Pomisli da će olakšanje doći, ali ne, osjećao je da sebi stavlja omču.

Tog dana u kući - tišina. Zulfijino srce vrištalo je u muklom bolu. Doticala je Zinkine pletenice pogledom, ali riječ nije smjela proći preko usana.

Drugo džemre stiglo je s blagim zrakom, ali u srcima ljudi donosilo nemir.

Jednog petka Rafet joj reče:

- Udajemo te. U Peć.

Riječi mu bjehu kao oštrica. Nije imala pravo na pobunu. U toj kući, čutnje je bio zakon. U duši joj lavirint iz kojeg kuklja vulkan.

Na Hazbovoj livadi - djevojke i brašno. Četrnaest njih, stajale su poredane. Nasuprot njih - muškarci - prašnjavi, umorni, mnogi zapušteni. Prvi je birao čovjek s najmanjim konjem i najvećim džakom. Pokaza na Zinku..

Rafet joj priđe. Izdvoji je.

Kad joj mladić, Ramadan po imenu, priđe, nasmija se iskrivljenih zuba, sa lijenim lijevim okom i desnom rukom tanjom od lijeve. Tri puta dotače džak kao neki trofej.

Zinka ne podiže pogled.

Te večeri, u kući zamirisa hljeb. Prvi put nakon mjeseci. Svi se najedoše - svi osim nje. U hljebu vidje vlastitu krv..

Ramadana smjestiše u gostinsku sobu. Sjutra će odvesti Zinku.

Noć je pala. Zidovi su škripali, a miris pečenog hljeba bolno je grebao Zinkinu dušu.

Pred zoru, kada je praskozorje nagovještavalo novi dan, Zinka steže ruke kao da nešto krije i polako ustade. Spavala je u dimijama i bluzi od lana. Ubrzo je tiho izašla iz sobe, bosa, bez čarapa i opanaka, Napustila je kuću ne okrenuvši se. Noge su joj jedva nosile tijelo. Trčala je kao da je gonjena demonima. Išla je ka Bljezdenici, jami o kojoj su se na posjecima prepredale priče. Oko Bljezdenice su vukovi zavijali, ona je gutala stada ovaca, u nju

su upadali sinovi. Gutala je umove, zdrav razum... Pričalo se da u ponoć okolo nje šejtani igraju kolo.

Zinka priđe njenom rubu. Pogleda u taj beskonačni mrak. Srce joj nije tuklo. U đovdi joj je bio mir. Vjetar je hučao. Tamna dubina ju je zvala. Zakoračila je i utonula u slobodu.

Aleksandra Vujisić

IMA LI PRAVE REVOLUCIJE?

„Još samo malo, mrče moja, još samo malo...” – hrabrila se Milena dok je pristizala do sela Brijega, ostavljajući za sobom krvavi trag. Stezala je krpu koju je napravila od otkinutoga volana suknje. Uredila se jutros za Nika, očekujući da će ga vidjeti nakon više mjeseci izgnanstva i borbe.

Podigla je pogled ka nebu i rukama prekrila oči zbog neumoljivog sunca koje nije štedjelo nikoga, pa ugledala kako se dva orla na nebu igraju – ili to jedan štiti drugog svojim krilima?

„Još samo malo, svjetlosti moja, još samo malo...” – slao joj je kratka pisma koja je prestala da krije od porodice i otvoreno im priznala da će je Niko oženiti kada se rat završi. Nijesu se više protivili njenom izboru kao nekada, kada su tvrdili da je njegova porodica jedan od razloga čuvenih priča o crmničkoj ljubomori. Da li ih je uvjerila u to da je Niko drugačiji, da je iskreno voli, da u njihovoj ljubavi nema ničega osim slobode, ili su jednostavno digli ruke od svega, razmišljajući o tome kako da prežive rat, ni Mileni nije bilo jasno.

Kad upeče zvizdan u ovom kraju nema mjesta gdje se može pobjeći. Zemlja se pretvara u vatrenu loptu koja one koji po njoj hodaju žigoše najvatrenijim zakletvama. Milena je sve teže hodala, bila je žedna, boljela je rana i čak i bez svega toga, jedva bi se borila s neumoljivim kršem koji je voljela, ali za koji se kao dijete nadala da će jednom postati paperje po kojem će gaziti. Odustajanja nema, razmišljala je, mora doći do kamenja boje vina za koje joj je baba pričala da ne liječi samo smrt. Vjerovala je da će ga prisloniti i da će odmah nestati i rane i bolova, a onda će doći Niko i ludilu rata će biti kraj.

„Kakav rat, o čemu pričaš!?“ – pjenio je đed Mitar gledajući u Nika, stresavši se kao da mu je usred juna hladno. „Ne znam, mislim da će ovi naši umjeti da nas sačuvaju... preživio sam ja ratova i borbi i nikada to ne izađe na dobro. Ja sam svoje prošao, a ti samo gledaj kako da sačuvaš glavu!“, vikao je đed dok je savijao krajinski duvan. Sjedjeli su na stolovačama ispred kuće, tražeći hlad ispod vinovih loza i stijene koja se naslanjala na kuću.

Niko se našao u čudu od ovoga savjeta, jer nikad đeda nije doživljavao kao kukavicu. Priče o njegovoj neustrašivosti, o precima koje je odlikovao Kralj Nikola i savjeti koje je davao unuku na pomen ustanka i revolucije nijesu bili u saglasju. Niko je djedovu priču pripisivao prevelikoj ljubavi i želi da ga zaštiti od svih zala koje rat donosi, a koje je Mitar odlično poznao.

„Ne znam đede, ne ide nam da sjedimo skrštenih ruku“ – smireno je odgovarao Niko – „ne ide nam ni uz ime, ni uz pleme...“

„Ne ide nam, ime moje, nego ne mogu sebi da dozvolim da izgubim i tebe. Izgubio sam tvoga oca i to u miru, ne bih mogao to da podnesem...“ – reče đed i na trenutak se Niku učinilo da djedov glas drhti. Ali, on je nastavio energično: „Ali čini što moraš! Eto, čini što moraš!“ – pljunuo je đed ostatak duvana na zemlju.

Niko je zastao preispitujući se kako to da za sve ove godine đed nikad nije pričao o njegovom ocu i boli zbog gubitka. Nika su učili da čuva uspomenu na oca, pokazivali mu njegove fotografije, ali i da ne plače kao „tamo nekakva đevojčina“. Da ne ljuti đeda i strica nakon očeve smrti, sedmogodišnji Niko nikada nije plakao danju, ali zato noću njegov plač nije bio tek otpuštanje boli, bio je nezaustavljivi slap vode koji se nakon duge zime spušta niz brda i planine, oslobođen s prvim jačim zracima sunca. Majka Stana je imala lak san i gotovo uvijek bi ga čula, pa je ustajala da ga utješi i smiri. Kada bi on prošaputao da ga je sramota što plače i izvinjavao joj se što je probudio, Stana bi samo zavrtjela glavom i smireno rekla da samo oni ljudi koji su svjesni svoje snage mogu dopustiti sebi da plaču.

„A đed?“ – prošaputao bi Niko zbunjeno. „Uvijek me kori kada vidi da plačem?“

„Ne znam, mili moj. Mislim da đeda tako podsjećaš na njegovu bol i suze koje nije isplakao, a to je teško. Kad sam bila dijete, moj otac mi je govorio da on sam teško plače, jer suze kada ne isteknu na vrijeme postanu led i kamen ili nešto još gore, od čega se razbolimo. Zato te molim da plačeš kad god imaš potrebu, jer želim da mi dugo budeš zdrav. A sad, ako su suze istekle, da se zagrlimo i da ti nastaviš da spavaš“ – blago bi mu odgovarala Stana.

Niko se na pomisao da bi đed, u slučaju da krene da plače, izbacivao kamenje i led umjesto suza, zagrcnuo od smijeha, a majka ga je prstom na usnama umirivala da ga ne čuju ostali ukućani. Onda bi se oboje smijuljili, zagrlili i još malo pričali, sve dok Nika ne bi savladao umor i majka se nježno iskrala nazad u svoj krevet.

„Đede, jesi li kad vidio ljude kako umjesto suza izbacuju kamenje ili led?“ – pitao je Niko iznenada, prizivajući sjećanja iz ranog djetinjstva.

Mitar je otpustio dim i zaškiljio očima: „Tebi malo udarilo u glavu sunce? Ili revolucija? Mali, pazi se ti od oboje!“

Smijali su se, unuk i đed, toliko različiti, a toliko slični.

Dvadesetak dana kasnije na Virpazaru je pukla prva ustanička puška, a đed je Nika ispratio sa rakijom i povikom:

„Čuvaj se, sine, pa šta Bog da!“

Stana je čekala da joj sin odmakne zajedno sa momcima koji su tog dana krenuli iz Seoca ka Virpazaru, a onda su joj ogromni komadi leda odnekud pali na dlanove. Đedu je rekla da je iz vedra neba počeo da pada grad.

Milena je mislila da nikada neće prestati zvukovi borbe. Tješila je majku koja je strahovala za njena tri brata i oca i pokušavala da joj objasni da će sve biti u redu. Ono što je majka pokušavala da ne

čuje jeste da Milena, nabrajajući sve za koje se moli, prvo pomene Nika, i samo je jedne večeri kroz zube procijedila: „Pazi da te ko ne čuje. Pazi da ti se otac naglo ne vrati i čuje čije ime prvo izgovaraš.“

„Ne brinem se ja, majko, hoće li me čuti. Štaviše, ja želim da me čujete oboje. Kada se rat završi, Niko će s đedom doći da traži moju ruku i neće biti razloga da više krijemo svoja osjećanja.“

„Muči, dijete moje, kakva te udaja za Nika spopala!? Samo da ti braća prežive, pa će ti i oni predložiti neku dobru priliku. Od Nika nema hljeba, otac mu je rano preminuo, a stric i njegova đeca će sve dograbiti. A i nema što da se krije, stric mu je ljubomorani kao zmija, kao one što tuda po zvidanu palacaju jezicima i čekaju da te salete. Jadna njegova žena, nije pet riječi sa nekim iz sela progovorila, a da je nije odmah zvao da uđe u kuću i da muči. Želiš li sebi takav život?“

„Niko nije kao njegov stric! Uostalom, skoro u svakoj porodici postoji neka crna ovca, pa nećemo zbog toga cijelu porodicu označavati biljegom srama... Imamo i mi svoje šoge!“ – prkosno je odgovarala Milena.

„Muči, da te otac ne čuje! A i ako te on ne čuje, ja te čujem, i kažem da treba da te je sramota!“

Ovakve su rasprave bile česte sve dok u Mileninoj kući nije su shvatili da će rat potrajati i da imaju većih problema. Velike pošasti poput rata, gladi, nasilja, mijenjaju sve, pa tako one brige koje su nam se nekada činile velikim i nepremostivim odjednom postanu male – kao što se orlovi na nebu pretvaraju u tačke kada se uzdignu nedohvatljivi.

„Adesso stai qui!“⁶ – upozoravao je italijanski vojnik Nika i grupicu njegovih saboraca koje su zarobili tog jutra.

Negodovali su i raspravljali se sa neprijateljskim vojnicima, sve dok jedan od njih nije kundakom udario Nikovog rođaka, koji

6 „Ostani sada ovdje!“ (prevod s italijanskog je uradila autorka priče)

je psujući pao na zemlju. Dan je bio vreo, a momci su razmišljali o tome kako ima ironije u tome što ih sada, kada je kraj rata očigledan, vode u zarobljeništvo.

Niko je sinoć razmišljao o Mileni i o tome kako je udaljena svega sat vremena hoda, ali nije mu padalo na pamet da ostavi saborce i vrati se. Dok je u ovom trenutku gledao kako ih odvođe, s ukusom krvi ispod jezika, na trenutak je pomislio kako je sve što je činio bilo budalasto i kako nema veće revolucije od ljubavi. Samo na tren, učinilo mu se da nije izabrao pravu borbu.

„Milena, oprosti, nadam se da ću se vratiti...“, promrmrljao je.

Dok su ih odvodili, Milena je nastavljala svoj put ka nalazištu granata, a pred oči joj je iskrsao babin lik i ono što joj je pričala kada je Milenu jedne zime često boljela glava:

„Ne brini ti, radosti moja. Sad će baba da ode da donese onih kamenčića što liječe. Vele da se kristali zovu... Oni sve liječe, izliječiće i babinu lijepu i pametnu glavu, ništa ti ne brini!“ – uvjeravala je baba.

„Baba, otkud ode ti ljekoviti kamenčići?“, pitala bi Milena tiho.

„Magija, radosti moja, magija! Pušti ti majku i tatu što te uče da to ne postoji! Mlade djevojke su nosile mastiku i prosipale je u šumi u znak zahvalnosti što nam Boginja zemlje šalje grožđe. Ali, jednom je mladu djevojku koja je nosila bocun vina na glavi zatekla noć u putu. Nije bilo ni mjeseca kao što zna biti, da joj obasja put, pa je zalutala. Kako se uplašila, od zvukova i nepoznatoga predjela, bocun joj je ispao, razbio se, a na mjestu prosutoga vina zemljina utroba je iznjedrila sjajno kamenje iste boje. Od tada su ljudi prestali da nude Boginji vino, ali znaš da uvijek ostavljamo te kamenčiće u prvi natočeni bocun vina, za sreću.“

Milena je, prekrivena oblogama koje joj je majka stavljala na glavu u nadi da će odagnati glavobolju, pažljivo slušala babinu priču, nadajući se da je sve istina i da će njena boljka biti izliječena ovom magijom. Samo je jednom vidjela te kamenčiće kada ih je otac prebacivao iz dimidžane sa prošlogodišnjim vinom u novu,

praznu, i ponadala se da će jednoga dana od njih napraviti nakit koji su u to vrijeme imale samo djevojke i žene iz viđenijih kuća. Baba je tvrdila da je to dobra ideja, jer će na taj način takav nakit štititi one koji ga nose i klela se kako je i sama bila svjedok misterioznih izlječenja od bolesti srca, krvi, kostiju, i da je i njoj, zahvaljujući tim kamenčićima, jednom brzo zarasla rana.

„Liječi sve sem smrti, kažem ja!“ – vikala je baba pobjedonosno kada je sljedećeg dana iz postelje Milena ustala bez traga bolovima.

Zato je jutros, kada je neprijateljski vojnik upao u njihovu kuću i ranio je dok je bježala, Milena prvo pomislila na kristale.

„Niko, ne brini, ozdraviću prije nego što se vratiš...“, promrmljala je. Dok je gledala krv, na trenutak je bila ljuta što je Niko otišao u rat i pomislila je da nema veće revolucije od ljubavi. Samo na tren, učinilo joj se da Niko nije izabrao pravu borbu.

Konačno je stigla do mjesta koje joj baba opisivala. Bilo je nešto najljepše u tom kraju – veliki izvor vode, bogata šuma, bezbroj kamenčića boje vina. Brzo je prišla gomili kristala i legla na svoj krš, uzimajući veliko parče granata koje je naslonila na lijevu stranu grudi gdje je bila svježija rana. Gledala je bez straha u nebo i smijala se. Vidjela je onaj par orlova kako se lagano spušta ka zemlji, kao da je pozdravlja. U tom trenutku bila je sigurna da to mužjak krilima štiti ženku dok lagano klizaju kroz vazduh.

„Još samo malo, svjetlosti moja,“ prošaputala je gledajući ih. Mislila je o tome kako će Niko doći svakog trena i kako ne vjeruje da će ga dočekati u najboljem izdanju. Mislila je o ocu i kako će on sada, nakon što su proveli toliko vremena u borbi, biti blaži prema Niku i bolje prihvatiti njihove namjere da se vjenčaju. Mislila je o tome kako se Niko trenutno bori i bodri svoje drugove pričama o revoluciji, onoj koja je potekla od njih i koja – ako ima pravde – mora završiti s njima na sigurnom. Pokušala je da zamisli šta im Niko govori, ali nije imala više snage.

Ljubav je najbolja revolucija, pomislila je prije nego što je zauvijek zatvorila oči.

Poklon priča

Zaim Azemović

GRAĐEVINE RUŠILACA

Tog leta u gradiću iz dlanova zidara izrastoše višespratnice. S bleštavih belih zidova, svitnuše prozori umilnom radošću. A krovovi zaiskriše ljubičastim crvenilom, kao da svojom visinom i nebo iznad varošice podigoše. Kuće prethodnih generacija, jedna drugu iz veka u vek za sprat nadvisivale, sad nekako sitne i stare čak poklekoše i pred neboglavim zdanjima – strepe. Te belosaste blizankinje navaljivale svoje teške temelje na mestima gde su one dosad zidovima u sebi zapravdile domaći život i običaje.

I starci su zastajali na ulici pred tim visoko u nebo zasečenim zidovima. Isprave pogrbljena leđa, stave dlan više očiju, zametnu se. Odmahujući glavama, nekako još sićušniji razminu.

Mraz rane jeseni steže iznenada. Zateče neke još nedozidane zgrade, smrže malter, radnici privremeno obustaviše posao. Noću, kad magle suže vidike, nebo sastave u okolnim brdima, pred jednom nedozidanom zgradom, stasito momče nalaže vatricu. Sedne pored nje, nasloni se uz zid i gleda, kako pred njegovim očima klin plamena cepa tamu, čipka se račva i sljubljuje boje tela žene. Počesto ustane, obiđe materijal. Prođe pored uzgrnutog kamenja razvaljene džamije. Vрати se zagledan u dimnjak fabrike, koji je urastao u nebo. Poslednjih dana dovožene su i unošene u fabričku halu teške, crne i meštanim zagonetne mašine. On je s nestrpljenjem očekivao da taj dimnjak rikne na nebo, da njegov odjek prihvate sandžačka brda, umnože šume. On će sablasno kao vetar zvučati povrh polja. Dozivaće. Mamiti: da čobanin pobegne od stada, da devojkа ostavi drveni razboj, igle za pletenje, da se odmetne mladi ratar od rala i posne smoničave njive iseckane međama, kosac od livada retke i žilave trave.

Zabrektaće dimnjak. Počeće da izvlači pramenje dima nad gradom. Duge, istančane žice, kao od svile ispredene utkivaće se. Ispod ruku i točkića poteći će reke platna. "Sutra počinje!" – i on se zgrči radosno i strepljivo, a prsti zapucketaše. "Sutra se pušta fabrika u pogon." Kolao je od usta do ušiju glas gradom. Ponavljale su ga kćeri i sinovi očevima. Taj glas je otvarao vrata soba i avlija. Pred Biroom rada iz svih ulica su pridolazile devojke i žene. Dan je umivao lica priviknuta na hladovinu soba. Dolazile su devojke i žene bez vunениh ogrtača, bez šalvara, prvi put obučene u haljine i radnička odela. Gledali su u pitomo sunce i oči ljudi.

"Sutra! – skupljao je ugarke Behram i maštao pored vatre. -Srešće se nepoznata lica. Slujubiće dlanove pre nedodirnite. Pokrenuće se ruke naučene da miruju. U tvrđave porodičnog života, gde traju nazadni običaji prošlosti, sinovi i kćeri uneće male revolucije."

Sa minareta udaljene džamije procvili glas hodže. Sanjivo se cedio, kao zuj insekta sa jednim otkinutim krilom. S priklopljenim očima dočekao je taj tugaljivi zvuk što se gubio nad razapetim krovovima grada. Njemu se činilo, da ga to zove očev glas, tako slabašan jenjavao je preko daljina, pa kao da dolazi iz sećanja. Kao da su se pružali k njemu dlanovi starca –njive dečjih radosti. I ta hodžina molitva i taj pričinjeni očev glas, dlanovi i zagrljaj, sve ga je zvalo, molilo, da se vrati snovima prošlosti.

Ali on nije hteo da konac svog života ušije u onu tamnu četvrtastu zakrpu planine - jedinu njivu koju mu otac ostavlja u nasleđstvo. S nje ne skine žita ni pola godine porodicu da prehrani, a zatim sleduju tuđe njive i livade, večno u nadnicu. Iz takvog sanjarenja tada ga i probudi nečija reč. Kraj vatre je stajao čovek.

"Mladiću..." Čuo je prvu reč njegovog pitanja, i prepoznavši boju glasa, dugo nije mogao da se trgne. Kao da je iz snova izašao, otac je stajao pred njim. Sukneno odelo kao premočeno u boji noći, bisage preko ramena, u ruci štap, a glava umotana u beli veo kao da se snežni vrh planine otkinuo i sašao.

„Jesi li se umorio, oče?“ – odvaži se naposljetku. Tri meseca nije išao kući i plašio se, otac je ljut na njega – Bože, kako me je ovde pronašao?

„To si ti, sine Behrane“, začudi se. Behran je iščekivao da će se trgnuti, spremi se za zagrljaj. Ali je starac ostao ukočen.

„Ja moram, sinko, sad božji obred da izvršim. Danas je sveti dan, pa sam sišao sa sela da klanjam. Vratću se, da se izrazgovaramo, a ti me sad povedi u našu džamiju. Sećaš se, pričao sam ti, naš bogati predak je ovde sagradio džamiju? Ja nisam znao da ću te sresti ovde u rani sabah, nego sam svratio da pitam za džamiju. Obnevideo sam, ovo se izmenilo, pa ne mogu da pogodim...“

„Zar nisi dosad čuo, oče, da smo tu džamiju srušili? Na njenom mestu sada je ova fabrika...“ Hteo je dalje da mu priča, ali ga starac s jekom u glasu prekide.

„Jesi li iti, Behrane, rušio s njima našu džamiju? “

„Jesam, oče. “

“Bogohuliče!“, iz očiju su mu sipile iglice. „Ali, oče...“ hteo je da objašnjava Behran, ali mu je starac s jecajem okrenuo leđa i odmicao kroz progušanu tamu. Samo se čuo udarac štapa o pločnik...

„Otiću na leto, čim dobijem godišnji odmor,“ reši Behran. Prelomiće se srce starom. „Zar on može opstati usamljen, bez jedinog sina? Dovešću ga ovde u grad, da živi sa mnom...“

Zora se javila na horizontu kao utroba prezrele naprsle lubenice i suzila rasplinuta obličja predmeta. A na sireni fabrike pokulja prvi pramen pare i zvuka.

„S ovih visina silaze vode i putevi. Odronjava se kamenje i ljudi. Visina blizu neba – daleko od hleba“, mislio je starac i gledao u kuće starog naselja. „Koliko puta se ovo kamenje užiđuje pa survano urasta u zemlju. Posle mog odlaska još jedna će duvarina čučati. Al život ne može da se zatre na ovoj planini. Nikad – kao ni gora, koju večito seku i vuku odvade.“

Starac je ležao na njivi. Sutra, čim osvane zora, doćiće komšija, da mu na kolima sagnaju prtljag do ceste što se nalaktila u dnu sela. A odatle lako: kamionom do novog stana u grad. On se iskrao iz porodice, došao da se poslednji put raželi zemlje, koje je celog veka bio gladan. Da zagri toliko voljenu njivu, koja mu se nastavljala na čelo i dlanove. Kao da su predosećali rastanak plavokosi momci – ječmove vlati sagibale se, ticale ga, šumeli milinu, mirisali vrućim razlomljenim ječmenim hlebom. Odisali krvlju njegove mladosti, koju je pretočio u brazde ove njive, da iz zrnja ogrezla u njoj svakog leta regrutuje tu gipku vojsku za rat s glađu. Sedamdeset puta on je njivu presvukao tankom bojom oranja. Sedamdeset porođaja belih snova sitosti. Pod njegovom rukom ljeskala se kao ugojena junica, a osiljeno, omlećeno zrnje u klasovima cepalo je zelenu košulju između sebe i sunca. Krv je nadolazila u damare, svaki šum šaptao mu je prekora predaka, što je predao to saće, otac ga sinu iz ruke u ruke dodavao, nikad dojedeno.

Tama ga pokri, njiva mu postelja i žena... Njiva mu majka i kćer. Kao da je rastao leđima za zemlju, postajao brazda iz koje su se izlegle sve druge brazde. Ako ustane, sve će za njim zagmizati.

U misli mu udario san. San - vuk, crnu jagnjad briga poklao. U snu ispod sklopljenih trepavica rasklopio se mučan dan davne mladosti: Navrće vodu na okutnjicu. Jedri na krilima raskopčane košulje. Tesno mu je od snage među brdima. Ispod motike odvaljuju se krupne busike. Uspravi se. Da umine bol u krstima. Pogleda u sunce: Nije za njega bilo nadničarsko. No se prebrzo kotrljalo. Uzdahnu, pogleda na planinu, oko nje su kao jastrebovi obletali oblaci i krenu njihov bujlik ka selu. Iz njih se bela platna razmotaše. Kiša se rojila. Sitnež prsnu oko njega, pa krupne ledenice zaigraše.

Prelomljene vlati presamićivale su se u strukovima. I tada reka odozgo zagmiza. Popila snagu planine. Raskopčala se, preko obala vodene kujruke prebacuje. Njemu u grudi vruće bode sečivo strepnje: „Zagrišće njivu kao poslasticu“.“ Olovna se reka sa hukom

javlja niz dolinu. On leže ispred njive, ispred reke. Sobom joj označio među. Gmizala je k njemu namreškana kao bičji vrat. On diže ruku, zapreti joj kao zmiji – i rasani se. Poče drhtati od sna od noći.

„Moje su ruke sad krhke za tebe, njivo. Ti ne stariš kao žena. Ti uvek hoćeš momka. Moj sin, Behran, neće da prostire svoju mladost po tebi kao ja. On voli buku fabrike nego mir tvoje sirotinje. Komšijina si od sutra. Požudno smo gledali jedan drugom preko međa. Prisluškivali noću kradom pod prozorima ne zbori li koji o prodaji. Kad mi izbroji pare za tebe, kao neiskusna zver na goleti, osmeh mu istrča na usne. Srce mu je okrupnjalo. A sutra će na ispraćaju tobož plakati...”

„Oče, oče” – pridizao i treznio Behran. “Zar si na njivi prekonačio? Komšije te traže da se oproste.”

Ali starčeve ruke do zglobova behu zarivene u njivu. Grčio se, otimao od sebe, od zemlje.

(Nagrađena prvom nagradom, na anonimnom konkursu. POLET – Srednjoškolski list za književnost, nauku i umjetnost, Godina VII, Zagreb, listopad 1959, broj 2)

Esen Pojatić

Poklon priča

Nada Bukilić

VASILJ

Vasilj je odmarao u miru i tišini već deset dana. Prikupljao je snagu za veliki poduhvat. Namjerio je da kopa tunel. Dug tunel. O tome treba dobro promisliti. Ne kopa se lako takav tunel.

A ako je išta Vasilj mrzio, bila je daljina. Posebno ona varljiva daljina – onaj privid, kada je nešto oku blizu, a, u stvari, do tamo nikad stići – to ga je krajnje izluđivalo.

Njihova kuća, roditeljska, bila je na samom vrhu grozda koji se spuštao od privršja brda do lugova u podnožju. Kuće, grožđeva zrna niz brdo, zbijene pet-šest udesno i sedam-osam ulijevo, onamo niže dvije-tri, a onda dvadesetak sredinom, i opet nadalje slično raspoređene, nizale su se sve do kuća u lugovima. Cijepajući lugove, tekla je rijeka, premošćena i prilično lijena. A sa one strane mosta je drugo brdo i na njegovoj nozi sami centar sela: kuće, kavanice, zatim gvoždara, pošta, opet kuće i prodavnice. Iza njih, pitominom i suncem pomamljene krošnje iz kojih proviruju i drugi krovovi. To je bilo cijelo selo, a po Vasiljevom mišljenju, to je bilo dovoljno za cijeli svijet. Na samom kraju sela, baš tamo gdje rijeka skreće udesno – usamljeno je stajala škola. Ta škola je bila od njegove kuće najudaljenije mjesto do kojeg je Vasilj, kao dječak, morao dolaziti. A morao je. Sa prozora svoje sobe, Vasilj je odlično vidio i krov i prozore škole, i mogao je da prepozna onog ko bi se, može biti, u tom trenu našao pred školom. Svejedno, do tamo mu je trebalo bezmalo sat vremena. Varljiva slika sa prozora, varljiva.

Silazi, silazi, skreni desno, pa lijevo, opet silazi, pa poskoči, potrči, pa hodaj i hodaj do škole. Zato je povratak kući bio još teži. A svak mora kući.

Od tada Vasilj muku muči sa daljinama.

I, evo, opet ga daljina našla.

Morao je da odredi smjer kopanja, da procijeni, s obzirom na

mjesto na kojem se nalazio, dokle smije kopati pravo, a odakle će tunel usmjeriti ulijevo. I koliko će poslije moći da nastavi pravo. Gledao je ka istoku, baš tamo su mu stopala bila okrenuta, što znači da se morao samo okrenuti obratno i to će biti pravi smjer. Bar za ovaj početni dio tunela.

Znao je da će neminovno kroz zemlju na svašta nailaziti. Recimo, na jako i žilavo korijenje drveća. Korijen velikog drveta jak je i teško savladiv. Znao je to Vasilj. Eeéh, malo li je šuma raskrčio za svoga života! I samo što se toga prisjetio, kroz misli su mu zaplovile raznobojne lađe uspomena; u njima puno glasova, zvukova, smijeha i vike; u ponekoj bijaše i očiju i pogleda, u ponekoj i poljupci, zašto kriti?

* * *

Vasilj je bio vrijedan, valjan radnik. Niko kao on nije mogao tako spretno i precizno oboriti visoko drvo. A ni odabrati koje je najbolje za sječu. Samo, Vasilj nije udarao sjekirom tek tako – on bi stablo najprije zagledao sa svih strana, dobro bi mu opipao koru i priljubljen uz njega, gledao bi dugo, dugo u krošnju iznad sebe; brojao bi velike, debele grane, piljio u list i grančice, tražio gnijezda i osinjake. Nakon toga bi se drvetu obratio ljudskim, biranim riječima, kako se to lijepo kaže. Objasnio bi bukvi ili ceru ili kakvoj brezi, sa dubokim poštovanjem, zašto je tu; rekao bi im, na primjer, koliko puta je prošao pored njihovog stabla, od kad ga pamti, je li kad sjeo pod taj hlad i sa kim, ili bi iskreno rekao da je tu prvi put i da nije znao da je tu uopšte raslo, ali – eto, došlo je vrijeme da bude posječeno. Tek tada bi podigao sjekiru...

I sjećanja su varljiva i mučna. Vazda nadigraju čovjeka. Evo, i Vasilja su te lađe uspomena prebacile u doba kad je sa ženom podizao sinove, pa onda i u one dane kad su djeca odrasla i otišla na školovanje i više nijesu bila djeca... Zazvečala mu je u glavi cijela kuća, prazna nakon njihovog odlaska, i zaigrale vezene pristaklice pred očima; pomislio je da će sva ta prozorska stakla iza njih, i sva-

ka čaša i oni ženini bokali, i sav svijet, da popucaju i da se raspu u hiljade i hiljade komadića, pa da se razlete na sve strane, i da ništa više neće ostati u tom njegovom svijetu onakvo kakvo je on volio: poznato, svoje i blizu.

A opet, i to je minulo. Naučio je da živi i tako. Čovjekov život i svi ljudi koje tokom njega srijeće i voli, prolaze. Prolaze kao pijesak kad ga ovlaš dohvatiš šakom, i tek poneko zrnce ostane negdje između prstiju i dlana, koliko da čovjek zapamti da je jednom živio. I sad kad je o tome mislio, Vasilj se sjetio da će i tokom kopanja tunela, vrlo moguće, naići na pjeskovito tlo. Neka je sve oko njega brdovito, neka je i ravno, opet može naići na pijesak. A u tom slučaju, tunel se može urušiti. I o tome treba misliti. Uostalom, koliko je on bliskih prijatelja imao, sa koliko njih je dijelio dane, tajne, čuđenja i radovanja, pa se, eto, vremenom potrošiše i prosuše. I zemlja se tako troši, izjeda iznutra, pretvara u nešto što prije nije bila...

Dok bude kopao tunel, naići će, nesumnjivo, i na vodu. Možda bude sreće, pa ju nekako zaobiđe, ali, koliko on zna, to će biti teško. Voda je taman kao ona njegova žena – kad joj se najmanje nadao, ona se pojavljivala pred njim. I sad je pred njim, evo – sad dok razmišlja o tunelu. Što bi ona sad rekla? Ta žena. Njegova.

Eh, kakva je ona bila! Vidio ju je samo jednom, slučajno, i to baš kad je cijepao drva pred zimu. Prošla je pored njihove kuće, pa uzbrdo, i ko bi znao gdje dalje. Ali, Vasilj nije mogao izdržati – spustio je sjekiru i krenuo za njom. Nosila je poveći zavežljaj, kao što su sve djevojke sa planina nosile kud god bi ih poslom poslali, i nije mogla biti brza kao on. Sustigao ju je, zaustavio. Ona ga je šibnula takvim pogledom, da su mu se i prsti na nogama smrzli. Tada je shvatio da je gotov. Ništa od nje nije saznao. Ni ime. Dvije godine ju je tražio na sve strane i kad se uvjerio da ona sigurno živi negdje daleko, odustao je. Zagledao je i osvrtao se za drugima, koje su u međuvremenu odrastale. Od pristojnih čobanica u opancima i šarenoj robi, bivale su lijepo očešljane, smiješne gospođice u crvenim i plavim haljinama, u cipelicama i sa tašnama preko ruku. Bilo je lijepih, bilo je veselih i

razgovorljivih, ali nijedna nije gledala onako kao ona prva. Spuštale su oči ili dizale nos, podrugljivo se smješkale ili, bez ikakvog obzira, zurile u njega širom otvorenih očiju, i njemu se činilo da je svaka spremna da ga k sebi namami, da bi ga na miru pojela.

Jednog dana je sa drugovima bio na lugu, uz rijeku. Sjedio je na obali i kamenčićima gađao momke koji su se kupali. Ponekog bi pogodio u glavu ili u golo rame i pogođeni bi zaskakao raskrečenih nogu kao žaba, zamahnuo bi kroz vodu, da se udalji od dosadnog Vasilja, koji nije znao plivati. Svi su se smijali, Vasilj najviše. Momci su zaplivali podalje, a on je ostao sam i zamišljen. Po staklenoj površini vode treperilo je trunje, sitnež i svi drugi tragovi obala uz koje je rijeka prolazila, drhtale su slučajno pokvašene bubice i putovale dalje, kotrljajući se preko neba i rijetkih, bijelih oblacića u vodi; i baš tada je, blizu zamisljenog Vasilja, sjela ona. Onakva kakvu je zapamtio prvog dana – u opancima, u šarenoj košulji i sa zavežljajem na koljenima. Gledala je u drugu stranu, kao da je sama i na obali i na svijetu. Odjednom je ustala i krenula ka vodi. Raskopčala je par dugmadi na košulji i Vasilj je pretrnuo. Tako sad trne zbog kopanja tunela. Uplašio se da će sve sa sebe svući i zaplivati. Baba mu je pričala da ima takvih djevojaka koje se samo čine djevojkama, a uistinu su vodene vile, i zato se u prolasku po zemlji rijetko vide. Kad bi čovjek obratio pažnju, vidio bi da brzo hodaju, ne zato što su hitre, nego zato što ih stopala bride od zemljine suvote.

No, ona se samo sagla, zahvatila malo vode, pokvasila je vrat i mokrom rukom zabacila kosu sa jednog ramena na drugo. Dohvatila je onaj zavežljaj i krenula niz lug. Sad mu nije mogla umaći. Vasilj je osjećao – njoj bi dozvolio, ne samo da ga pojede, nego, ako hoće, da ga sažvaće i ispljune.

Sve poslije tog dana bio je njihov život. I bio je lijep. Gore, u posljednjoj kući na privršju brda.

Kad su im sinovi otišli, jedno za drugo su smišljali i šale i svađe, i radosti i male pakosti, da ispune noći i uveličaju dane koje su dijelili.

U toj podjeli vremena, bez otpora i otimanja, Vasilj je ostario. Usuđivao se samo jednom nedjeljno sići do sela. Našao

bi već na mostu ponekog svog ispisnika, rođaka ili poznanika, i završili bi za stolom pred omiljenom kafanom. Tu su, pod platenom nadstrešnicom, pričali poznate priče, samo bi one svake sljedeće nedjelje, ne mijenjajući sadržaj, dobijale sasvim novu poentu. Zato su prisutnima bivale nove. Te novine je Vasilj kasnije prepričavao svojoj ženi, a ona je strpljivo slušala, smijala se kad je trebalo, klimala glavom kad bi joj se učinilo da je za to pravi momenat i, da mu učini zadovoljstvo, molila bi ga da joj još jednom ponešto ispriča. Svi Vasiljevi rođaci i prijatelji su se zbog tih priča vrtjeli po njihovoj kući, sijedali na one njihove jastuke, peli se na police ili se klatili sa čiviluka, i žena bi se smijala i smijala, i tako smijući se, zaspala bi, zaobljenih i rumenkastih obraza kao da je mlada. Vasilj bi joj uzeo pletivo iz ruku, naslonio ju na jastuk i zaspao pored nje, kao što zaspiva svaki čovjek iza kojeg je lijep dan.

Ona, ta njegova žena, češće je silazila do sela. I u starosti vilinski hitra. Morala je otići za novine, za duvan i za hiljadu drugih stvari o kojima samo žene misle.

Jednog jutra uoči zime, Vasilj se prvi probudio. Skoro da se obradovao tome. Htio je da sam skuva kafu za njih dvoje. Lagano je zatvarao vrata sobe i vidio kako se njegova žena okreće na drugu stranu jastuka. Kad je kafa bila gotova, otišao je da je probudi. Ali, buđenja više nije bilo...

Javio je sinovima i oni su došli da sahrane majku. Kao za inat, dan sahrane je bio leden i vjetrovit. Okupljenom narodu se žurilo kući. Dok su spuštali kovčeg, počela je i kiša. Brzom sahranom njegove žene, Vasilj je znao, završio se njegov dugi život.

Kako nije mogao dugo opstati sam, sinovi su se dogovorili da podjednako podijele obaveze i da starac bude pola godine kod jednog, pola godine kod drugog. Vasilj je prihvatio. Ali, starost sabijena u njemu, pitala se: jesu li, ipak, to mogli da mu objasne i obrazlože pogodnijim, ljepšim i biranijim riječima? Pa potom da podignu sjekiru?

* * *

Uz pomoć mlađih rođaka, sišao je do mosta. Tamo ga je čekao sin. Ušavši u njegova kola, Vasilj se okrenuo i zagledao u visoko i široko brdo pred sobom, u onaj grozd kuća i u groblje postrance. Kiša je opet udarala kao mahnita, a još mahnitije od nje, udarale su Vasiljeve grudi i sjeklo ga je pod rebrima kao što je on nekada sjekao drveće. Začuo je ječanje i huk drveta koje mu je, ogromno i teško, palo na koljena. Stari Vasilj je zaplakao.

Već za sat vremena stigli su u kuću Vasiljevog sina. Sve je tu bilo kako treba, ali Vasilja je mučila stara boljka – ta prokleta daljina. Sjeo bi pored prozora i posmatrao ulicu, prolaznike i automobile, što mu ništa nije značilo. Bili su to dugi, besmisleni sati uz prozor. Najbliže poznatom i bliskom bila je platnena nadstrešnica prodavnice preko puta. Kad su je postavili, silno joj se obradovao – ista takva je lepršala nad stolovima u njegovoj negdašnjoj kafanici. Sa tog platna, kojemu je skriveno i starački nježno slao poljubac svakog jutra, mogao je u svojoj uobrazilji da vidi kako taj njegov poljubac polijeće dalje, preko krovova, i sve dalje, tamo iza planina, da bi se vratio ka lugovima, kući. Ali, i ta mala, najmanja i jedina moguća utjeha u Vasiljevoj usamljenosti, usahla je kad je drugi sin došao po njega. Obaveza je obaveza.

On je živio još dalje, u drugoj državi. Putovali su skoro pet sati do tamo. Izmrčvaren i tužan, stari Vasilj je ušao u sobu koju su mu pripremili. Izuo je cipele i legao. Niko se nije iznenadio kad su ga sjutradan pronašli mrtvog. Iznenadio se samo on. Najprije mu je laknulo.

Njegov sin je kratko zaplakao, istjerao djecu iz sobe i pozvao pogrebno preduzeće. Vasilj se tada obradovao – konačno ide kući.

Ali, nije bilo tako. Sin je uzeo sjekiru u ruke i odlučio da Vasilja sahrane tu, na nepoznatom mu groblju. Jer, tako brz povratak kući bio bi pretjerani trošak i rizik. Zima je, snijeg, poledica...

Gurnuli su kovčeg pod ploču i to je bilo sve. Daljina je uzela svoje. Ne varajući.

Na Vasilju je da kopa.

VEĆE NAGRAĐENIH PRIČA

Prvu nagradu Festivala za piču inspirisanu Bihorom-zavičajem, osvojila je priča **Okamenjena Senade Užičanin** iz Tuzle, drugu **Kako nastaju priče Emine Selimović** iz Zenice, a treću priču **Rane**, autorke **Ivone Grgić** iz Tuzle. Nagradu za autentičnost pripovijedanja zavrijedila je priča **Tišina Dina Lotinca** iz Sjenice. Ovo je saopšteno tokom književne tribine pod naslovom "Veće nagrađenih priča" u Petnjici, 16. avgusta, koju je u okviru projekta "Žubor Bihora i KazivArt-a" organizovala Nevladina organizacija Centar za kulturu – Bihor.

Program je započet poezijom koju su nadahnuto govorili pjesnici **Kristina Babić** i **Gordan Čampar**, a nastavljena svečarskim obraćanjima nagrađenih prozaista Emine Selimović, Dina Lotinca i drugih gostiju večeri.

Stručni žiri za ocjenjivanje, po Konkursu pristiglih priča, radio je u sastavu: prof.dr **Nadija Rebronja**, prof. dr **Azra Hodžić-Čavkić** i **Nada Bukilić**, koja je bila predsjednica žirija.

„Za najbolju priču, sa najviše zbirnih bodova, izabrale smo priču **Okamenjena**. u kojoj poznata predanja (uobičajena u širem podneblju) dobijaju glas žene, sa tonom koji svaku riječ boji skoro

Senada Užičanin

Emina Selimovic i Enver Rastoder

gotičkom atmosferom, čime je, u stvari, opisana duga istorija samožrtvovanja žene, ali i tuđe (muškarčevo) žrtvovanje žena, kao najprikladnijih „objekata“ za žrtvu, radi nekog cilja, zamišljenog višim od svega, a to znači, prevashodno, višim i važnijim od žene“, saopštila je, pored ostaog, Nada Bukilić.

Drugoplasirana priča **Kako nastaju priče**, svojevrsna je porodična storija o djedu inadžiji, o njegovom nadgornjavanju sa jednim velikanom pisane riječi, istinita ili izmišljena, ipak jeste i omaž Ćamilu Sijariću i, mimo njega, zanimljiva pripovijest o tome kako se i riječi mogu pogubiti i zaboraviti, kako se i jezik može prosijati kroz sito vremena, te time udaljiti čovjeka od onog njegovog suštinskog i jedinstvenog...

Trećenagrađena priča **Rane** u kojoj nakon zastrašujućeg naslova slijedi jedna prilično duhovita i vrcava priča o nekoliko neuobičajenih dana u životu jedne „obične“ žene, koja uz peripetije postiže svoje ciljeve. A kada ih postigne, sav njen trud, sve njene želje i cijeli njen svijet opet se završavaju u onoj istoj avliji odakle je i krenula da traži rješenje za svoju žensku nevolju, koja muči sve žene svijeta i kada su „obične“ i kada su „neobične“: da lijepo izgleda na važan dan.

Nagrada za autentičnost pripovijedanja pripala je priči **Tišina**, jer je napisana lijepim jezikom, čiste je strukture i vrlo autentično dočarava određene običaje. Osnovni motiv ove priče je očaj majke koja je bila prinuđena da bira između dva sina kojeg da spasi, da bi joj upravo taj „spašeni“ nastradao vrlo brzo. A onaj ostavljeni, zamišlja ga majka, prvi hoda za mejtom tj. za njom mrtvom, dok ju nose ka mezarju. Osim jezika, ova priča ima i etnoloških zanimljivosti, a u odluci nam je pomoglo i to što je polučila visok broj bodova“, pojasnila je Bukilić.

Žiri je pored nagrađenih pohvalio još šest rukopisa, koji su bili u tijesnoj konkurenciji za priznja i saopštio, da priče u cjelini potvrđuju nezaobilaznost žena – junakinja svih naroda i svih doba, u svim književnim djelima, od lirske poezije do najobimnijih epova i romana.

Obrazlažući Odluku žirija na književnoj svečanosti u Petnjici, Bukilić je stoga naglasila da mimo nagrađenih, pažnju valja posvetiti i drugim pričama. Posebno priči **Trava**. Nesvakidašnji, neočekivani i prelijepi lirski zapis o djetinjstvu i prolaznosti, kratka

Gordan Čampar

Kristina Babić

Nada Bukilić i Esko Halilović

Dino Lotinac i Dženisa Mujević

je, zaista kratka pjesma/priča oko koje su se takođe „lomila koplja“. ***Bihorski Muslihun-aga, Kolačarska radnja, Voz smrti „Lovćen – 671“ i Grad i đavo*** će vam takođe pružiti istinski čitalački doživljaj. Svaka na svoj način, ove priče upotpunjuju psiho-sociološki portret, ne samo bihorskog ili bošnjačkog čovjeka, ne samo balkanskog insana (koji neđe ima zavičaj), već onog kakav je uopšte u našoj svijesti taj božji stvor, taj Čovjek – žena ili muškarac, onog kakvog svako od nas, u svom (ne)sveznanju, zamišlja da može sresti bilo kad i bilo đe na ovom vilajetu“, kazala je Nada Bukilić.

Nagrade laureatima (plakete i diploma, koje je pratio i adekvatan novčani iznos) uručili su predstavnici organizacija koje tradicionalno podržavaju “Zavičajne staze”: **Esko Halilović** (Za-

vičajni klub Bihor iz Luksemburaga), **Enver Rastoder** (Bošnjački donatorski Fond iz Luksemburga) i mr **Dženisa Mujević** u ime Bošnjakog vijeća u Crnoj Gori.

Svečanoj dodjeli nagrada, iz opravdanih razloga, nijesu pristvovalе autorke prvonagrađene i trećenagrađene priče, Senada Užičanin i Ivona Grgić, već su se organizatorima i publici obratile video porukama i zahvalile na priznanjima koja su im ukazana.

Zahvalnost Žiriju i organizatorima festivala "Zavičajnestaze" uputio je i **Dino Lotinac** te naglasio da nagrada potvrđuje vrijednost autentičnog pripovijedanja i važnost čuvanja našeg nasljeđa. "Ova nagrada mi je podstrek da nastavim pričati priče koje povezuju ljude i čuvaju duh zavičaja", kazao je Lotinac.

"U suštini, sve nagrade su motivacija autorima da nastave pisati još bolje. A nagrada *Bihorska vila* je posebna, u kontekstu da same autore vraća i podsjeća na njihove vlastite korijene, na identitetska pitanja, naglasila je **Emina Selimović**. "Pjesnik Tomas Stern Eliot je u svojoj poemi zapisao da su *vrijeme prošlo i vrijeme buduće, oba sadržana u vremenu sadašnjem...* Eto, to je za mene ova nagrada, trenutak u kojem su osvijetljene naša prošlost i naša budućnost", poručila je Selimović uz zahvalnost i organizatorima Festivala i žiriju za podsticaj mladima, koji mijenjaju književni pejzaž u regionu.

Iste večeri održana je i društveno-humoristička tribina "Udavismo se u plitkoj pameti" na koju su predstavljene bogate publikacije Festivala crnogorskog humora, satire i karikature u Danilovgradu, knjiga *Aforizama* **Jasmina Ćorovića**, stvaralaštvo **Velizara Radonjića**, dramskog pisca, satiričara i hroničara. Učestvovali su **Mirsad Rastoder**, **Dagan Mitov Đurović** i **Velizar Radonjić**.

Program je održan u znaku projekta "Žubor Bihora i KazivArt-a", te su promovisana dva nova izdanja, zbornik priča *Žubor bihora* i časopis *KazivArt*, koji su štampani uz podršku Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava.

Petnjica 16. avgust 2025.

ŽUBOR BIHORA I KAZIVART

U okviru osamnaestog festivala "Zavičajne staze", u Petnjici je 8. avgusta 2025. održana književna tribina, pod naslovom Žubor Bihora i KazivArt, na kojoj su o zborniku nagradjenih i odabranih priča govorili Salko Luboder, Marko Radojević, Sajma Feratović i Rebeka Čilović. Knjiga sadrži 22 priče inspirisane zavičajem, autora iz Crne Gore i regiona.

Kako reče Luboder „Zbornik žubori žuborom književne ljepote i umjetničke vrijednosti, jer priziva književne stvaraoce sa širih prostora da Bihoru posvete umjetničku imaginaciju, duboku misaonost i uzvišene riječi.“

Pjesnikinja **Rebeka Čilović** je, na početku predstavljanja knjige smisleno proširila fokus razgovora o odnosu tradicije i savremenog u književnosti, odnosno pitanjem; *Dali je svaki autor, „čuvar tajne prošlosti i prorok budućih dana“...*

- Ovaj Zbornik priča, izbor sa prošlogodišnjeg festivala, nudi raznolike pripovjedačke glasove, ali zajednički imenitelj većine priča je duboka ukorijenjenost u kolektivnom pamćenju, mi-

Marko Radojević, Rebeka Čilović, Salko Luboder, Sajma Feratović

Ljerka Petković

Safet Hadrović Vrbički

tologiji zavičaja i targičnoj historij, od Šahovića preko Štrbaca pa sve do individualnih drama porodica rastrzanih između modernog i tradicionalnog na opisanom prostoru življenja“-kazala je prof.jezika **Sajma Feratović**. „U tom smislu gotovo svi autori, zastupljeni u zborniku „Žubor Bihora“ svjesno ili intuitivno, nastupaju kao čuvari prošlosti iznoseći pred čitaoce ono što bi historija, porodica ili pojedinac najradije potisnuli ili zaboravili. Junaci u pričama najčešće su ljudi poraza i otpora, – oni koji nikako ne uspijevaju, oni koji su žrtve vlastite sudbine, društvenih okolnosti ili pogroma. Prolaznici veličanstveni po ljudskoj snazi, trpljenju, nadi i vjeri da će pamćenjenje opravdati njihovu žrtvu“ kazala je profesorica Feratović.

- U vremenu kada se sve više oslanjamao na digitalne alate, kada vještačka inteligencija piše tekstove, analizira stilove i generiše sadržaje, zavičajna književnost ostaje prostor autentičnog ljudskog izraza. Ona ne imitira emocije – ona jeste emocija. Ne simulira sjećanje – ona ga čuva – naglasio je u nadahnutom izlaganju profesor, **Marko Radojević**. „Pisac zavičaja, poput autora u Žuboru Bihora, jeste čuvar tajne prošlosti. Njegove riječi su most između generacija – između onih koji pamte i onih koji tek uče da pamte. Ali pisac je i prorok budućih dana – jer pokazuje

Dr Esko Muratović

da se identitet ne gradi samo u velikim gradovima, već i u tišini planinskih sela, u jeziku koji se ne uči u školama, nego u kući, na posijelima, pašnjacima. U tom smislu ova knjiga nije samo književno djelo – ona je kulturni otpor zaboravu. Dokaz da tradicija može da živi u savremenom svijetu, ne kao ostatak prošlosti, već kao inspiracija – kazao je Radojević.

Publicista **Salko Luboder** posebno se osvrnuo i na sadržaj petog broja časopisa KazivART (koji je u štampi) i naglasio da ova publikacija donosi aktuelne tekstove koji su zapravo hronika i analiza aktuelnih dešavanja u kulturi i umjetnosti kod nas i u regionu. Prevladavaju teme od značaja za kulturu, umjetnost, identitet i kulturnu baštinu bošnjaka ali i opšte univerzalne vrijednosti.

Vjerna publika

„KazivART je svojevrsna draguljarnica/dževahir kutija, u kojoj se čuvaju dragocjenosti kulture, tradicije i identiteta bošnjačkog naroda, vrijednosti interkulturalizma i univerzalnog značenja“-kazao je Luboder.

Festivalski njegovana publika toplo je pozdravila učesnike tribine, a pisci zastupljeni u „Žuboru“, **Ljerka Petković, Esko Muratović i Safet Hadrović Vrbički**, u ponukanim obraćanjima su se zahvalili organizatorima i uredniku Festivala „Zavičajne staze“, Mirsadu Rastoderu, što su im omogućili da se u Bihoru godinama sretaju sa najznačajnijim umjeticima u regionu.

Objavljivanje knjige „Žubor Bihora“ i 5. broja časopisa KazivArt podržao je Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava.

E.P.

UDAVISMO SE U PLITKOJ PAMETI

U okviru **XVIII Festivala priče „Zavičajne staze – Bihor 2025“** i programa „**Žubor Bihora i Kazivart-a**“, 16. avgusta 2025. u Petnjici je održana društveno-humoristička tribina na kojoj su predstavljene sadržajne i motivacione bliskosti sa **Festivalom crnogorskog humora, satire i karikature**, jer i jedan i drugi festival promovišu satirično stvaralaštvo, otvaraju aktuelna društvena pitanja, prizivaju najbolje i one koji to mogu biti. Oba festivala se uspijevaju održati zahvaljujući upornosti i entuzijizmu osnivača i organizatora, kao i podršci razumnih, čestitih ljudi, i ne prihavataju ničije tutorstvo. U namjeri da oslobođena misao zabavi i probudi uspavane između prošlosti i budućnosti, promovisane su knjige i sentence brojnih autora, s akcentom na zbornike aforizama **Gluva dolina Velizara Radonjića i Polazeći od sebe Jasmina Ćorovića**, koji je zapisao: *Ubijeden sam da ćemo preskočiti sve evropske zemlje – trideset godina hvatamo zalet!* Aforizmi Ćorovića protkani su svakodnevicom u kojoj duboko i efektno zapaža suštinske devijacije i upozorava na njih. Iz opravdanih razloga nije stigao u Petnjicu ali su njegovi aforizmi toplo pozdravljeni od publike.

Kristina Babić

Početak tribine u Petnjici: Mirsad Rastoder, Velizar Radonjić i Dragan Mitov Đurović

U program naslovljenom "Udavimo se u plitkoj pameti", učesnici su brojnim citatima, poput: *On kaže da ja danas živim bolje no ikad. Valjda on bolje zna*, problematizovali odnos prema kulturi i manifestacijama koje imaju širi značaj.

- U metežno doba, koje decenijama vlada na našim prostorima, priča i smijeh ostaju kao jedini, i to prijeki lijek. Jer, davno je pjesnik poručio: *tako ti je to u nas, glavu diže prazan klas* – podsjetio je **Dragan Mitov Đurović**, osnivač i direktor Crnogorskog festivala humora, satire i karikature.

- Zato, već dvije i po decenije, srećom bez društvene pomoći, Festivalom crnogorskog humora, satire i karikature, koji organizuje Kulturno-informativni centar „Bijeli Pavle“ iz Danilovgrada, pravimo otpor primitivizmu, koji je uzbičio, kako u politici, tako i u mnogim društvenim oblastima. To je *borba sa vjetrenjačama i ljuta trava na lju-tu ranu...* Da smo na tom zadatku uspješni, potvrđuju uvijek puna sala danilovgradskog Centra za kulturu, brojne knjige koje smo štampali i, napokon, humoristički časopis „Žuč“, koji ponekad prati festivalske dane – naglasio je Đurović, uveseljavajući prisutnu publiku sjajnim aforizmima Radomira Rackovića, Luke Lagatora i drugih autora.

- **Festival „Zavičajne staze“ je punoljetan i slobodan.** Može da bira kojim putevima će dalje da brodi, saopštio je urednik programa **Mirsad Rastoder** i podsjetio:

- Rođen je u glavama sanjara 2007., a prohodao 2008. godine i to uz sa film „Moj zavičaj“, kao kulturno-turistička i razvojno-podsticajna manifestacija, sve do juna 2013., u organizaciji NVO Centra za seoski razvoj i Centra za kulturu Bihor. Tih godina, Bihorci su opet priželjkivali Opštinu. I ona je slučajno došla. Slučajno, ako zaboravimo trud, znanje, mudrost i nesebično pegalaštvo jednog broja ljudi, vizionara i entuzijasta, umjetika i zavičajnih patriota, ali i naših prijatelja. Zajedno smo budili i probudil nadu opstanaka na ovim prostorima. „Zavičajne staze“ to i dalje čine, a vi – razmislite.

- Festival čuva duh i dušu Bihora, tematizuje različite segmente života i stvaralaštva i svemu daje karakter univerzalnosti – konstatuju naši gosti. „Bihorski Makondo inspiriše književne stvaraoce i umjetnike sa širih prostora, da Bihoru posvete umjetničku kreativnost, duboku misaonost i uzvišene imaginacije, od kojih čitavim regionom i dalje, Bihor žubori žuborom književne ljepote i umjetničkih vrijednosti“, citirao je Rastoder i nabrojao da je objavljeno: 13 zbornika odabranih priča, 4 izbora poezije, knjiga novela, dvije monografije i 5 brojeva časopisa „KazivArt“.

Nije mi što nas žedne prevode preko vode, nego što nas koriste kao čamce

Knjiga ***Gluva dolina, VelizaraRadonjića***, zbirka je satiričnih priča, aforizama i satiričnih pjesama. U dobrom dijelu, u knjizi su tekstovi nagrađivani na festivalima humora i satire, kao što su: „Nušićijada“ u Ivanjici, „Dani Vuka Bezarevića“ u Pljevljima, Festival crnogorskog humora i satire u Danilovgradu...

- Moja satira pogađa u čelo, među oči. Ne zabada prst u oko, jer nema smisla da nekome izbijem oko. Ja pokušavam da mu pomognem da otvori oči i da progleda - pojasnio je **Radonjić** i citirao uvodnu crticu iz svoje knjige:

*Na početku bješe mrak.
Onda reče Bog: Neka bude svjetlost.
I bi svjetlost.
I opet reče Bog: Neka budu izbori.
I bjehu izbori. A mi smo glasali.
I nasta mrak.*

- Sva nepočinstava na planeti, počela su onoga dana kada smo na izborima glasali umjesto da biramo, opominje Radonjić. – I nemojte se ljutiti ako vam se ne sviđa satira koju stvaram. Ni meni se ne sviđaju pojave koje su mi bile inspiracija za stvaranje satire. Satira i nastaje zbog toga da bi, na jedan malo drugačiji način, ukazala na naše slabosti, sa željom da popravimo svijet kako bi bio ljepše mjesto za život. *Gluva dolina* je jedna slojevita priča o Crnoj Gori, bolje reći slika savremene i sjevremene Crne Gore, onakve kakvu je onaj koji umije da gleda, a uz to je dobronamjeran, vidi sa vrh Lovćena, jer – *Ko na Lovćen ak' imalo sjedi, više vidi no onaj iz Podgorice...*

Iste večeri, Radonjić je poklonio svoju obimnu monografiju ***Hronika graditeljstva u Crnoj Gori*** biblioteci JU Centar za kulturu - Petnjica. Istoj ustanovi, knjige aforizama i satiričnih priča, poklonio je Dragan Mitov Đurović u ime Festivala crnogorskog humora, satire i karikature. Čitaoci u Petnjici, na poklon su dobili i primjerke zbornika priča „Žubor Bihora“ i časopisa „KazivArt“, koji su publikovani uz podršku Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava u Crnoj Gori.

E. P.

Recenzija

Salko Luboder

TKAČNICA ZLATNIH NITI

(Festival priče – Zavičajne staze 2025; „**Zlatni Bihor**“ – izbor sa četrnaestog konkursa za neobjavljenu priču inspirisanu Bihorom, Petnjica 2025.; Izdavač: NVO Centar za kulturu Bihor, Petnjica)

Uskoro će dvije decenije otako se literatura kratke forme Festivala priče Zavičajne staze u Petnjici, poput zlatonosne rijeke, uliva u prostranstva pisane umjetnosti. Oplemenjuje književnu scenu Crne Gore i regiona, etablirajući se kao renomiran kulturni događaj na širokom prostoru. Već prilično upotrebljavana metaforika da su pojedini hronotopi stvaralački inspirativno polje, poput Markesovog Makonda, u dobroj mjeri korespondira sa Bihorom za koji se to zaista može ustvrditi. Istina, Bihor je ujedno i životna stvarnost i magični prostor umjetničkog uznesenja.

Salko Luboder

Odavno se zna i današnje vrijeme potvrđuje da Bihor uistinu predstavlja plodnu njivu literarne inspiracije. Za utemeljenje takve ocjene mnoštvo je razloga. Svojom istorijom, tradicijom, običajima, izdašnošću prirodnih ljepota, nadasve ljudima i posebnim duhom, Bihor se s pravom doživljava kao osobeno parče kosmosa na kojem struje posebna misaona nadahnuća. Zar tome nijesu potvrda i značajna književna imena sa ovoga prostora čija djela ostaju trajno zabilježena na stranicama istorije bošnjačke, crnogorske, jugoslovenske i evropske književnosti. Ranije generacije književnika i kul-

turnih pregalaca sa ovoga prostora se pamte, a stasale su i stasavaju nove, održavajući vrijednu tradiciju književnog stvaralaštva.

Iz tako raskošnog đulistana umjetničke plodnosti iznikao je izdanak pod imenom Festival priče – Zavičajne staze u Petnjici, koji već gotovo dvije decenije priziva književne stvaraocce regiona da mastilom kao mehlemom zalivaju dušu Bihora i Bihoraca. I ne samo njihove duše, već i svih onih koji znaju šta je dobra književnost i stvarnost umjetničke imaginacije. Priče bivaju tematski vezane za Bihor, a i kada se takva veza ne vidi „golim okom“, znajte da ona stvarno postoji. Upletena je i taji u slojevima priča što lebde nad nebom univezalnih vrijednosti koje je ujedno i krov nad Bihorom.

Vrlo kredibilan Žiri u sastavu Nada Bukilić iz Podgorice, dr Nadija Rebronja iz Novog Pazara i dr Azra Hodžić-Čavkić iz Sarajeva, od dva-deset osam pristiglih rukopisa na četrnaesti konkurs za neobjavljenu priču inspirisanu Bihorom, potpisanih šifrom, odabrao je tri najbolje priče i još jedna je nagrađena za autentičnost pripovijedanja. Pored četiri posebno vrednovane, u knjigu koja je pred vama uvršteno je još sedamnaest priča koje, uz blage kvalitativne oscilacije, otvaraju različite pripovjedačke perspektive. Zapravo, priče su širokog tematskog raspona pružajući uzbudljiv čitalački doživljaj.

Sjećanja iz davnih vremena, zavičajna vezanost za Bihor, tegoban život, čežnje i nadanja, seobe, melanholija i nostalgija, neke su od tema koje čine naratorsku okosnicu pripovijesti sadržanih u zbirci „Zlatni Bihor“. Jezik kojim su satkane priče je jasan, pitak, sa uočljivom upotrebom arhaizama koji tekstovima daju patinu i osoben stilski šarm. Modelovane su uglavnom po obrascu klasičnog pripovijedanja. Istina, kod nagrađenih priča uočava se donekle kompleksnija pripovjedačka struktura, što može upućivati i na nešto drugačije oblikovanje teksta.

Uvid u sadržaj zbirke priča „Zlatni Bihor“ upućuje na važnu činjenicu koja potvrđuje da su autori priča uglavnom poznata i kvalitetom osvjedočena imena regionalne književne scene. Pored toga, uočljiva je još jedna karakteristika – zbirka priča „Zlatni Bihor“

obilježena je dominantnom ulogom žena. U sastavu Žirija su tri dame, žene su dobitnice tri nagrade za najbolje priče, a i registar autora bilježi dominaciju žena.

Svakako treba zapaziti da kapije čarobne kuće od priča zvane „Zlatni Bihor“ otvara pripovijest barda bošnjačke i regionalne književnosti Ismeta Rebronje. Zahvaljujući uredničkoj inventivnosti i znalačkom struktuiranju knjige, umjesto uobičajenog uvoda, podastire se sjajna Rebronjina priča u kojoj su protagonisti jedan Bihorac i jedan Čeh. Dok su zajedno vojevali, Bihorac je pričao Čehu da je u Bihoru sve zlatno: brda, potoci, izvori... I samo ko je slijep, ne može to vidjeti. Dobro osmišljenom uredničkom vizijom iz takvog naratorskog izvorišta izvlači se naslov knjige „Zlatni Bihor“, koji samo na prvi pogled može zvučati pretenciozno. Kada se, međutim, razgrnu stranice knjige i zaviri u draguljarnicu od priča, biva jasno da se tu čuvaju čudesni vezovi bihorskog trajanja izvezeni zlatnim nitima. Asocijativni spektar naslova knjige „Zlatni Bihor“ usmjerava na metaforičnu istinu da je Festival priče – Zavičajne staze istinska tkačnica zlatnih niti od kojih se satkivaju festivalske priče poput bihorskog ćilima.

I još jedno zapažanje zaslužuje čitalačku pažnju. Knjigu zaptvara nostalgična, znalački napisana priča „Građevine rušilaca“ tada mlađanog Zaima Azemovića, još jednog barda bošnjačke i crnogorske književnosti. Kao učenik srednje Učiteljske škole u Novom Pazaru, Azemović je 1959. godine zavrijedio Prvu nagradu na anonimnom konkursu zagrebačkog časopisa „Polet“. I ovo svjedočenje toj činjenici zaslužuje poštovanje. Ne zbog Zaima Azemovića, već zbog nas samih,

dajući nam još jednu mogućnost da se legitimišemo kao zajednica koja ima korijene u vrijednim stvaraocima, tradiciji i kulturnom identitetu. Svakako, Festival priče u Petnjici jedan je od oslonaca takvim nastojanjima. I zbirka priča „Zlatni Bihor“ to neporecivo potvrđuje.

Zbog prethodno napisanog u ovom recenzentskom osvrtu, i još više zbog vrijednosti koje nijesu njime obuhvaćene, preporuču-

jem da se zbirka odabranih priča sa četrnaestog konkursa za neobjavljenu priču inspirisanu Bihorom pod nalovom „Zlatni Bihor“, učini dostupnom čitalačkoj javnosti.

Recenzija

Marko Radojević

ZLATNI OTPOR ZABORAVU

Ponekad se pred čitaocem umornim od šablonske književne produkcije i ispraznog verbalizma moderne proze, nađe zadatak koji u isti mah i plaši i obavezuje. Do ruku mi je došao rukopis ove zbirke, da parafraziram jednog jugoslovenskog pjesnika: rijetka knjiga rijetkih autora. Ne kažem to zato što su ti glasovi usamljeni,

Marko Radojević

već zato što su u današnjem vremenu opšte buke postali istinska rijetkost pisci koji stvaraju iz čiste, gotovo organske, potrebe za propovjedanjem i moralnog duga prema sopstvenom korijenu. Ova se knjiga, sabrana oko festivalskog jezgra Zavičajnih staza, pred čitaocem otvara kao širok panoramski snimak jednog prostora i njegovih ljudi, kao arheološko iskopavanje same duše jednog naroda i podneblja, arheološko iskopavanje, kako to lijepo napisa jedan od autora, riječi i jezika. Čitajući ove tekstove, osjetio sam i težinu i ljepotu svijeta koji neumitno prolazi, a koji u ovim zapisima odbija da potone u zaborav, grčevito se držeći za svaku staru riječ, predanje i običaj. Ovo je proza koja se ne trudi da ugađa čitaocu, ona ga privlači unutra, u mračne sobe i ledene planinske mećave, klisure, skrivene kutke, kako fizičke tako i metafizičke, tjerajući ga da osjeti onaj tvrdi ječmeni hljeb sa devet kora i da čuje tišinu koja nastupa poslije ratnih truba i porodičnih lomova.

Zbirka ne pretenduje na to da se hvata u koštac sa velikim temama aktuelnog vremena, ali kroz riječi svojih autora, zapravo

je hroničar sudbina znanih i bliskih, ali i drugih ljudi, koje stavlja u istorijske i socijalne kontekste koji pojačavaju lične drame i ističu teške sudbine: udovičke, sirotinjske, ženske, satkane od grkog i suvog hljeba. Bihor ovdje prestaje da bude samo geografski pojam i postaje simbol, unutrašnji prostor u kome se prepliću dokument i književnost. Književna geografija ove zbirke ima svoje jasne tačke (Bihor, Petnjicu, Berane, Bijelo Polje...) ali njeni unutrašnji vidici sežu daleko izvan tih granica, sve do evropskih metropola. Ta razapetost između praga sa koga se odlazi i tuđine u kojoj se vene, čini emocionalnu i misaonu srž cijele knjige. Ako bismo tražili motive koji povezuju sve ove priče u jednu čvrstu tematsku cjelinu, na površinu odmah izbijaju tri sveprisutna glasa: duboka egzistencijalna usamljenost čovjeka, bolni proces odrastanja i gubljenja iluzija u surovom okruženju, te neumitna, turobna prolaznost vremena koja briše stare običaje i ljude. Zbirka je po svojoj prirodi mozaik različitih stilova, tonova i načina pripovijedanja. Autorski rječnik kroz cijelu knjigu pulsira jednim specifičnim, toplim i zavičajnim ritmom, gdje se uspješno spajaju moderni književni senzibilitet i bogato govorno nasljeđe, čineći da se atmosfera, bilo da je riječ o magli iznad klisure ili memli starinske sobe, osjeća gotovo fizički.

Kada se osvrnemo na strukturu samog zbornika, priče su raspoređene sa namjerom da čitaoca vode kroz različite oblike ljudskih sudbina te zbirka posjeduje dobar unutrašnji ritam i smislen tok koji se kreće od mitskih predanja, preko istorijskih trauma, pa sve do savremenih unutrašnjih lomova. Ipak, ako knjigu posmatramo strogim čitalačkim, da ne kažem kritičkim okom, u njoj se osjećaju izvjesne oscilacije u kvalitetu i pripovjedačkoj zrelosti između pojedinih autora. Motivi kamena, vode, trave i tišine, ženske patnje ponavljaju se kroz zbirku poput nekog refrena, pa se čitalac ponekad može zapitati da li bi čvršća redakcija učinila ovu razjedinjenu strukturu kompaktnijom. Neke priče, prosto, više svjedoče nego što umjetnički oblikuju i dramaturški utegnu materi-

jal, ali ta stilska neujednačenost ovdje ne djeluje nužno kao mana, već je dokaz autentičnosti samog konkursa koji je pustio autore da govore mimo akademskih kanona.

Na samom početku, u prvonagrađenoj priči **Okamenjena** Senade Užičanin, suočavamo se sa mitom o ženi zazidanoj u bedemima grada, koji prerasta u univerzalnu dramu ženskog stradanja kroz vjekove. Autorka ovdje pravi direktnu, potresnu paralelu sa drevnim zidanjem Skadra i žrtvovanjem mlade Gojkovice, pretvarajući lokalni motiv u opšalebalkansku arhetipsku tragediju, gdje mliječna tečnost iz grudi uzidane majke postaje simbol neuništive, žive smrti. Na ovu se dramu, na sasvim specifičan način, nadovezuje priča Emine Selimović **Kako nastaju priče**, gdje se kroz djedovu kutiju sa knjigama Čamila Sijarića otvaraju slike zaboravljenog djetinjstva. Autorka ovdje vješto i prirodno prepliće nit porodične istorije sa esejom o jeziku, stvarajući zagonetnu formu koja ne dopušta površno čitanje, već mami i tjera čitaoca da se tekstu vrati više puta kako bi pohvatao sve skrivene rukavce priče i jezičke arhaizme koji oživljavaju prošlost.

Nasuprot ovim poetskim poniranjima, proza Ivone Grgić u priči **Rane** donosi oštar, opor, ali i prepoznatljiv crnohumorni realizam bihorskog sela pred svatovsko veselje. Kroz lik Hanumice i njen sukob sa modernim dobom termina i novih navika, slikovito prikazan kroz pješačenje kilometrima sa pijace, jer frizerke u kasabi traže nekakve zakazane termine, autorka precizno i bez dlake na jeziku secira patrijarhalne apsurre, donoseći gorku misao da šta god žensko učini ovdje, nikome i nikada ne valja. U dramski najbrutalniju tamu ponire Dragana Erjavšek u priči **Da si bila muško**, slikajući kroz mračnu zimsku mećavu i kuću odsječenu od svijeta, hladnu patologiju oca tiranina koji odbija da pomogne bolesnoj ženskoj bebi. Erjavšek izgovara tešku rečenicu da bi je otac na trepavicama nosio da je muško, čime se ova opora hronika o očajničkom buntu sestara pod terorom, ne uzdiže samo do nivoa starih tragedija i mitova, već postaje univerzalna,

a ne samo bihorska priča o stradanju žene u patrijarhatu, koja se prirodno povezuje sa Okamenjenom sa početka knjige. Zbirka donosi i tekst Saladina Dina Burdžovića, **Voz smrti, Lovćen - 671 još uvijek putuje prema posljednjoj stanici**. Ovo djelo je više potresna ispovijest, nego klasična proza, što i sam autor naglašava u podnaslovu, svjedočeći da su svi akteri ove drame istiniti. Autor je, sticajem sudbinskih okolnosti, sam propustio taj kobni voz koji je dvadeset nevinih ljudi odveo u nepovrat. Iako po svojoj formi nadilazi okvire klasične kratke priče, ovo je jedno od najemotivnijih i najtežih ostvarenja u zbirci, obilježeno možda i najstrašnijom rečenicom u cijeloj knjizi, da je dvadeset putnika te noći zapravo kupilo karte za sopstvenu smrt. Burdžović ne piše sa distance, iz njega progovara preživjeli glas, glas koji odbija da učuti i koji optužuje zaborav kao novi zločin. Sa druge strane, u priči **Tišina** Dina Lotinca, ćutnja prestaje da bude odsustvo zvuka i postaje poseban, opipljiv jezik tuge. Kroz atmosferu majske kiše, oko petnjičke džamije, razvija se strašna tragedija majke Zejne, koja je u ratu morala da bira između dva sina. U njenom bolu prisutan je onaj vanvremenski, iskonski bol majke još od antike, a u njenom strašnom unutrašnjem lomu jasno se prepoznaju tragovi tragizma srodnog Antigoninoj žrtvi i njenom nepokoravanju surovim zakonima istorije i rata. Ovaj zbornik je i knjiga o katarzi, ali i o običnim, svakodnevnim životnim istinama. U zapisu Braha Adrovića **Hoće, ako Bog da**, kroz susret sa stogodišnjim starcem Mujom Mehovićem, prelama se sudbina svih bihorskih seoba, gdje starac koji se vratio sa pola puta iz Turske da otkupi očevinu, donosi vanvremensku mudrost da život u dženetu ne vrijedi ništa ako čovjek sanja rodnu kuću. Taj povratak izvoru nalazimo i kod Božidara Proročića, čiji Jusuf, slomljen kajanjem pred praznom kućom, pronalazi kasni mir u gutljaju hladne vode pored rijeke Radmančice. U priči **Kolačarska radnja** Nikice Banića otvara se suptilna, gotovo čehovljevska drama malog čovjeka, u koju autor unosi i finu crtu beketovskog apsurda svakodnevice, gdje se kroz

porodične rituale i čekanje pokazuje da se život nastavlja i nakon što se sve sruši. Zanimljiv i odmjeren etički motiv donosi i priča Slavka Milića **Bihorski Muslihun aga**, koja na jednostavan način oslikava staro pravilo čojstva, odbranu drugoga od sebe i svojega. Kada agin sin ubije kravu komšiji pravoslavcu, jer mu je ušla u imanje, uništavajući toj porodici jedini izvor prihoda, Muslihun aga, postidjen tim postupkom, uči unuka da se tako ne postupa, a komšiji daje jednu svoju junicu, podsjećajući na onaj unutrašnji zakon koji nalaže da se komšijski odnos i obraz moraju čuvati po cijenu sopstvene štete. **Treće džemre** Mirsade Šabotić je gotovo andrićevska priča o žrtvi, jedna je literalno od najzreljih priča, koja već neobičnim naslovom i njegovim objašnjenjem u fusnoti, odmah uvlači čitaoca u priču, a taj andrićevski momenat provijava već u naslovu priče Senke Rastoder **Ajla, žena koje nema**, a skupa obje priče se nadovezuju na već pomenute o teškim ženskim sudbinama.

Kroz priče poput Đedovićeve **Maglica se povijala**, sa toplim sjećanjem na samouke muzičare, ili prozu Melide Travančić, Faiza-Softića, Senadije Bobić-Hadrović i Nedžada Muratovića, pred čitaocem se sklapa raskošna mozaik jednog vremena u kome su ljudi, uprkos svemu, disali zajedno.

Zbornik se simbolički zatvara poklon pričama, Nade Bukilić **Vasilj**, i Zaima Azemovića **Gradevine rušilaca**, nagrađenom još 1959. godine, koja na briljantan način sublimira sukob starog i novog svijeta kroz sina Behrana, koji u radničkom zanosu stvaranja novog doba (i novog čovjeka) učestvuje u rušenju džamije da bi na njenom mjestu zidao fabriku, i oca čije su ruke do zglobova zarivene u njivu i koji umire na zemlji koje je cijelog vijeka bio gladan.

Sa druge strane, Bukilić u priči „Vasilj“, izuzetno pripovjedački vješto, kroz motiv daljine, pogleda kroz prozor i kopanja tunela, čija se simbolika otkriva tek na kraju, pripovijeda o starcu koji na kraju života sabira svoja sjećanja. Daljina prerasta simbol čov-

jekove usamljenosti i postepenog udaljavanja od svega što mu je bilo blisko: rodne kuće, supruge, prijatelja i vlastitog života. Posebno je snažna završnica u kojoj se Vasilj, nakon smrti, raduje da konačno ide kući, da bi i tada ostao uskraćen za povratak. Tunel koji simbolički počinje da kopa tek nakon smrti, Bukilić u maniru velikog Ernesta Sabata, pretvara u metaforu njegovog posljednjeg puta, koji je ujedno i novi početak, a završna rečenica „Na Vasilju je da kopa“ daje priči gotovo egzistencijalnu snagu.

U konačnosti, Zavičajne staze – Zlatni Bihor nije antologija savršenih priča, nego živi korpus savremene pripovijetke koji ne dopušta ravnodušnost. Ona se može čitati kao vrhunska književnost, ali i kao istorijsko i emotivno svjedočanstvo. Njena najveća snaga je u tome što tjera čitaoca da se suoči sa samim sobom, svojim zavičajem i svojim nasljeđem. U vremenu kada se sve topi u globalnoj kaši, ova knjiga podsjeća da postoje korijeni koji još drže i priče koje moramo ispričati da ne bismo nestali. Zato ovaj zbornik predstavlja mali, tvrd, zlatan otpor zaboravu.

B I L J E Š K E O A U T O R I M A

ISMET REBRONJA, rođen je 26. juna 1942. godine u Goduši kod Bijelog Polja, Bihor, Crna Gora. Nakon osnovne, u rodnom kraju, zavr[io je Učiteljsku školu u Novom Pazaru, posljednji razred, u Foči. Radio je kao učitelj u Goduši, a potom u biblioteci u Novom Pazaru. Pjesme su mu prevedene na strane jezike. Dobitnik je književnih priznanja, među kojima i nagrade "Risto Ratković". Bio je član Udruženja književnika Srbije od 1974. godine. Preminuo je 1. maja 2006. u Novom Pazaru. Objavljene su mu knjige: "Knjiga rabja", poezija (1972), "Izložba", poezija (1976), "Gazilar", poezija (1978), "Sreda i Sreda kći", poezija (1983), Paganska krv", poezija (1986), "Beli unuci" proza (1986), "Keronika" poezija (1991), "Sto i jedna priča", proza (1994), "Jesen praznih oraha", poezija (1994), "Kad forminga ne dosvira", poezija (2002), Suze Lejle Šehović, 2003, Sinje more, 2006, Latice primule, poezija Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori, 2003, Budi nešti da ne budeš ništa (zajedno sa Medisom Kolaković), izbor poslovice i izreka, Nulla insula, 2007, Pad Grčke, 2007, posthumno izdanje, Sokratov pas, etimološke studije, 2009, Magnet i algebra, 2010, Etymologicon (Ismet Rebronja) 2024.

SENADA UŽIČANIN, rođena je u Tuzli, gdje je završila Filozofski fakultet. Učestvovala je na međunarodnim naučnim skupovima i konferencijama. Postigla je zapažene rezultate u oblasti dramskog odgoja u radu sa djecom i mladima i dobitnica je brojnih nagrada i priznanja. Na 22. Festivalu dječijeg teatra BiH za predstavu "Sretna porodica" dobila je Nagradu za originalni tekst, predložak ili ideju predstave. Dobitnica je Godišnjeg priznanja za postignuća u području dramskog odgoja za uspješno stvaralačko i stručno-metodičko uvođenje dramskih tehnika u nastavni proces i obrazovanje djece i mladih ljudi, što je polučilo izvanredne rezultate, a koje dodjeljuje Centar za dramski odgoj Bosne i Hercegovine (CDOBiH) te Međunarodne nagrade za doprinos razvoju dramskog odgoja „Grozdanin kikut“.

Nominirana je za Nagradu za inovativne nastavnike koju dodjeljuje COI SBS. Dodijeljena joj je titula „Najbolji nastavnik EX YU“ od Asocijacije najboljih nastavnika EX YU. Dobitnica je nagrade za osvojeno prvo mjesto na književnom natječaju „Musa Ćazim Ćatić“. U oblasti poezije dobitnica je nagrade „Avdo Mujkić“. Sudjeluje u zajedničkom izdanju „Silasci u godine“ - Zborniku 28. pjesničkog memorijala Avdo Mujkić i Zborniku 29. pjesničkog memorijala Avdo Mujkić 2020 - „Jer govor san produbljuje“.

Udruženje za kulturu - Nova svjetlost Sarajevo dodijelilo je nekoliko certifikata za kvalitet pjesničke kreacije i Zlatnu povelju – Balkanska pjesnička unija za najuspješniju poeziju. Poestki radovi su uvršteni u Zbornik poezije pjesnikinja regiona „U mreži stih“. Autorka je više poetskih i proznih tekstova zastupljenih u zajedničkim zbirkama. Njena poezija uvrštena je u antologiju savremenog pjesništva. Koautorka je Priručnika za voditelje dramskih sekcija u osnovnim i srednjim školama „Školsko pozorište“. Bosanska medijska grupa dodijelila je nagradu za najbolji rukopis „Dvosjekle šutnje“ u okviru Festivala „Moja prva knjiga“. Dobitnica je književne nagrade Zija Dizdarević za najbolju kratku priču, prve nagrade Specijalne biblioteke Behram-beg Tuzla te Godišnje nagrade izdavačke kuće „Lijepa riječ“.

Fondacija za izdavaštvo Sarajevo odabrala je najbolji rukopis „Biljeg nevidljive boje“ za oblast Nova djela domaćih autora 2022. godine. Dobitnica je nagrade XXVI Nikšićkih književnih susreta za neobjavljenju zbirku poezije „Tijelo od prozirne kože“, te nagrade „Muris Idrizović“ za najbolji neobjavljeni esej.

Eseje, stručne radove i pozorišne kritike objavljuje u novinama i časopisima za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja.

Autorka je poetskih zbirki „Konture za nevidljive glasonošice“, „Dvosjekle šutnje“, „Biljeg nevidljive boje“, „Tijelo od prozirne kože“ i knjige za djecu „A ja želim još reći...“.

EMINA SELIMOVIĆ, rođena 1991. godine u Zenici. Završila Filozofski fakultet u Zenici, odsjek za bosanski/hrvatski/srpski jezik i književ-

nost, i time stekla zvanje profesora za bosanski/hrvatski/srpski jezik i književnost. Oblast kojoj je više posvećena je književnost, bavi se pisanjem poezije i dobila jednu od najznačajnijih nagrada za poeziju u Bosni i Hercegovini, nagradu „Mak Dizdar“ za neobjavljenu zbirku. Nakon osnovnog studija u Zenici, završila i postdiplomski studij na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, na odsjeku Književnosti naroda BiH. Odbranila magistarski rad pod naslovom „Elementi postmodernizma i nova osjećajnost u poeziji Zilhada Ključanina“.

Magistarski rad je preuređen godinu dana poslije i objavljen kao knjiga „Postmodernizam i nova osjećajnost u poeziji Zilhada Ključanina“, 2018. godine u izdanju Gradske biblioteke u Zenici.

Zbirka poezije „Genocid u Crazy Horesu“ za koju je dobila nagradu „Mak Dizdar“ joj je objavljena 2016. godine u izdavačkoj kući Dobra knjiga.

Dobila prvu nagradu na „Ratkovićevim večerima poezije“ u Bijelom Polju za drugu zbirku poezije „Ademove suze“, koja je objavljena 2018. godine u Bijelom Polju.

Također, dobila nagradu „Fondacije za izdavaštvo“ Sarajevo za 2019. godinu za oblast nova djela domaćih autora za knjigu poezije „Zemбил“, koja je objavljena iste godine. Nagradu Fondacije dobila i 2021. godine za zbirku poezije „Jazz za Fellinija“, koja je također objavljena iste godine. Dobila prvu nagradu na konkursu „Čarobna Krajina“ 2023. godine za pjesmu „Svjetionici“.

Bila lektor knjige „Kad ljudi utihnu“, korektor knjige „Uvod u učenje Kur’ana“, urednica knjige „Sančopanteske“, i knjige „Jezik i stil Arse na Dedića“, recenzentica knjiga „Sapfini magijski harfovi“, „Rastavljanje na faktore“, „Putevi bez putokaza“, „Rastavljanje na faktore“, i drugih.

Objavljuje tekstove u printanim časopisima, te web časopisima za književnost.

Trenutno na doktorskom studiju „Književnosti i kultura“, na odsjeku Komparativne književnosti Filozofskog fakulteta u Sarajevu.

Članica PEN centra i Društva pisaca u BiH.

Zaposlena u Muzeju grada Zenice.

IVONA GRGIĆ (1988) je rođena u Tuzli. Završila je srednju medicinsku školu i fakultet kriminalistike u Sarajevu. Bavi se, uz literarno stvaralaštvo, i građanskim novinarstvom. Piše nekoliko godina i već je dobila dvadeset književnih nagrada: prvu nagradu na konkursu Gradske biblioteke u Novom Sadu, prvu nagradu na konkursu „Muftija Muamer Zukorlić“ u Novom Pazaru, prvu nagradu na konkursu „Afirmacija pozitivnog razmišljanja“ koji je organizovala biblioteka u Tešnju, prvu nagradu Omladinskog magazina „Karika“, prvo mjesto na konkursu koji je organizovao kantautor Dino Šoše, prvu nagradu na Drinskim književnim susretima za najbolju neobjavljenu knjigu kratkih priča, prvu nagradu za najbolju knjigu poezije na konkursu organizovanom od strane pjesnika Semina Zukića, prvo mjesto za priču o antifašizmu, drugu nagradu za najbolju pjesmu na konkursu Specijalne biblioteke Banja Luka, drugu nagradu na konkursu „Eso Sadiković“, drugu nagradu na konkursu „Zija Dizdarević“, drugu nagradu na konkursu „Šukrija Pandžo“, drugu nagradu za najbolju bajramsku priču „Musa Ćazim Ćatić“, treću nagradu za priču o radiju u organizaciji medija „Radio Brčko“, treću nagradu „Musa Ćazim Ćatić“ za bajramsku priču, treću nagradu na konkursu „Marko Martinović Car“, nagradu za priču „Mrtva žara“, nagradu za priču o pivu na konkursu Sarajevkse piva-re, četvrtu nagradu na konkursu „Musa Ćazim Ćatić“, novinarsku nagradu „Nino Ćatić“, a bila je i korisnica IMEP-ovog granta za građane novinare. Ivona govori sedam stranih jezika. Živi i radi u Tuzli.

DINO LOTINAC (1986, Sjenica), studije književnosti završio je na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru, gdje je odbranio master tezu o tematskim krugovima u poeziji Muhameda Abdagića. Koautor je zbirke priča „Sandžačka sehara“ i autor udžbenika za nastavu na bosanskom jeziku za osnovce. Piše književne prikaze, poeziju i prozu. Radove je objavljivao u književnoj periodici. Dobitnik je druge nagrade na Festivalu Moja prva knjiga u Tuzli. Autor je knjige „Tagom uspinjanja“ – tematski krugovi u poeziji Muhameda Abdagića.

ANĐELIJA RONDOVIĆ, glumica (1992) završila je osnovne, specijalističke i master studije na Fakultetu dramskih umjetnosti, Cetinje. Radila je kao pedagoškinja, asistentkinja na predmetu Gluma i predavala Pokret; u toj sferi neverbalnog teatra kontinuirano se usavršava i istražuje.

Njen životni put obilježavaju predstave nezavisne produkcije, naročito Korifej teatra iz Kolašina.

Ostvarila je preko 35 pozorišnih uloga. Dobitnica je niza nagrada za glumu i scenski pokret.

Od 2025. stalna je članica Gradskog pozorišta Podgorica. Majka je djevojčice Lucije. Voli da čita i ponekad piše.

NIKICA BANIĆ, rođen 1955. (Brgud, opština Benkovac, Hrvatska), diplomirao 1979. na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, živi i radi u Indiji. Do sada je objavljivao aforizme, poeziju i prozu u književnim časopisima, kao i knjige: „Koma“ (1990), aforizmi; „Nezgrapne istine“ (1995), meditativna proza; „Priče i snovi“ (1997), roman; „Razgovor pred bogomoljom“ (2000), roman; „Ledeni breg“ (2006), aforizmi; „Pod ruku“, haiku i priče, (2005); „Sagledavanje spektra duginih boja u poeziji Milijana Despotovića ispod 20 000 miliona vodenih kapljica - o našoj savremenoj poeziji dijalozi“ sa prof. Vladanom Pankovićem (Kadinjača, Užice, 2001); „Atletsko hodočašće nad jelisejskim vodama i poljima Zorana Bognara - dijalozi kroz istoriju i filozofiju umetnosti“ sa prof. Vladanom Pankovićem (Svitak, Požega, 2002); „Dvanaest i po krugova protrčavanja kroz poeziju Dragana Jovanovića Danilova“ sa prof. Vladanom Pankovićem (Svitak, Požega, 2003); „Ja i moj ujak“, roman (Matica srpska - Društvo članova u Crnoj Gori, Podgorica, 2019), „Aki“, roman (ASoglas, Zvornik, 2022).

SALADIN DINO BURDŽOVIĆ, rođen je 1968. godine u Bijelom Polju. Gimnaziju je završio u rodnom gradu a književnost studirao u Beogradu i Nikšiću. Pojedini naslovi iz njegovih knjiga zastupljeni su u

preko pedeset antologija, zajedničkih zbirki i zbornika poezije i proze. Prevođen je na albanski, mađarski, poljski, bugarski, makedonski, slovenački, turski, francuski, ruski i njemački jezik. Dobitnik je više nagrada za poeziju, prozu i drame.

Član je Crnogorskog Društva Nezavisnih Književnika (CDNK), Matice crnogorske, crnogorskog P.E.N. centra, Društva pisaca Bosne i Hercegovine i, od 2008. godine, Udruženja književnika Njemačke-Hessen (Litteraturgesellschaft e. v. Hessen-Deutschland). Jedan je od osnivača i stalni član Alternativne grupe Monte Art iz Frankfurta.

Od 1999. godine živi u Offenbachu, Hessen, Njemačka.

Objavio je knjige:

HRONIKA NEPOZNATOG (MRZ, Pljevlja, 1990.) poezija; KONCERT ZA 1001 BAJONET (Građevinac, Subotica, 1992.) poezija; NA TRAGU BALADE (MRZ, Pljevlja, 1993.) poezija; PLASTIČNA OPERACIJA SNA (Mladost, Beograd, 1994.) poezija; ALKOHOLIČAR I ČELAVA DJEVOJKA (MRZ, Pljevlja, 1996.) poezija; MISIJA (MRZ, Pljevlja, 1996.) drama

LIRIKA IZ TETRAPAKA (Književna reč, Beograd, 1998.) poeme; SONET O SKOKU SA ZGRADE (Dignitas, Cetinje, 1999.) poezija; IMMIGRANT'S SONG (Ars-Longa, Beograd, 2000.) poezija; KONSTABLERWACHE (Dereta, Beograd, 2001.) roman; SNIJEG PADA NA OFFENBACH (Dignitas, Cetinje, 2001.) poezija; TRAGOM MUHADŽIRA (Balco, Frankfurt, 2001.) publicistika; ARHIVSKI SNIMCI (Dom Kulture „Pivo Karamatije-vić“, Priboj, 2002.) poeme

FRANKFURTSKE I DRUGE PRIČE (MRZ, Pljevlja, 2002.) pripovijetke; DJEVOJKA SA KOKOŠIJIM GRUDIMA (Beogradska knjiga, Beograd, 2003.) poezija; BERLIN NOČAS MORA PASTI (Dereta, Beograd, 2004.) roman; MELANHOLIČNA BIOGRAFIJA (MRZ, Pljevlja, 2005.) poezija; BRUS LIJE UMRO U BIJELOM POLJU (Bosanska riječ, Wupertall, 2005.) roman; PUTOPISI SLIJEPOG PUTNIKA (Dereta, Beograd, 2007.) pripovijetke; KONSTABLERWACHE I DRUGE PRIPOVIJETKE (Verlag "A", Frankfurt a/M, 2009.) pripovijetke; NAKON PADA ZIDA (Zalihica, Sarajevo, 2010.) poezija

HESEN VIA MONTENEGRO (Almanah, Podgorica, 2012.) pripovijetke; POVRATAK U SCHWARZERBERG (Almanah, Podgorica, 2013.) roman; RAZGOVORI SA NEISTOMIŠLJENICIMA (Verlag „A“, Frankfurt am Main, 2016.) intervju

KONSTABLERWACHE (na njemačkom jeziku, prijevod Elke Schwarz, Ćazima Medić, Ranko Ćetković, Drago Tešević, Verlag „A“, Frankfurt am Main, 2016.) pripovijetke; ANTOLOGIJA MONTENEGRINA (Verlag „A“, Frankfurt am Main, 2016.) antologija

DOSIJE BURDŽOVIĆ (Verlag „A“, Frankfurt am Main, Alternativna grupa „MONTE ART“ – Frankfurt am Main, 2021.) recenzije, osvrti i kritike; RIFAT (Almanah, Podgorica, 2020.) poezija; RIFAT (drugo izdanje, Verlag „A“, Frankfurt am Main, 2021.) poezija; RIFAT (treće izdanje, Almanah, Podgorica, 2021.) poezija; RIFAT (četvrto izdanje, Verlag „A“, Frankfurt am Main, Alternativna grupa MONTE ART, Frankfurt am Main, 2022.); TRŠO (peto izdanje poetske knjige RIFAT, Javna ustanova Ratkovićeve večeri poezije, Bijelo Polje, 2022.); RIFAT (šesto izdanje, Buybook, Sarajevo, 2024.) ; MEMOARI BESIMA JUSUFOVIĆA (CEKUM, Podgorica, 2023.) ; BRUS LI JE UMRO U BIJELOM POLJU (ALTERNATIVNA GRUPA MONTE ART, Frankfurt am Main, 2023.)

EL FATIHA ZA LEGITIMNI VOJNI CILJ (Fondacija Obrazovanje gradi Bosnu i Hercegovinu – Jovan Divjak, Sarajevo, 2024); EL FATIHA ZA LEGITIMNI VOJNI CILJ (drugo izdanje, Almanah, Podgorica, 2024.); RIFAT (sedmo izdanje, Bosanska riječ, Tuzla 2025.)

СЛАВКО МИЛИЋ, рођен је 1977. године у Никшићу. Магистар је из области правних наука и Педагогије, запослен, отац троје дјеце. Предавач је на Факултету за државне и европске студије у Подгорици, Полицијској академији у Даниловграду, као и на другим образовним институцијама. Посебно интересовање посветио је на докторским стидијама правних наука – Шеријетском праву у области брака. Награђен је за књигу “Пушкарнице вјечности” наградама “Залога” - КЗ “Владимир Мијушковић” и престижном књижевном наградом “Мирко Бањевић”. Ствара у Никшићу.

MELIDA TRAVANČIĆ (1985) doktorica je humanističkih nauka iz područja književnosti. Piše poeziju, prozu, eseje i književnu kritiku. Dobitnica je nagrade „Mak Dizdar“ za neobjavljenu knjigu pjesama na manifestaciji „Slovo Gorčina“ u Stocu. Njena prva knjiga pjesama *Ritual* objavljena je 2008. godine i dobila je nagradu „Anka Topić“ kao najbolja knjiga BiH pjesnikinja za period 2002-2008. godine. Drugo izdanje ove knjige objavljeno je 2009. godine.

Svilene plahte, njena druga pjesnička knjiga, objavljena je 2009. godine, a iste godine bila je u najužem izboru za nagradu „Risto Ratković“ za najbolju pjesničku knjigu autora sa prostora Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije.

Sjenka u sjenci, njena treća knjiga poezije, objavljena je 2019. i za nju je dobila nagradu Federalne fondacije za izdavaštvo.

Njene pjesme uvrštene su u panoramu modernog bosanskohercegovačkog pjesništva „Do potonje ure“, koja je objavljena u Bijelom Polju 2010. Poeziju je objavljivala u književnim časopisima u BiH, Srbiji, Hrvatskoj, Crnoj Gori, Makedoniji, prevedena na nekoliko jezika. Pored poezije piše i kratke priče. Njene priče su 2017. i 2018. ušle u zbornik najboljih kratkih priča koje objavljuje izdavačka kuća „Alma“ iz Beograda. Njena prva knjiga kratkih priča *Smrt u ogledalu* objavljena je 2019. Priredila je dvije knjige *Tešanj, grade: Usmena književnost u Tešnju*, *Tešanj u usmenoj književnosti* (2009) i *Haiku grad: Tešanj u pjesmi* (2010).

Objavila je studiju *Ulaznica za junački kabare: književne refleksije Sarajevskog atentata* (2019).

Sudjelovala na više međunarodnih naučnih skupova i konferencija na kojima je izlagala radove o književnosti. Objavila je više od dvadeset naučnih i stručnih radova, kao i radova iz oblasti književne kritike. Suosnivačica je Udruženja za kulturu Kontrast.

Radi u Centru za kulturu i obrazovanje u Tešnju.

BRAHO ADROVIĆ (1947, Donja Vrbica, Petnjica) duže od deset godina bio je profesionalni novinar „Pobjede“, a oko dvije i po decenije

novinar Televizije Crne Gore – dopisnik iz Berana, Plava, Andrijevice i Rožaja. Bio je vd direktora Centra za kulturu u Beranama i u dva mandata potpredsjednik opštine Berane. Braho Adrović je do sada objavio knjige poezije: „Biti živ“, „Juče na ulici“, „Hiljadu dana ljubavi“, „Balkanske elegije“, „Rat u kući“, „Objava nezaborava“, „Gorki vijenac“, „Vječno uzaludno“, „Čovjek i vrijeme“, „Đavolje međe“, „Vr-zino kolo“, „S one strane nade“, „Ljudi i neljudi“, „Izabrane pjesme“, „Velika šetalica“ i roman „Porijeklo grijeha“. Zastupljen je u mnogim antologijama i izborima poezije. Adrović je za svoj književni rad dobio najveće opštinsko priznanje Nagradu „21. jul“ u Beranama i „4. avgust“ u Petnjici. Dobitnik je prve nagrade na susretu mladih pjesnika Crne Gore u Titogradu, 1969. dobitnik nagrade za stvaralaštvo za mlade „Krilata seošnica“, nagrade „Mirko Banjević“ za knjigu poezije „Ljudi i neljudi“, prve nagrade na manifestaciji „Pjesnici sa Lima o Limu“ u Bijelom Polju i nagrade za najbolju humorističko-satiričnu pjesmu na Crnogorskom festivalu humora i satire 2017. u Danilovgradu. Dobitnik je nagrade „Husein Bašić“, koju za književnost dodjeljuje Bošnjačko vijeće u CG, nagrade za autentičnost pripovijedanja Festivala „Zavičajne staze“- Bihor 2024, i prve nagrade Festivala kratkih formi „Zaton 2025.“

RESMIJA ŠUTKOVIĆ - AJDARPAŠIĆ, rođena 1975. godine u Rožajama. Diplomirani je ekonomista, majka troje odrasle djece i žena koja je veliki dio života posvetila drugima - porodici, radu i obrazovanju. Piše poeziju, prozu i putopise koji nisu opisi mjesta, već zapisi susreta- s čovjekom, s prolaznošću, s Bogom, sa savješću. Njena priča „Muška“ čita se kao manifest oslobođanja djevojčica. Sa istom pažnjom čitaju se; priča „Ministarstvo sreće“ i stihovi iz pjesme „Ne sudi nikom, ne osuđuj nikog na ovom svijetu“ jer svjedoče o trajnoj etičkoj i ljudskoj putanji koju autorka slijedi. Osjećaj za pravdu duboko je utkan u njen pogled na svijet - spremna je podići glas protiv nepravde i stati na stranu ljudskog dostojanstva. Živi i stvara u Luksemburgu.

HAFIZA DŽANKOVIĆ (1960, Subotica) završila Ekonomski fakultet u Beogradu. Objavila 2014. godine knjigu priča *Bajram u Beogradu*, koja je na konkursu Ministarstva prosvete 2015. godine uvrštena u školske biblioteke u Srbiji. Priče je objavljivala u dnevnom listu "Danas" i književnom časopisu "Avlije". Dobitnica je druge nagrade Festivala priče "Zavičajne staze" (2023) za priču „Sabitovica“. („Priča afirmiše univerzalne ljudske vrijednosti kao što su poštenje, marljivost i slobodoljubivost i stavlja ih iznad fizičkog izgleda ili etničkog porijekla. Ljubavni odnos između dvoje ljudi prikazan je afirmativno, kao kompleksan, ravnopravan, pun nježnosti i razumijevanja...“) U pripremi je drugi dio njenih priča *Bajram u Beogradu*. Živi i radi u Beogradu.

MEHMED ĐEDOVIĆ, bosansko-hercegovački pisac, rođen je u Tuzli 1971. godine. Piše prozu, poeziju, knjige za djecu, književnu kritiku, esejistiku i novinske tekstove. Knjige: „Tragovi“, „Vodi je da teče“, „Onaj kojeg nema“, „Legionar“, „Svjetlo lampe“, „Obična voda“, „Ime mi je Pahulja“, „Trava puna mrava“... samo su neka od djela iz njegovog bogatog stvaralačkog opusa. Njegov plodonosni rad zavrijedio je brojna priznanja, među kojima su: nagrada „Zija Dizdarević“, nekoliko nagrada Radija BiH, nagrade „Mak Dizdar“, „Sreten Kulenović“, „Čamil Sijarić“, „Zlatno Planjaxovo pero“ i druge. Zastupljen je u školskom programu i udžbenicima, preveden na druge jezike, a po njegovim pričama snimljene su radio-drame za Radio BiH. Najbitnije je da se vrlo rado čitaju, a knjige je moguće pronaći i u bibliotekama širom svijeta. Đedovićeva knjiga priča „Malo čudo“ osvojila je Godišnju nagradu Društva pisaca BiH. Na Festivalu priče u Bihoru, u Crnoj Gori, 2021. godine, priča „Cipele za odrasle“, nagrađena je Prvom nagradom.

DRAGANA ERJAVŠEK (Bar, 1980), crnogorska književnica, književna kritičarka i prevoditeljka, diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Nikšiću. Objavila je zbirke poezije – „Horizontala preko bola“ (1996), „Vertikala bola“ (1998) i „Sirup od ogorčevine“ (2025), roman „Otvorena knjiga“ (2008), zbirku književnih prikaza „Nova crnogorska književnost“

(2023), zbirku priča „Ispod glasa“ (2024), kao i prevode monografije „Bar, grad feniks“ Maksima Lutovca i knjige „Ženska mistika“ Beti Fridan. Poeziju i prozu objavljuje u brojnim domaćim i regionalnim časopisima i zbornicima; književne prikaze objavljivala je u dnevnom listu „Pobjeda“, gdje je radila kao novinarka. Uredila je nekoliko desetina knjiga objavljenih u Crnoj Gori i Srbiji.

Prevođena je na engleski, njemački, albanski i makedonski jezik.

Dobitnica je Treće nagrade na konkursu za najbolju kvir priču u organizaciji NVO „Queer Montenegro“ (2021) i Prve nagrade na regionalnom konkursu za priču inspirisanu Bihorom „Zavičajne staze“ (2022). Zavod za udžbenike i nastavna sredstva iz Pogorice za njenu zbirku „Sirup od ogorčevine“ dobio je Specijalno priznanje na Sarajevskom sajmu knjiga 2025. godine.

Kao rezidentkinja Nacionalnog centra za pisanje (National centre for writing) u Uneskovom gradu kulture Noriču (Engleska), u maju 2023, u okviru programa Kreativne Evrope prevodila je knjigu „Unexhausted time“ nagrađivane britanske pjesnikinje Emili Beri.

Bila je selektorka književnog programa 37. Barskog ljetopisa.

Zapošljena je u Matici crnogorskoj.

SENADIJA BABIĆ-HADROVIĆ, rođena je 1962.godine u Trpezima. Udata, majka troje djece.

Stekla je zvanje profesora pedagogije 1985.godine u Prištini. Iste godine zapošljava se u osnovnoj školi „Mahmut Adrović“ u Petnjici, kao prvi pedagog na području Bihora.

Od 1989. Do 1992. godine aktivna je u Socijalističkom savezu i Konferenciji za društvenu aktivnost žena opštine Berane. Od 1993. do 1997. godine živi i radi u Njemačkoj, gdje se bavi humanitarnim radom. Od 1997. godine živi u Sarajevu i radi kao pedagog u Prvoj osnovnoj školi Ilidža.

Članica je više komisija pri Ministarstvu obrazovanja, nauke i mladih kantona Sarajevo. Kreatorka je i učesnik više projekata za mlade u lokalnoj zajednici i obrazovanju.

Bila je predsjednica Skupštine Udruženja pedagoga Kantona Sarajevo i članica Upravnog odbora Udruženja pedagoga Kantona Sarajevo. Obnašala je ulogu vijećnice u Opštinskom vijeću Ilidža u periodu od 2004. Do 2012.godine. Aktivna je u Udruženju građana porijeklom iz Sandžaka u BiH.

NEDŽAD MURATOVIĆ, rođen 1975. godine u Jugoslaviji. Osnovnu školu završio u Rasovu, a Gimnaziju u Bijelom Polju. Vojni rok služio je u Beogradu i Podgorici. U Švedskoj, od 2002. godine, nastavio je školovanje i završio Višu kartografsku školu. Radi u građevinskoj operativi za enterijer. Hobi mu je planinarenje i upoznavanje bilja i ljekobilja, ali i čitanje priča. Aktivno se bavi rekreativnim sportom u više disciplina i sportskih udruženja u Gnesti.

BOŽIDAR PROROČIĆ, rođen 3. januara 1979. godine na Cetinju, gdje je završio osnovnu i srednju školu. Saobraćajni fakultet (dva smjera) završio je kao student generacije. Sa 18 godina bio je na jmlađi kolumnista u Crnoj Gori u nedjeljniku „Onogošt“, kao i urednik kulturne rubrike istog sa 19 godina. U tom periodu objavio je više od 300 autorskih tekstova iz oblasti: istorije, kulture, religije, filozofije, književnosti. Kolumnista je portala: „Analitika“, „Aktuelno“, „Pobjeda“, „Bošnjaci.net“, „Revija Bihor“. Sarađuje sa portalima za kulturu: „Avlija“ iz Rožaja kao i „Montenegrinanet“, „Odzivi“, „Kult“, „Gledišta“, „Art Akademija“ (Zagreb) i brojnim drugim publikacijama i časopisima za kulturu i društve no-politička pitanja. Specijalni je savjetnik u Kulturno-ekonomskom centru Azerbejdžana u Podgorici za promociju kulture Azerbejdžana u Crnoj Gori. Govori engleski, italijanski, ukrajinski i ruski jezik, prevodi sa ukrajinskog. Aktivno promovise i piše o kulturi Ukrajine, Azerbejdžana, njihovoj književnosti, u brojnim časopisima i publikacijama kao i portalima u Crnoj Gori. Objavio je zbirku poezije „Jesen pjesnika.“ Aktivno promovise i podržava kulturu i književnost Bošnjaka, Hrvata i Albanaca u Crnoj Gori. Nagrađivan je za svoju poeziju. Aktivno radi na povezivanju sjevera

na povezivanju sjevera Crne Gore sa Prijestonicom Cetinje. Promoter je mnogobrojnih kulturnih i šahovskih manifestacija za sjever Crne Gore i Cetinje. Nagrađen je od Kulturno-ekonomskog centra Azerbejdžana priznanjem za kulturnu saradnju i povezivanje Azerbejdžana i Crne Gore. Dobitnik je međunarodne nagrade Azerbejdžana Nurengiz Gunj za poeziju iz zbirke „Jesen pjesnika“ (2019). Koautor je, sa Seyranom Mirzazadom, knjige „Istaknute ličnosti Azerbejdžana“ na crnogorskom jeziku (2021). Sa ukrajinskog jezika je preveo zbirku pjesama Olene Telige (2019) kao i zbirku poezije Jurija Daragana „Torba za strijele“ (2020), zbirku poezije Vasilja Stusa „Vrtlozi života“ (2021); „Minuli dani“ Vasilja Višivanija (2023), kao i koautorske knjige sa Edinom Smajlovićem „Krimski Tataari od postanka do progona i nazad“ (2020). Autor je istorijske knjige „Gladomor 1932-1933 - genocid nad Ukrajinom“ (2021), „Ukrajinci, narod slobode“ (2022) „Katinjski masakr - zločin bez kazne“ (2022) „Priče i legende sa Lovćena“ (2023). Koautor je sa dr Željkom Lovrenčić panorame savremenog hrvatskog pjesništva „Razlog za pjesmu“ i panorame savremenog crnogorskog pjesništva „Odlazak u stihove“ (2020). U koautorstvu sa Dijanom Tiganj autor je prve panorame savremenog pjesništva Bošnjakinja Crne Gore „Lir ski zinet“ (2021). Sa istom autorkom i Seyranom Mirzazadom autor je knjige „Savremena književnost Azerbejdžana“ (2021). Dobitnik je nagrade ambasade Ukrajine u Crnoj Gori za jačanje bilateralnih i kulturnih odnosa između Crne Gore i Ukrajine. Ima izuzetno plodnu saradnju na poljima kulture sa ambasadama: Hrvatske, Ukrajine, Azerbejdžana, Austrije, Portugalije. Pjesme su mu prevedene na: azerbejdžanski, ukrajinski, španski, albanski i njemački jezik. Član je Matice crnogorske od 2023. godine.

SENKA RASTODER, rođena je 31. avgusta 1963. godine u Radmanci-ma, Petnjica. Osnovnu i srednju školu završila je u Baru, a fakultet Političkih nauka u Beogradu. Živjela je i radila u Baru, u Savezu sindikata Crne Gore.

Lični kosmos, susret sa sopstvenom sudbinom, sa istinskim licem, koji je nosila u sebi, iskazala je kroz zbirku pjesama „S druge strane sjenke“, koja je štampana u dva izdanja 2008. godine. Roman toka svijesti „Tajni pečat duše“ objavljen je 2010. godine i predstavlja nastavak neiscrpne i vječite teme o smislu ljudskog postojanja. Senka Rastoder je bila aktivan član književnih organizacija u Baru. U jednom periodu je bila i predsjednica Kluba književnih stvaralaca Bara, a bila je i učesnica Festivala Zavičajne staze u Petnjici. Preminula je 23. maja 2026. Sahranjena je na mezarju u Radmancima.

HAĆIM RASTODER (Savin Bor, Petnjica, 1965), Osnovnu školu završio je u zavičaju, a Gimnaziju u Rožajama. Studije matematike okončao je na Prirodno-matematičkom fakultetu Univerziteta u Prištini, gdje je diplomirao 1990. godine. Kao profesor matematike započeo je rad u Gimnaziji „30. septembar“ u Rožajama, a potom nastavio u Srednjoj stručnoj školi u Rožajama, od 1992. godine do danas. Tokom višedecenijskog pedagoškog rada ostao je dosljedan ideji da znanje mora biti jasno, prenosivo i povezano sa životom. Njegovo profesionalno interesovanje uvijek je bilo usmjereno ka unapređenju nastave i prilagođavanju novih znanja potrebama učenika. Završio je kurs za programera u Zagrebu 1997. godine, kao i brojne seminare iz oblasti metodike nastave, obrazovanja i primjene savremenih tehnologija u nastavnom procesu. Duboko je vezan za zavičaj i njegovo pamćenje, ljude i priče. Kroz pisanu riječ nastoji da sačuva duh prostora iz kojeg potiče, vrijednosti koje je naslijedio i svjedočanstva o životu koji polako nestaje, ali ostaje živ u sjećanju i priči. Oženjen je i otac troje djece. Živi i stvara u Rožajama.

FAIZ SOFTIĆ (1958, Vrbe, Bijelo Polje) - Školovao se u rodnom kraju, te u Mostaru i Sarajevu. Prvu pjesmu je objavio još kao učenik 6. razre da osnovne škole i od tada ne prestaje pisati. Piše za brojne časopise. Prevođen je i nagrađivan. Zastupljen je u školskom programu BiH, Kosova i Sandžaka. Svaka njegova knjiga bila je u najužem izboru za knjigu godine u Bosni i Hercegovini u godinama njihovog izdanja.

Bosanski rat ga zatiče u Sarajevu, gdje ostaje do kraja. Godine 1995., sa ženom i djecom, odlazi u Luksemburg. Tu je i napisao roman *Pod Kun planinom*, zasnovan na stvarnom događaju iz zavičaja. Roman je doživio više izdanja, jedno na francuskom jeziku, a po tekstu ovog djela napravljen je i filmski scenarij. Glavni je i odgovorni urednik re vije „Bi-hor“ koja izlazi u Luksemburgu, na bosanskom i francuskom jeziku. O njegovom knjižnom radu pisali su brojni kritičari i esejisti iz BiH, Crne Gore, Luksemburga... Njemu lično najviše se dopada rečenica Marka Vešovića iz pogovora u knjizi poezije Strašan je zid bez sjene. Na samom kraju svog osvrta, Vešović je zapisao: „Faiz Softić, u ovoj knjizi, mnogo je više od svjedoka ratnih užasa kroz koje je pronio neokrnjenu svoju ljudskost.“ Objavljene knjige: Strašan je zid bez sjene – poezija, Čovjek na rasputici – poezija, Dok vode teku – poezija, Pod Kun planinom – roman, Strah od rodne kuće – roman, Čovjek koji kisne - pripovjetke (Novčana nagrada Ministarstva kulture BiH za dvadeset najboljih knjiga izdatih u toj godini), Mjesečeve priče, pripovjetke, monografija Bošnjaci u Luksemburgu. Objavio je i romane Ljudi bez adrese i Noćni čuvar pasa.

MIRSADA ŠABOTIĆ (rođena Bibić), magistrica je bosanskog jezika, profesorica crnogorskog-srpskog, bosanskog i hrvatskog jezika i književnosti, književnica, književna kritičarka i publicistkinja. Autorka je 28 pozorišnih predstava, devedeset stručnih radova i deset objavljenih knjiga: „Majko, zašto?“ (roman u dva izdanja), „Majko, zašto?“ – drugi dio, „Žad“, „Netaknute zaboravom“, „Nemiri“, „Ruho“, „Drame“, „Ajšina suza“, „Otkrivanje kritičkih ravni“ i „Bukovičke iskre“. Njena djela prevedena su na turski, albanski, italijanski i engleski jezik. Dobitnica je brojnih priznanja, među kojima je državna nagrada Oktoih (2016) za izuzetne rezultate ostvarene u oblasti obrazovanja i vaspitanja. Živi i radi u Rožajama.

ALEKSANDRA VUJISIĆ (1979, Podgorica, Crna Gora), profesorica engleskog jezika i književnosti, govori italijanski jezik i početni nivo španskog jezika. Piše na maternjem i engleskom jeziku, a njena poezi-

ja je prevođena na: italijanski, španski, kineski, poljski, korejski, albanski, makedonski i druge jezike. Uvrštena je u preko pedeset svjetskih antologija, među kojima je najnovija „The Tenth Muse“, koju izdaje English Clarke University (Vorčester, UK), te godišnjem časopisu koji izdaje Univerzitet u Teksasu (Platevil, SAD). Završila je više stručnih obuka u zemlji i inostranstvu, uglavnom u oblasti zaštite ljudskih prava i sloboda. U toku 2026. godine očekuje se premijera inkluzivne predstave „Fleka“ rađene po motivima njenog dramskog teksta.

Pokrenula je Kulturni centar „Čigralište“ (www.bajke.me) kojim se promoviše značaj čitanja u ranom uzrastu i autorka je programa radionica za djecu i odrasle, te saradnica na programu u okviru posljednjeg Festivala mentalnog zdravlja realizovanog u Podgorici 2025. godine.

Objavila je: „Krvarim po pismima“ (IK „Poetikum“, Srbija, jun 2022., zbirka poezije za odrasle),

„Slon na trapezu“ (podržao Sekretarijat za kulturu Glavnog grada, Crna Gora, septembar 2023., zbirka poezije za odrasle),

„Igrokaz“ (IK „Nova poetika“, Beograd – Srbija, jul 2024., zbirka poezije za odrasle)

Zbirke poezije i proze za djecu „Djetinjstvo u džepu“ (izdavač Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“, Podgorica, Crna Gora jul 2023), Interaktivne dvojezične slikovnice „Priča skakavca Paja“ (podržao Sekretarijat za kulturu Glavnog grada, Crna Gora i Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera, novembar 2025)

Zbirka poezije za odrasle na španskom jeziku, pod naslovom „(R)evolucion“ je u pripremi, a na osnovu podrške na konkursu Izdavačke kuće „Avant Editorial“ iz Madrida, Španija.

Aleksandra je dobitnica više nagrada na međunarodnim konkursima i festivalima, među kojima su priznanja časopisa „The Poet“ iz Ujedinjenog kraljevstva, festivala „Il Melleto di Guido Gozzano“ (najbolji strani autor), „Ossi di Seppia“, „Amilcare Solferini“ i „Međunarodnog festivala Grada Arone“ iz Italije. Aleksandra je dobitnica i niza regionalnih nagrada: proglašena je najboljim stranim autorom na festivalu za djecu „Stihuvalki“ – Sjeverna Makedonija 2021. godine, najbolja strana

autorka na festivalu „Književne iskre“, Sjeverna Makedonija, 2023. godine, laureat je Festivala „Pero Živodraga Živkovića“, Bosna i Hercegovina 2025., Festivala umjetničkog stvaralaštva za djecu – FEDU, Bosna i Hercegovina 2025., nagrađena je na konkursu IK „Nova poetika“ i nagrada joj je uručena na Beogradskom sajmu knjiga u oktobru 2024.

ZAIM AZEMOVIĆ, rođen je 24. decembra 1935. godine u selu Bukovici kod Rožaja, Crna Gora. Otac mu je bio Rečko, a majka Azemina – Aska (rođena Čuljević iz Saša). Osnovnu školu pohađao je u Bukovici i Rožajama, Učiteljsku školu u Novom Pazaru, a Višu pedagošku školu u Kruševcu. Filozofski fakultet studirao je u Prištini. Kao prosvjetni radnik službovao je u Bukovici, Paučini, Baču i Rožajama, đe je bio direktor Osnovne škole „Mustafa Pećanin“, prosvjetni inspektor i direktor Udružene osnovne škole opštine Rožaje. Od 1978. godine radio je u Skupštini opštine Rožaje i u opštinskom sindikatu, đe je penzionisan 2001. godine. Iz braka sa suprugom Hanifom (rođena Hasić), ima sinove: Samira, Esada, Asmira i Almira. Književnim radom bavio se od 1959. godine, a od 1975. godine bio je član Udruženja književnika Crne Gore. Bio je redovni i počasni član više naučnih i kulturnih udruženja u zemlji i inostranstvu. Dobitnik je više nagrada, priznanja, odlikovanja, plaketa - opštinskih, republičkih i saveznih. U radnom vijeku bio je angažovan u brojnim forumima od opštinskog do republičkog i saveznog nivoa, pretežno iz kulturno-prosvjetne djelatnosti. Nagrada grada Rožaja „30. septembar“-za književni rad. 1975 – Republička nagrada Crne Gore „Oktobih“-za izuzetne rezultate u prosvjeti... Preselio na ahiret 25. jula 2015. godine.

Objavljene knjige: Zlatna i gladna brda – pripovijetke, Beograd, 1972. Mijene – pjesme, Nikšić, 1977. Dug zavičaju – pripovijetke, Pljevlja, 1982. Sijevak – pjesme, Titograd, 1982. Razvoj školstva u rožajskom kraju – monografija (sa M. Dacićem), Rožaje, 1985. Nesanice – pripovijetke, Titograd, 1987. Srce pod jezikom – pripovijetke, Rožaje, 1989. U riječima lijeka ima – zbornik narodnih umotvorina, Rožaje, 1992.

Jagluk sa Nebeske sohe – studija o kulturnoj baštini Bošnjaka (sa Salkom Luboderom), Rožaje, 1992. Tajnovid (Život i poslanice šejha Muhameda Užičanina) – proza, Rožaje, 1994. Zločin i odmetništvo Bajrama Hodžića – proza, dokumentarna studija (sa Salkom Luboderom), Rožaje, 1994. Miroslav Đurović – pjesnik našeg doba – izbor radova, Rožaje, 1994. Nebeska vrata – pjesme, Rožaje, 1998. Paučina i gorštaci – monografija, Rožaje, 1999. Zavičaj na cvjetnim brdima – zavičajna monografija, Rožaje, 2000. Pamet je u narodu – legende, anegdote, poslovice, Rožaje, 2000. Refik Adrović – slikar akvarelista – monografija (sa Z. Luboderom i C. Kajevićem), Rožaje, 2001. Pjesme ljubavi i zahvalnosti prema Stvoritelju – prepjev, Rožaje, 2001. Darovi – izbor iz proze, Podgorica, 2002. Znanje u budućnosti – biografski i bibliografski podaci (sa S. Kačaporom i I. Skenderovićem), Rožaje, 2002. Dacići u rožajskoj opštini – monografija (sa Salkom Dačićem), Rožaje, 2004. Šemsi-pašina balkanska sudbina – roman, Rožaje, 2005. Moć riječi na terazijama vremena – poezija i eseji, Rožaje, 2007. Urezano u kamenu i pamćenju – epigrafija (sa Z. Luboderom), Novi Pazar, 2007. Orijentir humanosti u beskraju vječnosti – pjesme i refleksije, Rožaje, 2013.

NADA BUKILIĆ (rođena Zogović, 1964, Peć) bila je urednica i istaknuta kolumnistkinja brojnih crnogorskih časopisa; autorka, scenaristkinja i/ili urednica nagrađivanih dokumentarnih filmova i televizijskih reportaža; autorka niza radio-drama, kao i nagrađivanih pozorišnih i televizijskih dramskih tekstova. Piše i kratke priče, priče za djecu i igrokaze za dječije predstave. Njene priče su objavljivane u prestižnim izdanjima u regionu i nagrađivane (Festival „Zavičajne staze“), a dramski tekstovi objedinjeni izdati su u zagrebačkim „Zelenim sveskama“ („Karusel – Jelena Savojska“, „Metuzalem – ovo oko nas“, „Prstenje“ i dr.). Njen stil je intimistički i neposredan, sa mnogo povjerenja u moć jezika i sa još više poštovanja za kazano ili napisano. Piše malo i uglavnom onda kada ima šta da kaže.

SADRŽAJ

Ismet Rebronja
Saopštenje žirija

NIC ZE ZLATA..... 5
LICE ČOVJEKA.....7

NAGRAĐENE I DRUGE PRIČE

Senada Užičanin
Emina Selimović
Ivona Grgić
Dino Lotinac
Anđelija Rondović
Nikica Banić
Saladin Dino Burdžović

Славко Милић
Melida Travančić
Braho Adrović
Resmija Ajdarpašić
Hafiza Džanković
Mehmed Đedović
Dragana Erjavšek
Senadija Babić-Hadrović
Nedžad Muratović
Božidar Proročić
Senka Rastoder
Haćim Rastoder
Faiz Softić
Mirsada Šabotić
Aleksandra Vujisić

OKAMENJENA..... 15
KAKO NASTAJU PRIČE 23
RANE 29
TIŠINA 39
TRAVA 43
KOLAČARSKA RADNJA 45
VOZ SMRTI, „LOVČEN“ – 671 JOŠ UVIJEK
PUTUJE KA POSLJEDNJOJ STANICI . . 55
БИХОРСКИ МУСЛИХУН АГА 63
GRAD I ĐAVO 71
HOĆE, AKO BOG DA 77
GDJE JE MOJ DOM 85
ELHAM ZA ĐUZIDU 89
MAGLICA SE POVIJALA 93
DA SI BILA MUŠKO 99
PETNJIČKO BLATO I SOKRAT103
WINDSOR ČVOR105
VODA SE VRAĆA IZVORU111
AJLA - ČERKA ZEMLJE KOJE NEMA 117
LET IZNAD KLISURE POPČE 125
MIRIS UČITELJEVIH RUKU127
DRUGO DŽEMRE 129
IMA LI PRAVE REVOLUCIJE? 133

POKLON PRIČE

Zaim Azemović
Nada Bukilić

GRAĐEVINE RUŠILACA 139
VASILJ145

VEČE NAGRAĐENIH PRIČA	151
ŽUBOR BIHORA I KAZIVART	157
UDAVISMO SE U PLITKOJ PAMETI	161
 RECENZIJJE	
Salko Luboder: TKAČNICA ZLATNIH NITI	165
Marko Radojević: ZLATNI OTPOR ZABORAVU	169
 BILJEŠKE O AUTORIMA	175

ISBN 978-9940-691-07-3

9 789940 691073 >

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-691-07-3
COBISS.CG-ID 20314884